

120 ναυτικά μίλια

από τη Μακρόνησο στη Λέβιθα

Πορτέση Στέλα

Αθήνα, 2020

διπλωματική εργασία με τίτλο:

120 ναυτικά μίλια:
από τη Μακρόνησο στη Λέβιθα

της φοιτήτριας Πορτέση Στέλας

επιβλ.: Σταυρίδης Στ.

επιτρ. εξετ.: Σταυρίδης Στ., Μωραΐτης Κ., Κουτρολίκου Π.

Ε Υ Χ Α Ρ Ι Σ Τ Ι Ε Σ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πολύ το Σταύρο Σταυρίδη για τη συμβολή του και τις διορθώσεις επάνω στο κείμενο όπως και για την καλή συνεργασία παρά τις αντιξοότητες τις περιόδου. Επίσης θέλω να ευχαριστήσω τη Μαρία Ρεντετζή για την πολύτιμη βοήθειά της. Ευχαριστώ όλες τις διδάσκουσες και όλους τους διδάσκοντες του εν λόγω μεταπτυχιακού, τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες στα μαθήματα όπως και τις συμφοιτήτριες και τους συμφοιτητές μου για τις υπέροχες συζητήσεις εντός κι εκτός μαθημάτων. Χωρίς αυτές κι αυτούς η πορεία μου δε θα ήταν η ίδια. Τέλος, να ευχαριστήσω τις συναδέλφισσες και τους συναδέλφους που βοήθησαν με το δικό τους τρόπο όλο αυτό το διάστημα, την οικογένειά μου, τις αγαπημένες φίλες μου, το σύντροφό μου και το μικρό σκυλί για την υπομονή και την υποστήριξή τους.

Σε όσες γλύτωσαν από πνιγμό,
Σε όσους γλύτωσαν με τον πνιγμό,
στα νερά της θάλασσας
που τους “φιλοξένησε”...

περιεχόμενα

εισαγωγή.....	13
1// έννοιες κλειδιά προς ανάλυση.....	19
1.1// εξουσία και βία.....	21
1.2// στρατόπεδα συγκέντρωσης.....	25
1.3// το σώμα μέσα στο στρατόπεδο.....	30
1.4// ανάλυση μιας εξορίας του παρελθόντος.....	34
2// 12οναυτικά μίλια: από τη Μακρόνησο στη Λέβιθα.....	49
2.1// κοιτώντας από ψηλά.....	53
2.2// αντιπαραβολή δύο τόπων.....	57
2.3// κατοικώντας τα στενά όρια.....	63
2.4// ο κοινός τόπος.....	70
3// τι σημαίνει και τι συνέβη με τη Μακρόνησο.....	75
3.1// η περίπτωση της Μακρονήσου.....	79
3.2// προς τη συγκρότηση της ομάδας εργασίας Μακρονήσου.....	82
3.3// η ερμηνεία (διά μέσω) του “contact zone”.....	87
3.4// η Μακρόνησος ως επαφική ζώνη.....	89
3.5// μικρές παγίδες.....	91
3.6// μια ακόμη (πιο προσεκτική) ματιά.....	94
4// πόσο απέχει η Μακρόνησος από τη Λέβιθα.....	97
5// ένα εφαρμοσμένο παράδειγμα: το μοντέλο της Αυστραλίας.....	103
5.1// ο Ειρηνικός Ωκεανός δίνει “ειρηνικές” λύσεις.....	107
5.2// καλώς ορίσατε στη “limbo land”!.....	113
5.3// σε Ειρηνική απόσταση.....	118
5.4// πόσο δόκιμη είναι μια “ειρηνική” λύση.....	126
αντί επιλόγου.....	131
αναφορές.....	137
βιβλιογραφία.....	145

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Φλεβάρη του 2020, σε μια παρατεταμένη περίοδο κρίσης του προσφυγικού ζητήματος για τη χώρα μας, ως χώρα υποδοχής, παρουσιάζεται ένα σχέδιο κατασκευής νέων κλειστών δομών φιλοξενίας προσφύγων σε τοποθεσίες που δεν αποκαλύπτονται εκ πρώτης από τους πολιτικούς υπεύθυνους τους ζητήματος. Χρειάζεται να περάσουν μόλις λίγα εικοσιτετράωρα για να γίνει γνωστό ότι πρόκειται για σχέδιο στη νήσο Λέβιθα, ένα ακατοίκητο ξερονήσι μεταξύ Αμοργού και Λέρου, και να επιβεβαιωθεί εμμέσως το πολιτικό σχέδιο για μια χωρική λύση του προσφυγικού μέσω αξιοποίησης αντίστοιχων απομονωμένων κι ακατοίκητων νησιών.

Στο άκουσμα λοιπόν αυτού του πολιτικού σχεδίου υπήρξε έντονη αντίδραση τόσο για το ίδιο το σχέδιο και τη μεταχείριση αυτών των ανθρώπων με αμφιλεγόμενες μεθόδους, όσο και για το τι σημαίνει να χρησιμοποιούνται τα ξερονήσια ως αποθήκες ψυχών σε αντίστιξη με περιόδους ιδιαίτερα σκοτεινές στη σύγχρονη ιστορία μας. Το σκοτάδι αυτό σχετίζεται αν μη τι άλλο με τους πολλούς τρόπους που δύναται κάθε ιστορική στιγμή να βρει η εξουσία για να χρησιμοποιήσει τη βία ώστε να διασφαλίσει τη διατήρηση της και την αναπαραγωγή της. Και πάντα υπάρχει ο τόπος όπου όλα αυτά λαμβάνουν χώρα.

Το Αιγαίο Πέλαγος με τις ξερές βραχονησίδες του αποτέλεσε υποδοχέα τέτοιων πρακτικών κυρίως μετά το ΒΠΠ. Η κορύφωση ενός καταστροφικού πολέμου δεν έφτασε για να πάψει η βία να κυριαρχεί, αλλά έγινε η αφορμή να ξεκινήσει στον ελλαδικό χώρο ένας νέος κύκλος αίματος προκειμένου να ξαναγραφτεί η ιστορία και να επαναπροσδιοριστούν οι νικητές και οι χαμένοι. Στην ουσία να προσδιοριστούν οι κάτοχοι της εξουσίας μεταπολεμικά και να καταστεί σαφές το οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης που θα εδραιωνόταν στο ελεύθερο, από τη ναζιστική κατοχή, ελληνικό κράτος. Στρατόπεδα

συγκέντρωσης άρχισαν αν επανεμφανίζονται σαν νέες μηχανές θανάτου κι εξαναγκασμού προκειμένου να επιτευχθεί η πολιτική ανάνηψη αριστερών και κομμουνιστών αγωνιστών που ορίζονταν ως ο εσωτερικός εχθρός από το ελληνικό κράτος και το παλάτι.

Μόλις το 1974 τα στρατόπεδα στα ξερονήσια κλείνουν πλέον οριστικά, ενώ αργά τη δεκαετία του '80 αρχίζει σταδιακά η ιστορική αποκατάσταση των εξόριστων από το επίσημο ελληνικό κράτος και η καταδίκη σύσσωμης της πολιτικής ζωής τέτοιων χώρων και τέτοιων πρακτικών. Η ελληνική κοινωνία πεπεισμένη ότι έχει αφήσει πίσω της όλο αυτό τον τραγικό κύκλο προχωρά προς το μέλλον, αφήνοντας όμως τους χώρους σε μια δυσδιάκριτη ζώνη μεταξύ μνήμης και λήθης. Πεπεισμένη ότι κάτι τέτοιο δε θα ξανασυμβεί, εναποθέτει στην άκρη τις ιστορίες του εμφυλίου εν είδη του αφηγήματος της εθνικής ομοψυχίας και ενότητας χωρίς πολλές φορές καν να αναφέρεται σε αυτές. Πράγματι ακόμη και σήμερα οποιαδήποτε αναφορά σε αυτή την περίοδο αλλά και στους τόπους εξορίας του μετεμφυλιακού κράτους προκαλούν ένταση στη δημόσια ζωή και σπεύδουν να καταδικάζονται από τους πολιτικούς χώρους του λεγόμενου δημοκρατικού τόξου. Η αναφορά σε λέξεις όπως Μακρόνησος ή Γυάρος προκαλούν αίσθηση κι ας τείνουμε να αποκοπούμε εντελώς από τις γενιές που τα έζησαν λόγω της βιολογικής συνέπειας του χρόνου.

Το Αιγαίο έγινε η θάλασσα της εξορίας για εκείνους τους ανθρώπους. Σήμερα το Αιγαίο γίνεται η θάλασσα της ελπίδας για κάποιους άλλους, της ελπίδας ότι θα γλιτώσουν από τον πόλεμο και τη φτώχεια. Η τεράστια ομοιότητα είναι πως εξακολουθεί να είναι αφιλόξενη θάλασσα και για αυτούς τους ανθρώπους όπως ήταν για τους αγωνιστές αριστερούς δεκαετίες πριν. Πρόσφυγες και μετανάστες θαλασσοπνίγονται καθημερινά στα νερά του προκειμένου να αναζητήσουν την ευκαιρία στη Δύση, μια ευκαιρία ολιγαρχική, μόλις απλά για επιβίωση. Αυτοί οι άνθρωποι εξακολουθούν να είναι η απειλή για το Ελληνικό Κράτος και την Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς όμως να απειλούν ανοιχτά ή έκδηλα, παρά μόνο γιατί προσπαθούν να ξεφύγουν από τη δική τους κόλαση.

Παρόλο που μας συντροφεύει μια συλλογική μνήμη της εξορίας και της απομόνωσης όπως περιγράφηκε πιο πάνω, η εξουσία δε διστάζει ακόμη και σήμερα να προσπαθεί να αναπαράγει ανάλογους χώρους με εκείνους στα ξερονήσια. Δεν αναφερόμαστε εδώ στα ήδη υπάρχοντα hot spot στα ακριτικά νησιά, αλλά μια συζήτηση που άνοιξε μόλις λίγους μήνες πριν, με την εκλογή της νέας κυβέρνησης, της οποίας το προεκλογικό σχέδιο για το προσφυγικό είχε να κάνει και με τη δημιουργία κλειστών δομών για αυτούς τους ανθρώπους σε ξερονήσια.

Ένα μοντέλο εγκλεισμού που αναπαράγεται μετά από τόσα χρόνια σε έναν τόπο που πόνεσε βαθιά από αυτό και το καταδίκασε αλλά ακόμη για κάποιους αποτελεί μια κάποια λογική λύση για το πρόβλημα του προσφυγικού-μεταναστευτικού. Είναι η λύση στην κατασκευασμένη εξωτερική πλέον απειλή.

Στο παρόν κείμενο δε θα προσπαθήσω να αναλύσω κατά πόσο είναι

αδιανόητη μια τέτοια επιλογή όταν έχεις να κάνεις με ανθρώπινες ζωές. Θα προσπαθήσω να βρω ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στα τότε στρατόπεδα συγκέντρωσης και σε αυτά που συζητιέται με τόσο φυσικό τρόπο να σχεδιαστούν σήμερα. Θα επιχειρήσω να δω αν η μελέτη των μετεμφυλιακών στρατοπέδων παρήγαγε μια γνώση ικανή και επαρκή ώστε να χρησιμοποιηθεί σήμερα προκειμένου να φυλακιστούν σε ξερονήσια πρόσφυγες και μετανάστες.

Συγκεκριμένα για την πορεία αυτής της έρευνας θα προσπαθήσω να ορίσω τι ακριβώς είναι η εξουσία, πώς λειτουργεί και πώς αναπαράγεται ώστε να τη διαχωρίσω από τη βία, αλλά και να μπορέσω να δω τη σχέση αυτών των δύο εννοιών. Τα στρατόπεδα θα ειπωθούν ως παραδείγματα χωρικής ασυνέχειας που -ενδεχομένως- δημιουργούνται ώστε να προστατεύσουν μια -κατασκευασμένη- κοινωνική συνοχή που έχει προκύψει ως αφήγημα. Αυτό θα βοηθήσει στην ανάλυση προκειμένου να δούμε ποιοι είναι η λόγοι που καθιστούν αναγκαία τη δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης, αλλά ταυτόχρονα και τον τρόπο που αυτά οργανώνονται και λειτουργούν. Θα επιχειρήσω σε αυτό το σημείο να κάνω μια μικρή αναδρομή ώστε να γίνει ακόμη πιο σαφές το πώς δημιουργήθηκαν τα στρατόπεδα αλλά και να μπορέσουμε να βρούμε εκείνα τα κατάλληλα εργαλεία που θα βοηθήσουν στην ανάλυση ενός σημερινού τέτοιου μοντέλου ώστε να δούμε τι πραγματικά εξυπηρετεί. Άλλωστε σκοπός είναι να γίνει μια κριτική σύγκριση ανάμεσα στους δύο αυτούς τύπους για να διαπιστώσουμε, αν υπάρχει, ποια είναι η σύνδεσή τους μέσα στη συνέχεια -ή και όχι- του ιστορικού χρόνου.

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσω να δω τι ρόλο παίζει το ανθρώπινο σώμα σε αυτή τη διαδικασία μιας και είναι το αντικείμενο ενός στρατοπέδου. Δε θα το αναλύσω μόνο ως σώμα, με τη στενή βιολογική του έννοια, αλλά θα προσπαθήσω να δω ποια είναι η νομική, κοινωνική κι ενδεχομένως και χωρική του διάσταση μέσα στις συνθήκες ενός στρατοπέδου. Με άλλα λόγια θα προσπαθήσω να μάθω αν εκτός από ένα βιολογικό σώμα υπάρχει κάποιους είδους υπόσταση και αν όχι, για ποιο λόγο αυτή εξαφανίζεται.

Τέλος, θα κάνω τη σύγκριση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν. Αρχικά για να δω αν πράγματι υπάρχει μια κοινή γραμμή που συνδέει αυτά τα δύο μέρη, αν αυτή η γραμμή είναι εντελώς συνεχής κι ευθεία και αν μεσολαβεί κάτι άλλο στο ενδιάμεσο, ή αν πάλι δεν υπάρχει καν. Στο σημείο αυτό θα γίνει μια νύξη για τη σημασία που έχει η μνήμη τέτοιων περιστατικών και πώς η λήθη της ενδέχεται να μη δρα θεραπευτικά αλλά αθρώνει τη δημιουργία τέτοιων δομών στο σήμερα. Ως παράδειγμα μελέτης και σύγκρισης θα χρησιμοποιήσω τα στρατόπεδα της Μακρόνησου αλλά και το νησί συνολικά ως τόπο βασανιστηρίων προκειμένου να προκύψουν συγκεκριμένα και σαφή συμπεράσματα. Αντικείμενο της έρευνας δε θα είναι μόνο η χωρική ανάλυση της λειτουργίας του νησιού ως τόπο μαρτυρίου, αλλά και ο τρόπος που όλη αυτή η εμπειρία διασώθηκε από όσες κι όσους την έζησαν.

Ταυτόχρονα θα χρησιμοποιήσω και ένα ακόμη παράδειγμα σημερινών

κλειστών δομών για πρόσφυγες σε απομονωμένα νησιά, όπως εφαρμόστηκε τα προηγούμενα χρόνια στην Αυστραλία ως ένα ολοκληρωμένο πολιτικό σχέδιο αντιμετώπισης του προσφυγικού ζητήματος. Το παράδειγμα αυτό θα μας φανεί χρήσιμο ώστε να διαπιστώσουμε αν τελικά η Λέβιθα αποτελεί πρωτότυπη λύση για παρόμοιες καταστάσεις διατηρώντας μια συνέχεια εν είδη παράδοσης βασανισμού στα ξερονήσια του Αιγαίου ή αν τελικά το ζήτημα είναι πιο συνολικό και ξεπερνάει τα δικά μας σύνορα. Μέσω αυτού του παραδείγματος θα εξετασθεί περισσότερο η πιθανή κοινή εργαλειοθήκη ως προς την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος εν γένει κι αν εν τέλει οι ομοιότητες που παρουσιάζονται έχουν να κάνουν με εργαλειακούς χειρισμούς των χωρών όπου αναπτύσσεται μια κατάσταση εξαίρεσης, προκειμένου η έρευνα να είναι πιο ολοκληρωμένη.

Ως αναμενόμενο αποτέλεσμα περιμένω την επιβεβαίωση του ισχυρισμού ότι πράγματι εγχειρήματα όπως η Μακρόνησος στέκονται ως πηγή γνώσης και παραδείγματα για να προκύψουν χώροι όπως η Λέβιθα σε μια χρονολογική εξέλιξη των τόπων εξαίρεσης. Ωστόσο θα προσπαθήσω να αποδείξω ότι η μνήμη της εμπειρία του εγκλεισμού και η ανάδειξή της με πολιτικούς όρους είναι αυτή που αποτρέπει την κατασκευή νέων παρόμοιων δομών στο σήμερα ενώ η λήθη των πρώτων είναι αυτή που κάνει ακόμη ευκολότερη την κατασκευή των σύγχρονων. Με άλλα λόγια, θα προσπαθήσω να δω αν τελικά αυτό που χωρίζει τη Μακρόνησο από τη Λέβιθα είναι κάτι περισσότερο ή λιγότερο από 120 ναυτικά μίλια...

1// έννοιες κλειδιά

προς ανάλυση

1.1// εξουσία και βία

Το αφήγημα της συνεχούς προόδου τείνει να μας κάνει πολλές φορές να πιστεύουμε ως κοινωνία ότι έχουμε αφήσει τις θηριωδίες μια για πάντα στο παρελθόν κι έχουμε πλέον ξεμπερδέψει οριστικά με αυτές. Στην πραγματικότητα όμως ο ανθρώπινος πόνος και φόβος δε σταμάτησε να αποτελεί μέσο για την επίτευξη πολιτικών στόχων, ένα εργαλείο με άλλα λόγια που χρησιμοποιείται από την εξουσία όταν αυτή κινδυνεύει. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσω να μιλήσω για το τι σημαίνει εξουσία και πώς διαχωρίζεται από τη βία, αλλά καταφεύγει σε αυτή και τη χρησιμοποιεί μόλις νιώσει απειλή από κάποια κοινωνική ομάδα. Στην ουσία θα προσπαθήσω να αναδείξω ότι με τη βία δεν ξεμπερδεύεις απλά και μόνο προχωρώντας στο συνεχές του χρόνου, αλλά αποτελεί μια ιδιαίτερη και περίπλοκη κοινωνική διαδικασία που χρήζει ανάλυσης και μπορεί να δώσει ορισμένες απαντήσεις σχετικά με τη δομή των κοινωνιών μας σήμερα αλλά και την παραγωγή των χώρων του στρατοπέδου που θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Πολλοί τείνουν να συγχέουν την εξουσία με τη βία, να τις ταυτίζουν ή να θεωρούν πως η μία συνεπάγεται οπωσδήποτε την άλλη χωρίς καμία διαμεσολάβηση. Ενδιαφέρον έχει η άποψη της Arendt σχετικά με αυτό το ζήτημα, η οποία στα γραπτά της διαχωρίζει πλήρως την εξουσία από τη βία χωρίς όμως να θεωρεί ότι δε σχετίζονται. Συγκεκριμένα, για την ίδια η βία μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την εξουσία όταν η δεύτερη καταρρέει^[1], κάνοντας ξεκάθαρο ότι η εξουσία δε διαχειρίζεται νομοτελειακά τη βία προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς της. Ωστόσο, και η ίδια η Arendt παραδέχεται ότι η χρήση βίας ως εργαλείο αποτελεί πάντα δέλεαρ στα

χέρια της εξουσίας, ειδικά σε περιόδους κρίσης^[2]. Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω δεν αποκλείει την κατάσταση της διακυβέρνησης μέσω καθαρής βίας εφόσον η εξουσία από την ομάδα που την κατέχει χάνεται^[3]. Πράγματι η εξουσιαστική δομή προσπαθώντας να διατηρηθεί ανέπαφη κάνει χρήση βίας ως το τελευταίο -και ισχυρότερο- μέσο από το οποίο μπορεί να κρατηθεί σε μια κατάσταση ιδιαίτερα θολή κατά την οποία η εξουσία μπορεί να φανεί ως ένα από περιτύλιγμα, ένα βελούδινο γάντι που καλύπτει τη σιδερένια γροθιά^[4].

Από αυτή την υπόθεση θα ήταν δόκιμο να βγάλουμε ένα ιδιαίτερα σημαντικό συμπέρασμα για την πορεία της εργασίας. Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω καταλαβαίνει κανείς ότι η χρήση της βίας ως εργαλείο ελέγχου σε πρώτη φάση δεν είναι εξίσου ικανή κι εφικτή για οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα, πόσο μάλλον για μεμονωμένα άτομα εντός μιας κοινωνίας^[5]. Το πρόσωπο ή η ομάδα που κατέχει την εξουσία σε μία δεδομένη χρονική στιγμή έχει και πολύ πιο εύκολη πρόσβαση στους μηχανισμούς άσκησης βίας προκειμένου να διατηρήσει αυτό ακριβώς το προνόμιο της εξουσίας του. Έχουμε δει παραδείγματα όπου η διακυβέρνηση μπορεί να γίνει παρά μόνο μέσω χρήσης ωμής βίας προκειμένου η εξουσία μιας ομάδας να μη χαθεί. Τα παραδείγματα που έχουμε δεν αφορούν μόνο δικτατορικά καθεστώτα αλλά και αστικές δημοκρατίες του λεγόμενου δυτικού και προηγμένου κόσμου^[6]. Στις περιπτώσεις αυτές, οποιαδήποτε φωνή που προσπαθεί να αντιτάξει κάτι το διαφορετικό μπορεί να αποκτήσει μια κάποια εξουσία, αλλά όχι μάλλον αρκετή ώστε να ασκήσει επιτυχώς βία^[7].

Σε αυτό το σημείο για να αντιληφθούμε το διαχωρισμό μεταξύ βίας και εξουσίας μπορούμε να κοιτάξουμε στον τρόπο λειτουργίας της καθεμίας. Η εξουσία απαιτεί αριθμούς, στοιχεία ενώ η βία τα καταφέρνει εξίσου καλά και χωρίς αυτούς γιατί διαθέτει εργαλεία. Στην περίπτωση μιας δημοκρατίας χωρίς σύνταγμα ή στην περίπτωση κατάστασης έκτακτης ανάγκης όπου ο νόμος καταργείται η εξουσία μπορεί να τα καταφέρει στην αφαίρεση δικαιωμάτων μειοψηφιών ή και αντιφρονούντων χωρίς την παραμικρή χρήση βίας, αν αυτό επιθυμεί^[8]. Ωστόσο εδώ κρύβεται μια παγίδα γιατί στην περίπτωση της έκτακτης ανάγκης είναι πιθανό οι θεσμοί, των οποίων η ισχύς απορρέει από την ομάδα εξουσίας, να χάσουν το κύρος τους λόγω της ανορθόδοξης λειτουργίας τους και συνεπώς είναι κι αυτοί με τη σειρά τους πιο επιρρεπείς στην άσκηση βίας^[9].

Ο λόγος για τον οποίο γίνεται αυτή η συζήτηση είναι γιατί μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας πιστεύει πως πλέον έχουμε ξεμπερδέψει με τη χρήση βίας είτε προερχόμενη από την εξουσία είτε γενικά ως επιλυτή των προβλημάτων, γνώμη που εκπορεύεται από το αφήγημα της προόδου σε συνάρτηση με το πέρασμα του χρόνου. Ωστόσο εδώ κρύβεται μια λανθάνουσα αντίφαση ως προς τη σχέση προόδου και βίας. Αν πράγματι θεωρήσουμε αληθή την υπόθεση περί ανάγνωσης της ιστορίας με όρους συνεχούς ανοδικής γραμμικής προόδου, τότε η βία είναι η ικανή, αναγκαία ακόμη και αναπόφευκτη συνθήκη διακοπής αυτής της διαδικασίας. Από τη μία έχουμε τη συνεχή πρόοδο όπου

όλα δυνητικά πάνε καλά αποκλείοντας έτσι τα κακώς κείμενα, αλλά από την άλλη ο μόνος τρόπος να διαρραγεί αυτή η συνθήκη δεν είναι άλλη παρά η πρόκληση βίαιων γεγονότων^[10].

Η αποδοχή της άποψης περί ταύτισης του “νέου” με το “καλό” τείνει να γίνει ακόμη πιο εύκολα αποδεκτή όταν μιλάμε για τεχνολογική πρόοδος που επιτυγχάνεται μέσω των επιστημονικών ανακαλύψεων^[11]. Η επιβολή ελέγχου του ανθρώπου επί της επιστήμης και της τεχνολογίας διαμορφώνει την εντύπωση ότι συνεπάγεται και κοινωνική πρόοδο σε μια ευθεία ανοδική γραμμή που τίποτα και κανένας δεν μπορεί να τη διακόψει. Η εμπειρία μας από τα προηγούμενα χρόνια βέβαια μπορεί εύκολα να μας καταδείξει ότι όχι μόνο αυτές δε συμπίπτουν, αλλά ότι η επιστημονική πρόοδος μπορεί εύκολα να αποτελέσει ακόμη κι έναν από τους τρόπους εξαφάνισης της ανθρωπότητας^[12]. Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη αξία να κρατήσουμε από αυτά τα στοιχεία είναι η αφήγηση περί της προόδου, που όχι μόνο δε διασπά το συνεχές του χρόνου αλλά μπορεί ακόμη και να αποτελέσει οδηγό δράσης για το μέλλον, βρίσκεται υπό μεγάλη αμφισβήτηση. Σε αυτό το σημείο είναι εύλογο να προκύψει το ερώτημα περί βίας και του ρόλου της σε αυτό το ιστορικό συνεχές: τελικά το διαρρηγνύει και πώς; Αν πάλι δεν το καταφέρνει, τότε πώς αυτό δικαιολογείται;

Η βία για την οποία μιλάμε προφανώς και δεν είναι γενική και αόριστη, ούτε καταδικάζεται από όπου κι αν προέρχεται. Μιλάμε ξεκάθαρα για εκείνη τη μορφή-κατηγορία βίας που γίνεται εργαλείο στα χέρια της εκάστοτε εξουσίας προκειμένου να διασφαλίσει την επιβίωση και την αναπαραγωγή της. Γιατί αν είναι ανεπαρκές να λέμε απλά ότι η βία δεν ταυτίζεται με την εξουσία, είναι το ίδιο -αν όχι περισσότερο- ανεπαρκές να λέμε γενικά ότι η βία είναι κακή^[13α]. Για να αντιληφθούμε το διαφορετικό που κρύβεται σε αυτή τη συλλογιστική, ο Rancière^[13β] επιχειρεί ένα γενικό διαχωρισμό ανάμεσα στην πολιτική και στην πολεμική βία. Εφιστά την προσοχή ως προς αυτές τις δύο μορφές καθώς σε καμία περίπτωση δεν ισοδυναμούν έχοντας εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα και σκοπούς: η πρώτη έχει την ικανότητα να διανοίγει χώρους μοιρασμένης ομιλίας, ενώ η δεύτερη έχει ως ζητούμενο μονάχα να χτυπηθεί ο αντίπαλος, όποιος κι αν είναι αυτός την εκάστοτε χρονική στιγμή. Συνεπώς, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μπορούμε να αντιληφθούμε τα διαφορετικά αυτά είδη βίας γιατί είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μπορούμε να αντιληφθούμε το αποτέλεσμά της τόσο σε εκείνους που την ασκούν αλλά πολύ περισσότερο σε εκείνους που την υφίστανται^[13γ].

Το σίγουρο όμως είναι ότι όσο η βία υπάρχει, μάλλον συμβαίνει επειδή η εξουσία έχει χαθεί. Αυτό που πρωτίστως έχει νόημα και σημασία να κρατήσουμε από αυτή τη διαλεκτική σχέση βίας και εξουσίας είναι αυτό που είπαμε στην αρχή: ότι η διακυβέρνηση μέσω καθαρής βίας εμφανίζεται σα λύση όταν η εξουσία χάνεται ή δείχνει να χάνεται. Αναμφισβήτητα αυτό είναι μια διαδικασία που μπορεί να συντελεστεί ακόμη και εντός των ορίων μιας αστικής δημοκρατίας σα δικαιολογία για τις κρίσεις αυτής που φυσικά

προέρχονται από την αμφισβήτηση των αποφάσεων και πράξεων της εκτελεστικής εξουσίας^[14].

Είναι λοιπόν πιθανό στο ενδεχόμενο η εκτελεστική εξουσία να βρει μπροστά της τοίχο, η χρήση βίας είναι μια κάποια λύση για αυτή. Ωστόσο όπως ήδη αναφέρθηκε κάτι τέτοιο τείνει να αποδυναμώνει την εξουσία. Αν, βέβαια, η άσκηση βίας μπορέσει να παρουσιαστεί σε μια μεμονωμένη περίπτωση η συζήτηση αμέσως μετατοπίζεται ακριβώς εκεί. Η ποινικοποίησης αυτής της μεμονωμένης συμπεριφοράς δίνει στην ουσία το ελεύθερο στην εξουσία μετατοπίζοντας τη συζήτηση από το αληθινό της νόημα ενώ ταυτόχρονα καλλιεργεί το αίσθημα εκείνο ότι τίποτα δεν αλλάζει όσο αφορά την εξουσία που δρα εξαιρετικά κατασταλτικά^[15].

Μέχρι εδώ η ανάλυση που έχει προηγηθεί αφορά θεσμικά περισσότερο τις δύο αυτές έννοιες. Ωστόσο θεωρώ πως το ζήτημα δεν είναι τόσο απλό και έχει σημαντική χωρική διάσταση. Προκειμένου η εξουσία να ασκήσει έλεγχο -άρα και να κάνει χρήση βίας- θα επιλέξει ένα περιβάλλον απόλυτα ελεγχόμενο. Ένα πεδίο στο οποίο μπορεί να έχει απόλυτη εποπτεία αν μιλήσουμε με φουκωική ορολογία^[16]. Ταυτόχρονα για να διασκεδάσει τις εντυπώσεις θα φροντίσει να μη συντελείται έκδηλα στο δημόσιο χώρο και είναι πιθανό να την εκτοπίσει πέρα από τα μάτια των πολιτών ώστε να μην αποτελεί για αυτούς πραγματικότητα, γεγονός που τείνει να δημιουργεί μια λανθάνουσα αντίδραση, ενώ εύκολα διασπείρει το φόβο ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί και στους ίδιους. Έχουμε δει άλλωστε περιπτώσεις όπου είναι πιο συμφέρον για την εξουσία οι βίαιες μέθοδοι που χρησιμοποιεί να πλανώνται σαν ένα αστικός μύθος^[17]. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο θεωρώ πως η εκάστοτε εξουσία είναι επιρρεπής στο να δημιουργεί χωρικές ασυνέχειες εντός των οποίων ασκείται βία για την επιβολή της ίδιας ή του αφηγήματός της. Με τον τρόπο αυτό εντείνει μια λανθάνουσα κοινωνική ασυνέχεια η οποία την εξυπηρετεί καθώς ο καθημερινός πολίτης είναι πιθανό να θεωρεί ότι δεν κινδυνεύει από την άσκηση της βίας εφόσον δεν ανήκει, ούτε και μπορεί να ανήκει σε εκείνη την ομάδα που επωμίζεται τη βία. Συνεπώς είναι αφενός πιθανό να βρίσκεται σε απόλυτη άγνοια σχετικά με τη βία που χρησιμοποιεί η εξουσία, αφετέρου ακόμη και να γνωρίζει είναι κάτι που δεν τον αγγίζει ούτε θεσμικά όπως πιστεύει αλλά πολύ περισσότερο ούτε χωρικά όπως συμβαίνει.

Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό η εξουσία παράγει τέτοιου είδους χώρους για να καθιερωθεί και να προστατευθεί μέσω της άσκησης της βίας αλλά με το λιγότερο δυνατό κόστος. Και ο χώρος αυτός εκτός πολλών άλλων είναι και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

1.2// στρατόπεδα συγκέντρωσης

Δεν αποτελεί μεγάλη απορία το πώς και γιατί πρωταγωνίστησαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο ΒΠΠ, έναν πόλεμο κατά τον οποίο η ωμή βία έγινε συνώνυμο της πραγματικότητας. Και μόνο με την αναφορά στους εν λόγω κλειστούς χώρους η αυτόματη σύνδεση που γίνεται είναι με τη ναζιστική βία που συντελέστηκε την περίοδο εκείνη πολλές φορές σαν να ήταν μια πολιτική πράξη χωρίς προηγούμενο που γεννήθηκε αιφνιδίως και πέθανε με τον ίδιο τρόπο. Ωστόσο, δυστυχώς, τίποτα από τα δύο δε συνέβη έτσι.

Κοιτάζοντας πίσω στο χρόνο, τα (ναζιστικά και όχι μόνο) στρατόπεδα συγκέντρωσης δεν ήταν μια τυχαία ανακάλυψη, αλλά μια συνέπεια του τρόπου οργάνωσης και ανάπτυξης του θεσμού της φυλακής ήδη από τον 18ο αιώνα περίπου κυρίως στην Ευρώπη^[18]. Από τη μελέτη του Foucault πάνω στο ζήτημα είναι εύκολο να διαπιστώσουμε ότι η φυλακή αρχίζει να μετασχηματίζεται σε έναν τόπο που κυριαρχεί η αρχή του εγκλεισμού, της πειθαρχίας των σωμάτων και του χρόνου μέσω της τιμωρίας -με τη μορφή της επιτήρησης- σε μέθοδο βασανισμού^[19]. Είναι ο χώρος όπου η εξουσία έχει λόγο απευθείας στη ζωή και στο σώμα του κρατούμενου. Μιλάμε για έναν τόπο βιοπολιτικό όπου ασκείται βιοεξουσία^[20] και αποτελεί πρόδρομο για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του ναζιστικού καθεστώτος. Δε θα προχωρήσω στην ανάλυση του ναζιστικού στρατοπέδου συγκέντρωσης γιατί κάτι τέτοιο αποτελεί το αντικείμενο μιας εν δυνάμει αυτούσιας εργασίας κι επίσης δεν αποτελεί το αντικείμενο της παρούσα. Ωστόσο, κάποια στοιχεία που εκπορεύονται από αυτά θα μας φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα στη συνέχεια.

Το πρώτο από αυτά που έχει ειπωθεί ως ένα βαθμό ήδη είναι πως τα

στρατόπεδα συγκέντρωσης δεν αποτελούν την καινοτομία του 20ου αιώνα, αλλά κομμάτι μιας ιστορικής συνέχειας της ευρωπαϊκής βιαιότητας^[21] που έχει ρίζες πιο πίσω στο χρόνο. Δε μιλάμε για ένα ζήτημα που έλαβε χώρα μόνο σε γερμανικό έδαφος ή υπό το ναζιστικό καθεστώς και μόνο, όπως αποδείχτηκε τόσο από την παρουσία στρατοπέδων πριν το ΒΠΠ όσο και μετά από αυτόν.

Το δεύτερο είναι πως μιλάμε για έναν καθαρά βιοπολιτικό χώρο όπου η αποκοπή του από το περιβάλλον -μέσω των απροσπέλαστων ορίων του- σημαίνει και ταυτόχρονη αποκοπή του από ένα δικαίκο σύστημα^[22] που βρίσκεται σε ισχύ τη δεδομένη χρονική στιγμή και ένταξή του σε ένα άλλο σύστημα κανόνων και νόμων. Με άλλο λόγια όταν μιλάμε για στρατόπεδο συγκέντρωσης μιλάμε όχι μόνο για μια φυσική χωρική ασυνέχεια και μόνο, αλλά αυτή η ασυνέχεια εξυπηρετεί και στην εγκαθίδρυση ενός άλλου νομικού πλαισίου που ο Agamben ονομάζει κατάσταση εξαίρεσης και ουσιαστικά πρόκειται για την κατάργηση του νόμου στο όνομα του νόμου. Συγκεκριμένα μάλιστα ο Agamben αναφέρει πως η κατάσταση εξαίρεσης δύναται να παρουσιάζεται ως νόμιμη μορφή μιας κατάστασης που δεν μπορεί να έχει νόμιμη μορφή^[23] και άρα είναι εύκολο να συμπεράνουμε πως η κατάσταση αυτή μπορεί να εξυπηρετηθεί από ένα χωρικό “άλλο”. Για να γίνει αυτό κατανοητό αρκεί να κάνουμε μια αναγωγή σε κάτι πιο γενικό όπως τα όρια ενός σύγχρονου κράτους. Έτσι όπως τα σύνορα καθορίζουν μέσω μιας χωρικής επικράτειας την ισχύ ενός συγκεκριμένου νομικού πλαισίου, είναι πιθανό να ισχύει το ίδιο για την κατάργηση του ίδιου νομικού πλαισίου εντός νέων ορισμένων χωρικών συνόρων^[24].

Αξίζει να κοιτάξουμε λίγο πιο βαθιά στο παραπάνω σχήμα. Η εξουσία περιγράφει και ονοματίζει μια ομάδα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ως εχθρό της και δικαιολογεί αυτή την παραδοχή της με το σκεπτικό ότι η ταυτότητα αυτών των ανθρώπων αποτελεί όχι μόνο παραφωνία αλλά ακόμη και απειλή για την κοινωνική συνοχή. Με άλλα λόγια η ομάδα αυτή εγκληματικοποιείται και τη στιγματίζεται ως επικίνδυνη^[25]. Ο εχθρός αυτός πρέπει σίγουρα να αντιμετωπιστεί αλλά μέχρι τότε αξίζει να απομονωθεί ώστε να καταστεί απόλυτα ελέγξιμος και συνεπώς να οδηγηθεί μακριά από τον κοινωνικό ιστό. Για να γίνει ακόμη πιο σαφής η παραπάνω διαδικασία, έχει νόημα να επιχειρήσουμε να τη σχηματοποιήσουμε. Σε αυτή την υπόθεση προκύπτει ένα “μέσα” με κάποια κοινά χαρακτηριστικά που οφείλει να τα διαφυλάξει για να εξασφαλίσει την επιβίωση και την αναπαραγωγή τους, ενώ εντοπίζεται σε ένα “έξω” ο “άλλος” που συνιστά απειλή^[26] και δεν πρέπει να εισχωρήσει στο “μέσα”.

Είναι εύλογο να αναρωτηθεί κανείς γιατί ή πώς προκύπτει αυτή η κατάσταση εξαίρεσης -πριν φτάσουμε ακόμη στη χωρική αποτύπωσή της- και η απάντηση μπορεί να δοθεί αν κοιτάξουμε ξανά πίσω στο χρόνο σε ιστορικές στιγμές όπου η εξουσία απειλούνταν. Ήδη έχει ειπωθεί παραπάνω η σχέση της εξουσίας με τη βία σε περιόδους κρίσης της πρώτης. Η εξουσία υπάρχει και αναπαράγεται στη βάση μιας κατασκευασμένης κοινωνικής συνέχειας η

οποία πρέπει κάθε στιγμή να διασφαλίζεται. Όποιο πρόσωπο ή ομάδα μπορεί να αποτελέσει απειλή για αυτή τη συνέχεια αυτόματα μετασηματίζεται σε εχθρό που πρέπει να απομονωθεί^[27] προκειμένου να αντιμετωπιστεί. Στο όνομα λοιπόν της ασφάλειας της κοινωνικής συνοχής κατασκευάζεται το αφήγημα της αναστολής του νόμου στο όνομα του νόμου προκειμένου να κατατροπωθεί ο εχθρός κι έτσι κάπως γεννιέται η κατάσταση εξαίρεσης. Το ζήτημα όμως μετασηματίζεται σε χωρικό όταν ιδρύεται το στρατόπεδο συγκέντρωσης που δεν αποτελεί κάτι περισσότερο ούτε κάτι λιγότερο από την απομόνωση αυτού του εχθρού και την κατάδειξή του. Πράγματι εντός του στρατοπέδου συγκέντρωσης ισχύει ένα άλλο σύστημα κανόνων και νόμων εντελώς ξένο με το τακτικό δίκαιο^[28], αλλά απολύτως δικαιολογημένο στα μάτια των “απ’ έξω” το οποίο τείνει να παρουσιάζεται ως προσωρινό χωρίς όμως να προσδιορίζεται η χρονική του διάρκεια εξ αρχής. Ταυτόχρονα επικρατεί η πεποίθηση ότι τέτοιου είδους χώροι γεννιούνται σε περιόδους βαθιάς πολιτικής κρίσης όπως ένας πόλεμος και είναι φυσικό ως ένα μεγάλο βαθμό να ισχύει κάτι τέτοιο τη δεδομένη χρονική στιγμή^[29]. Η υπόθεση αυτή θα μπορούσε να ισχύει αν τέτοιου είδους χώροι δεν παράγονταν εκτός του πολέμου, αλλά δυστυχώς η ιστορία μας έχει διαψεύσει, γιατί πολύ απλά θα έπρεπε να μη μιλάμε για τέτοιες δομές εφόσον η φρικαλεότητα του στρατοπέδου συγκέντρωσης βρίσκεται πλέον πίσω μας ανεπιστρεπτί, παρά μόνο ως ένα ζήτημα που η μνήμη καλείται να το διαχειριστεί.

Μια ακόμη παράμετρος που θα πρέπει να εξετάσουμε σε αυτό το σημείο είναι το ίδιο το στρατόπεδο συγκέντρωσης σαν μονάδα που λειτουργεί κι οργανώνεται με ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Δεν πρόκειται απλά για ένα “σκέτο” χώρο με περίφραξη και σαφές όριο όπου μέσα τοποθετούνται όλοι όσοι δεν πρέπει να κατοικούν σε αυτό τον πλανήτη. Είναι πολύ περισσότερο ένας χώρος με σαφή οργάνωση και δομή^[30] αποσκοπώντας σε ένα αποτέλεσμα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης της νεότερης ιστορίας προσομοιάζουν με μηχανές με συγκεκριμένη γραφειοκρατική, διοικητική και τεχνική οργάνωση. Το συμπέρασμα αυτό δεν απορρέει από το γεγονός ότι εντός του στρατοπέδου μπορεί να ισχύει ένα άλλος κανόνας ή νόμος, αλλά πολύ περισσότερο από την οργάνωση του ίδιου προς την επίτευξη ενός στόχου. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης δεν υπάρχει απλά για την τέρψη της απειλής του εγκλεισμού για όσους δε συμμορφώνονται με τη κυρίαρχη αφήγηση της εξουσίας. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης είναι μια μηχανή λόγω τόσο της αυτοτελείας του -θεσμικά αλλά και χωρικά, είναι ένα αυτοτελές, κλειστό σύμπαν- όσο και του σκοπού που κάθε φορά εξυπηρετεί στο να μετατρέψει κάτι σε κάτι άλλο. Η παραγωγή λοιπόν είναι εδώ η λέξη κλειδί ώστε να ενισχυθεί ο παραπάνω ισχυρισμός. Πράγματι αν ανατρέξουμε σε παραδείγματα στρατοπέδων εξόντωσης θα διαπιστώσουμε ότι όταν μιλάμε χώρους όπου παράγονται πτώματα προκειμένου να επιτευχθεί ενός είδους βιολογική αναμόρφωσης της ανθρωπότητας, ενώ σε αντίστοιχα στρατόπεδα πολιτικών κρατουμένων μιλάμε για τη μετατροπή μια κοινωνικής κατηγορίας

σε αυτό που η εξουσία έχει ονομάσει “κανονικούς ανθρώπους”^[31].

Το ενδιαφέρον αυτών των χώρων ωστόσο δεν εντοπίζεται μόνο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους αλλά και στην ιστορική τους συνέχεια. Το γεγονός ότι με η λήξη του ΒΠΠ δε συνεπάγεται την ολική τους κατάργηση, υπονοεί πως η κατάσταση εξαίρεσης μπορεί να προκύψει κι εκτός πολέμου, σε μια φαινομενικά ειρηνική περίοδο. Η ιστορική συνέχεια των χώρων αυτών συμπληρώνεται με την ίδρυση αντίστοιχων παραδειγμάτων στον ελλαδικό χώρο εν είδη τόπων εξορίας που συνοδεύουν την έναρξη ενός εμφυλίου πολέμου. Πράγματι αν μπορούμε να ορίσουμε την ίδρυση αυτών των χώρων ως έναν ακόμη μετασχηματισμό των στρατοπέδων συγκέντρωσης, είναι εύκολο να αντιληφθούμε πως οι χώροι αυτοί παράγονται όσο υπάρχει ανάγκη για συγκεκριμένους πολιτικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που ενδέχεται να βρίσκουν ανάχωμα σε αντιδράσεις κοινωνικών ομάδων. Πλέον μιλάμε για έναν εσωτερικό εχθρό που γίνεται συνώνυμο της απειλής για την εξουσία και παρουσιάζεται ως απειλή για την κοινωνική συνοχή. Εφόσον λοιπόν αυτός ο εχθρός έχει προσωποποιηθεί, με την απομόνωσή του είναι εφικτή η οργανωμένη άσκηση βίας ως μέσο στο όνομα μιας αναμόρφωσης, αλλά και στη συντήρηση ενός μύθου ως προς την καλλιέργεια κοινωνικού φόβου όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα.

Ωστόσο, θα μπορούσε κανείς να αντικρούσει αυτό το επιχείρημα υποστηρίζοντας ότι όλα αυτά συμβαίνουν σε περιόδους απίστευτης πολιτικής αναταραχής ώστε να δικαιολογήσει αυτή την πολιτική απόφαση και πράξη με αυτό τον τρόπο, θεωρώντας πως πλέον έχουμε οικοδομήσει δημοκρατίες που δεν έχουν ανάγκη τέτοιους τόπους^[32], ούτε μάλλον και τη συζήτηση περί αυτών. Με τον τρόπο αυτό τα εν λόγω πολιτικά γεγονότα εκτοπίζονται από το ιστορικό συνεχές ως απλά μια ρήξη σε αυτό που επιβεβαιώνει αυτόν ακριβώς τον κανόνα και δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση μόνιμη λύση σε αντίστοιχα σύγχρονα πολιτικά αδιέξοδα.

Ενδεχομένως η συζήτηση αυτή να σταματούσε εδώ και να περιστρεφόταν μόνο γύρω από το ερώτημα περί διαχείρισης αυτών των χώρων στο σήμερα ως μνημειακούς ή μνημονικούς και μόνο. Το ζήτημα όμως δεν είναι τόσο απλό γιατί ενώ ως κοινωνία κατέχουμε την εμπειρία του παρελθόντος περί αυτών των χώρων, η εξουσία δε σταματά να τους κατασκευάζει, φυσικοποιώντας τόσο τη αναγκαιότητα όσο και τη χρήση τους. Ανεξakoλουθούν να προκύπτουν τέτοιοι χώροι εκ νέου είναι μάλλον γιατί η βαρβαρότητα δεν αποτελεί απλά μια αόριστη απειλή για το μέλλον, αλλά ένα από τα κυρίαρχα γνωρίσματα της εποχής μας^[33]. Και δυστυχώς δε μιλάμε απλά για πιθανότητα αλλά για ένα χαρακτηριστικό εγγενώς συνδεδεμένο με τον πολιτισμό που ζούμε.

Σήμερα λοιπόν συνεχίζει να βρίσκει πρόσφορο έδαφος μια συζήτηση περί στρατοπέδων συγκέντρωσης για ομάδες ανθρώπων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά^[34] στα πρότυπα των πρότερων τόπων εξορίας. Η δημιουργία τόπων όπου οποιοδήποτε έγκλημα κι αν διαπραχθεί σε βάρος ανθρώπων δεν προβάλλεται πλέον ως έγκλημα και όπου το γεγονός μπορεί να αντικαταστήσει

το δίκαιο^[35] είναι ξανά στο προσκήνιο με τρόπο που φυσικοποιεί αυτή την κατάσταση. Πρόκειται ξεκάθαρα για την απόδειξη ότι σε καμία περίπτωση δεν έχουμε ξεμπερδέψει με τη δημιουργία τόπων εξαίρεσης, ενδεχομένως δεν τους έχουμε καν καταδικάσει, ενώ είναι εξίσου πιθανό να προχωράμε στη χρήση εργαλείων του παρελθόντος προκειμένου να καταστήσουμε αυτές τις μηχανές ακόμη πιο αποτελεσματικές για την εξουσία και ακόμη πιο βίαιες από τους ανθρώπους που εμπεριέχουν. Το πλέον ανησυχητικό ωστόσο δεν παύει να είναι η απόδειξη ότι μέσω της δημιουργίας σύγχρονων δομών εν είδη στρατοπέδων συγκέντρωσης ουσιαστικά δεν έχουμε ξεμπερδέψει με την άποψη περί του “υπανθρώπου”, του “άλλου” και της συζήτησης γύρω από την αναπόφευκτη εξαφάνισή του λόγω αυτής ακριβώς της κατωτερότητάς του απέναντι σε κάποιον ανώτερο πολιτισμό.

Αν λοιπόν θεωρήσουμε τον περικλειστο χώρο του στρατοπέδου έναν χώρο ενδιαμέσο όπου το ανθρώπινο σώμα διαχωρίζεται από τη φυσιολογική του υπόσταση και η εξουσία διατηρεί την απόλυτη δυνατότητα να ορίσει ποιος είναι πολίτης, εκχωρώντας του δικαιώματα ώστε να πάψει να θεωρείται απλά ένα σώμα, έχει σημασία να κοιτάξουμε πώς προκύπτουν αυτοί οι ορισμοί. Με άλλα λόγια να κοιτάξουμε λίγο πιο προσεκτικά στο αντικείμενο του χώρου εξαίρεσης που δεν είναι άλλο από το μετέωρο εκείνο σημείο μεταξύ ανθρώπινης υπόστασης και ανθρώπινου σώματος ως ένα εν δυνάμει πτώμα.

για τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά, τα οποία μάλιστα τα θεωρούμε ιερά κι απαραβίαστα. Παρόλα αυτά υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων ή ομάδων που -ενώ θα έπρεπε- δεν εμπίπτουν σε αυτή τη ρητορική και στερούνται προστασίας και συνεπώς ύπαρξης^[40].

Κι εδώ είναι που κρύβεται η αντίφαση της νεωτερικής δημοκρατίας. Αντί η γυμνή ζωή να πάψει να υφίσταται σαν κατάσταση, συμπίεζεται και μπορεί να κρυφτεί σε κάθε ατομικό σώμα ώστε να μετατρέπεται σε πολιτικό διακύβευμα την εκάστοτε κρίσιμη χρονική στιγμή^[41]. Αυτό είναι εύκολο να το εντοπίσουμε από το γεγονός και μόνο ότι η γυμνή ζωή δεν αντιμετωπίζεται ως πολιτικό ζήτημα αλλά ως αμιγώς ανθρωπιστικό από τις οργανώσεις και τις δομές εξουσίας που ασχολούνται με αυτό. Στην πραγματικότητα όμως αποτελεί το πλέον πολιτικό ζήτημα. Είναι η ζωή που αποβάλλεται από την έννομη σχέση και υποτάσσεται σε μια εξουσία θανάτου μέσω ενός μηχανισμού που απορρέει από την εξουσία και μετασχηματίζεται σε βία πάνω στο εκάστοτε σώμα.

Η γυμνή ζωή είναι εκείνη η ζωή που δεν επιτρέπεται να θανατωθεί αλλά αν θανατωθεί δεν αποτελεί αδίκημα η αφαίρεσή της. Το βαθύ πολιτικό ζήτημα που με τη νεωτερικότητα προσπερνάμε είναι η ίδια η αξία μιας ζωής απαλλαγμένης από κάθε άλλη ιδιότητα εκτός από αυτής του ανθρώπου^[42]. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν ισχύ όταν ταυτίζονται με τα δικαιώματα του πολίτη^[43]. Εδώ έγκειται και ο διαχωρισμός μεταξύ ανθρωπιστικού και πολιτικού ζητήματος: πρόκειται στην ουσία για το έσχατο σημείο ρήξης μεταξύ των δικαιωμάτων του πολίτη και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ας κρατήσουμε επίσης εδώ σαν ένα μικρό στοιχείο το γεγονός ότι ο παραπάνω διαχωρισμός εντοπίζεται πολύ εύκολα στην περίπτωση των προσφύγων^[44]. Ωστόσο ακόμη και στην περίπτωση των πολιτικών κρατουμένων ή εξόριστων στους οποίους ασκείται υπέρμετρη βία που δε συνάδει με καμία υπαρκτή νομοθεσία, πάλι μιλάμε για ανθρώπινα δικαιώματα και όχι πολιτικά. Οι πολιτικοί κρατούμενοι -ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης- παύουν να θεωρούνται πολίτες πριν ακόμη τον εγκλεισμό τους και κατά τη διάρκεια.

Με άλλα λόγια είναι η ίδια η εξουσία κρίνει κάθε ιστορική στιγμή σε ποιον θα παραχωρεί το δικαίωμα να είναι πολίτης ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τη δυνατότητα του ορισμού του ποιος θα είναι πολίτης, εκτοπίζοντας ακόμη και ολόκληρες κοινωνικές ομάδες στη σφαίρα της γυμνής ζωής. Δεν είναι τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από το δικαίωμα να ορίζει ποια ζωή είναι αξία να βιωθεί^[45] και θέτει με αυτό τον τρόπο το όριο ανάμεσα στην απόφαση περί ζωής και περί θανάτου, στη γραμμή ανάμεσα στη συμπερίληψη και στον αποκλεισμό που εν τέλει αποτελεί τη βάση της βιοπολιτικής.

Αν κοιτάξουμε τώρα πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση των τόπων εξορίας θα δούμε ότι προφανώς μιλάμε για μια τέτοια ζωή και για ανθρώπους που έχασαν την ιδιότητα του πολίτη έτσι όπως την όριζε η εξουσία για να αποτελέσουν απλά σώματα στα χέρια της. Δε μιλάμε ούτε για αιχμαλώτους, ούτε για εγκληματίες με τη συμβατική έννοια του ποινικού δικαίου -ακόμη κι αν

1.3// το σώμα μέσα στο στρατόπεδο

Μέχρι στιγμής έχουμε αναλύσει ως ένα βαθμό το πλαίσιο υπό το οποίο διαμορφώνεται η εξαίρεση και το πλαίσιο κατά το οποίο η εξαίρεση αυτή εκφράζεται χωρικά μέσω του στρατοπέδου συγκέντρωσης. Σε αυτό το σημείο έχει νόημα να δούμε το αντικείμενο αυτών των χώρων εν γένει και στη συνέχεια πιο συγκεκριμένα ως προς τα παραδείγματα μελέτης.

Κοιτάζοντας ξανά τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως δομές μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι οι “τρόφιμοι” τους ήταν άνθρωποι απογυμνωμένοι από τα βασικά τους δικαιώματα^[36]. Ενδεχομένως να μην μπορούμε καν να μιλήσουμε για ανθρώπους, αλλά για απλά σώματα υπό το βλέμμα της εξουσίας όπως ο Foucault τα ορίζει^[37]. Πρόκειται λοιπόν για σώματα εντελώς απαλλαγμένα από δικαιώματα, αποκλεισμένα από κάθε νομική υπόσταση που ενδεχομένως να αποτελούσαν ένα είδος αποδιοπομπαίου τράγου της εποχής τους λόγω των κοινωνικοπολιτικών εντάσεων κι αντιθέσεων. Για την ακρίβεια θα ήταν εύλογο να αναρωτηθεί κανείς αν υπό τις συνθήκες ενός στρατοπέδου τα ανθρώπινα αυτά όντα είχαν ή έχουν κάποια σχέση με τη συνηθισμένη αναπαράστασή μας για τον άνθρωπο^[38].

Ο Agamben ονομάζει αυτή τη συνθήκη γυμνή ζωή κατά την οποία ο φορέας της μπορεί να εκτεθεί σε απίστευτη σωματική βία έως το θάνατο, χωρίς αυτό να αποτελεί αδίκημα για το φορέα της εξουσίας^[39]. Ο άνθρωπος χωρίς κανένα δικαίωμα είναι ακριβώς ο φορέας αυτής της γυμνής ζωής και η ζωή του όχι μόνο δεν προστατεύεται από κάποιο νόμο, αλλά είναι αντίθετα εντελώς εκτεθειμένη σε αυτόν ή στην εξαίρεσή του. Ένα αρκετά σημαντικό στοιχείο σε αυτό το σημείο είναι πως τον τελευταίο αιώνα μιλάμε όλο και περισσότερο

παρουσιαζόταν ως τέτοιои-, παρά μόνο για κρατούμενους που αποτελούσαν το αντικείμενο μιας κυριαρχίας η οποία εκφεύγει από κάθε νομικό έλεγχο. Ωστόσο θα πρέπει να αναφερθούμε και σε ένα ακόμη στοιχείο που έχει να κάνει με το στόχο όλης αυτής της διαδικασίας. Στην περίπτωση των πολιτικών εξόριστων βλέπουμε την ανησυχία της εξουσίας σχετικά με κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που θα μπορούσαν να είχαν συντελεστεί μέσω της υλοποίησης ενός οικονομικού μετασχηματισμού^[46]. Συνεπώς η παγίωση του εδραιωμένου καθεστώτος έπρεπε να συντελεστεί μέσω της εξουδετέρωσης οποιονδήποτε δυνητικών αντιπάλων, οι οποίοι φυσικά αντίπαλοι εντοπιζόνταν στους -εν δυνάμει- εξόριστους.

Εδώ βρίσκεται και η βασική αντίθεση με την περίπτωση των -σημερινών και μη-προσφύγων και μεταναστών. Η φοβικότητα με την οποία τους αντιμετωπίζει η εξουσία έχει να κάνει περισσότερο με φυλετικούς όρους κι ενδεχομένως με μια βαθιά ιδεοληψία περί προστασίας της καθαρότητας του έθνους, η οποία βέβαια αποτελεί ιδεολογική βάση της πολιτικής που εφαρμόζεται. Και σε αυτή την περίπτωση εντοπίζουμε ανθρώπους απογυμνωμένους από οποιοδήποτε δικαίωμα που ωστόσο δεν έχουν καταδικαστεί ως εγκληματίες, αλλά ως εγκληματίες αντιμετωπίζονται. Μάλιστα εδώ το ζήτημα γίνεται όλο και πιο ενδιαφέρον λόγω του οξύμωρου της φύσης του, καθώς στο πρόσωπο του μετανάστη και του πρόσφυγα θα έπρεπε να ενσαρκώνονται όλα εκείνα τα δικαιώματα του ανθρώπου για τα οποία μιλάμε και τα οποία τείνουμε να υπερασπιζόμαστε ως κοινωνίες. Συμβαίνει όμως το εντελώς αντίθετο και όλο αυτό το αφήγημα καταρρέει με δυνατό κρότο μόλις έρθουμε αντιμέτωποι με τους ανθρώπους που έχουν χάσει κάθε άλλη ιδιότητα εκτός από το απλό γεγονός ότι είναι άνθρωποι. Είναι σαν η ιστορία να έχει δημιουργήσει ένα εντελώς καινούριο ανθρώπινο είδος που κλείνεται σε στρατόπεδα εγκλεισμού από τους “φίλους” του^[47].

Αυτό που μπορούμε να πούμε παρόλα αυτά και για τις δύο αυτές περιπτώσεις είναι ότι μιλώντας είτε για την εξορία ως εξόντωση είτε για την εξορία ως εξαίρεση, έχουμε στο κέντρο των γεγονότων το ίδιο ακριβώς πράγμα: τη γυμνή ζωή. Οι πολιτικοί κρατούμενοι προφανώς είναι εκτεθειμένοι σε μια άλογη συνεχή σωματική βία, αλλά οι πρόσφυγες είναι εξαναγκασμένοι σε μια αποκομμένη ζωή, σε μια αίσθηση εκτοπισμού κι αχρήστευσης^[48] με το στίγμα του μη ανθρώπου. Το σίγουρο είναι πως και στις δύο περιπτώσεις δε μιλάμε για κατηγορούμενους, αλλά για κρατούμενους που αποτελούν το αντικείμενο μιας κυριαρχίας που εκφεύγει από κάθε νομικό ή άλλο έλεγχο. Πολλές φορές είναι εύκολο να σκεφτεί κανείς ότι οι άνθρωποι αυτοί παλεύουν για μια βασική βιολογική διεκδίκηση, αυτή του ανήκειν στο ανθρώπινο είδος. Για να ανήκουν, λοιπόν, ξανά σε αυτό πρέπει ή να συμμορφωθούν με μια επιθυμητή πολιτική ταυτότητα στην πρώτη περίπτωση (αυτή του πολιτικού κρατούμενου), ενώ στη δεύτερη (αυτή του πρόσφυγα) πρέπει να πολιτογραφηθούν ή -όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές- να επαναπατριστούν. Το καθεστώς του ανθρώπου αυτού καθαυτού είναι αδιανόητο για το δίκαιο του έθνους-

κράτους^[49].

Το πλέον όμως παράλογο από όλα είναι ότι ως κοινωνία συνεχίζουμε να αναπαράγουμε αυτό το μοντέλο επιβίωσης γυμνών ζώων σα να μη μας έχει αφήσει καμία παρακαταθήκη το παρελθόν. Τσαλαβουτάμε ανάμεσα σε μια περίεργη συλλογική μνήμη και λήθη που τραγελαφικά μας εξωθεί να επαναλάβουμε κομμάτια της ιστορίας που -θεωρητικά έστω- ήδη καταδικάσαμε. Αν η Μακρόνησος έχει επιβιώσει στη μνήμη πρέπει να κοιτάξουμε το πώς τα κατάφερε και τι νόημα φέρει στο σήμερα, αλλά παράλληλα ποια είναι η δύναμή της να σταματήσει νέα ξερονήσια που θα αποτελούν νέες αποθήκες ψυχών. Κι εν τέλει να βρούμε το σθένος να εξετάσουμε αν αυτό το μοντέλο βίας κι απομόνωσης στάθηκε πρότυπο στα σημερινά στρατόπεδα προσφύγων ώστε να εντοπίζουμε και να καταδείξουμε την όποια σύνδεση μπορεί να υπάρξει.

1.4// ανάλυση μιας εξορίας του παρελθόντος

Προκειμένου να προχωρήσουμε σε μια ανάλυση και σύγκριση των τότε τόπων εξορίας και των κλειστών κέντρων σε νησιά θα πρέπει να δούμε τι σήμαινε η Μακρόνησος για την εποχή της αλλά και για σήμερα. Το βασικό στοιχείο εδώ θα αποτελέσει αφενός μια σύντομη χωρική περιγραφή της δομής των στρατοπέδων του νησιού κι αφετέρου η επιβίωση της Μακρονήσου μέσα στο χρόνο και στη μνήμη. Τέλος θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε αν το διακύβευμα που μας άφησε ήταν ισχυρό ή όχι και πόσο απέτρεψε ή επέτρεψε την ύπαρξη των σημερινών δομών. Είναι εξαιρετικά κρίσιμο να κατανοήσουμε τη σημασία της Μακρονήσου και για την εποχή της, ώστε να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο η μνήμη τη διαχειρίστηκε μετέπειτα καθώς και το ρόλο της στις σημερινές αποφάσεις περί αντίστοιχων δομών σε νησιά όπως η Λέβιθα. Με άλλα λόγια, να κατανοήσουμε πώς, γιατί και για ποιους αυτή η ξερή φλούδα γης απέναντι από το Λαύριο αποτέλεσε συνώνυμο της κόλασης.

Η Μακρόνησος έγινε κυρίως γνωστή από το στρατόπεδο εθνικής αναμόρφωσης που φιλοξένησε μετά το ΒΠΠ, κατά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Ένας ξερός τόπος, όπως φανερώνεται από το ίδιο του το όνομα, άνυδρος, κρημνός, άγριος και αφιλόξενος. Εκεί δε θα αφεθούν απλά στο έλεός τους αριστεροί και κομμουνιστές, αλλά θα χτιστεί ένα τεράστιο οικοδόμημα για να τους “θεραπεύσει”. Αναμορφωτήριο που φριχτότερό του δεν υπάρχει. Η προθυμία του ελληνικού κράτους και στέμματος και η οικονομική και ιδεολογική βοήθεια των Άγγλων και Αμερικανών συμμάχων θα στήσουν το “Νέον Παρθενών”, το αναμορφωτήριο της Μακρονήσου. Ή αλλιώς το νέο

Νταχάου.

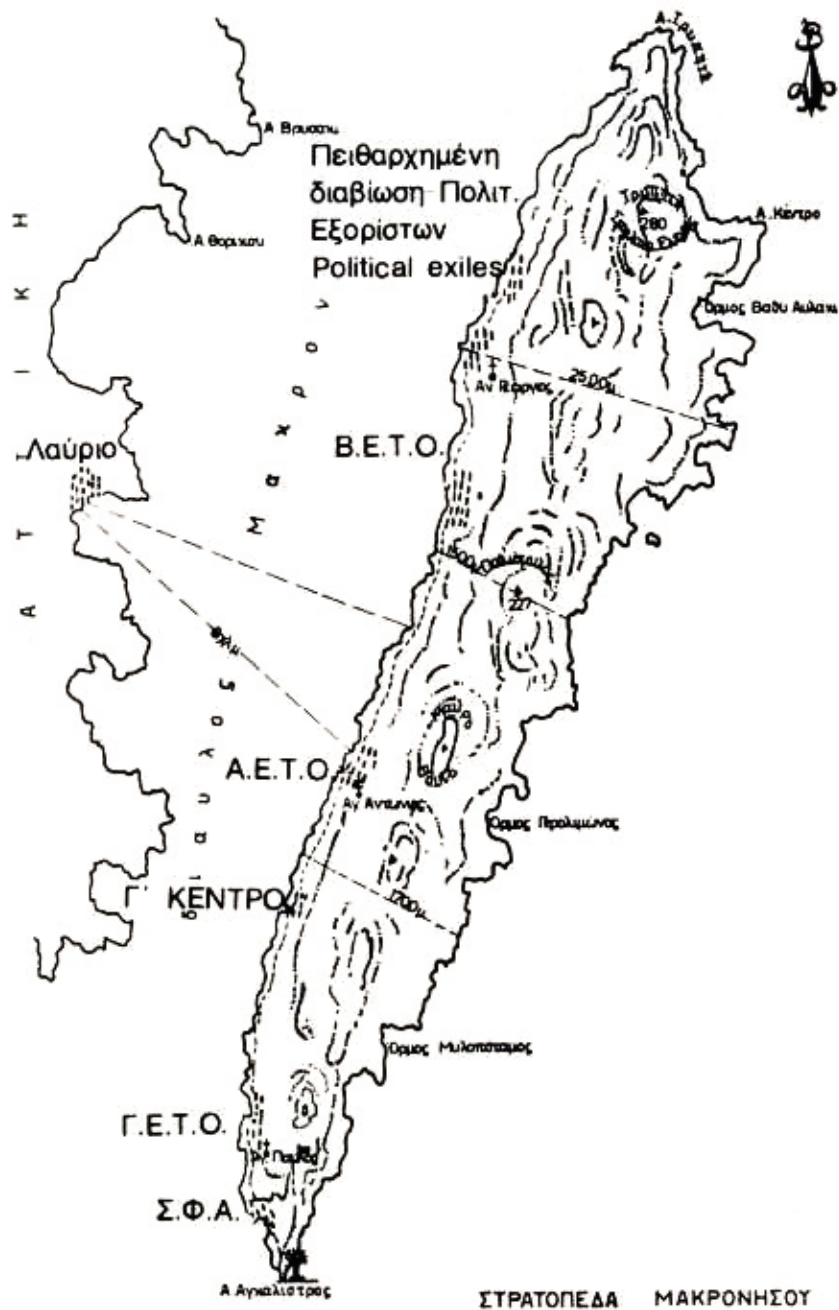
Η Μακρόνησος προκύπτει ως ένα θεραπευτήριο που θα προσφέρει ίαση από το μικρόβιο του κομμουνισμού μέσω των ιδεών της πατρίδος και του έθνους. Ο σεβασμός στα εθνικά σύμβολα, στο ελληνικό στέμμα, στη σκληρή στρατιωτική πειθαρχία είναι οι βασικοί άξονες με τους οποίους θα λειτουργήσει αυτό το εγχείρημα. Καθημερινός εξαναγκασμός, τυφλή βία και βασανιστήρια είναι οι πρακτικές που χρησιμοποιεί το ελληνικό κράτος προκειμένου οι “παραστρατημένοι” νέοι να επιστρέψουν στα υγιή εθνικά ιδεώδη. Ίσως το πιο παράλογο από όλα είναι ότι οι ίδιοι οι τρόφιμοι της Μακρονήσου καλούνται να διαμορφώσουν το περιβάλλον στο οποίο θα ζουν: ένα περιβάλλον απόλυτης εθνικοφροσύνης^[50]. Στόχος όλης αυτής της προσπάθειας η δήλωση μετανοίας και ουσιαστικά η απόταξη των ιδεών της αριστεράς για ισότητα, αλληλεγγύη και κοινωνική δικαιοσύνη.

Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε το πλαίσιο της καθημερινής ζωής στη Μακρόνησο και της μνήμης που προκύπτει από αυτό αρκεί η φράση που θυμάται ο Η. Στάβερης, πρώην εξόριστος, να βγαίνει από το στόμα του βασανιστή του όταν αρνιόταν κατηγορηματικά να υπογράψει δήλωση μετανοίας, λέγοντάς του ότι θα περιμένει το στρατοδικείο του: “Προδότη, Βούλγαρε, κατσαπλιά, εδώ θα πεθάνεις! Εδώ είναι το στρατοδικείο, εδώ η κυβέρνηση, εδώ η πατρίδα, εδώ ο βασιλιάς, εδώ είναι η δικαιοσύνη. Όλα είναι εδώ. Η εξουσία είναι εδώ. Κι από δω, κατάλαβέ το, δε θα φύγεις ζωντανός χωρίς δήλωση!...”^[51].

Το παράδοξο βέβαια όλης αυτής της κατάστασης ήταν ότι σε αυτές τις συνθήκες οικρατούμενοι κατάφεραν να αναπτύξουν δομές ώστε να υποφέρουν κάπως αυτή την ανυπόφορη καθημερινή τους διαβίωση. Συντροφικότητα, αλληλεγγύη και υπομονή ήταν οι λύσεις σε ό,τι περνούσαν μακριά από τον τόπο τους. Έφτασαν σε σημείο μάλιστα να δημιουργήσουν δομές ώστε όχι μόνο να μη λυγίσουν αλλά να γνωρίσουν τις αξίες της Αριστεράς εξαρχής ή και να εμβαθύνουν όπου αυτό χρειαζόταν. Με άλλα λόγια οι άνθρωποι αυτοί προσπάθησαν να φτιάξουν τις δικές τους μικρές κοινωνίες μέσα στα όρια αυτών των κολαστηρίων ώστε να επιβιώσουν και να αντέξουν τις κακουχίες. Τις δικές τους μικρές ουτοπίες...

Με βάση όλη την προηγούμενη ανάλυση μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε την αναγκαιότητα της Μακρονήσου και της όποιας Μακρονήσου για την εξουσία, την επιβολή και την αναπαραγωγή της, το πώς αποτέλεσε ένα ακόμη παράδειγμα στρατοπέδου συγκέντρωσης σε μια ιστορική συνέχεια αυτών αλλά και τις διαστάσεις της γυμνής ζωής που φιλοξενούσε, ακόμη και μέσα από τις αντιστάσεις που αναπτύχθηκαν εντός των ορίων της. Ωστόσο έχει νόημα να κοιτάξουμε όχι μόνο στον τρόπο λειτουργίας αυτού του τόπου εξορίας ως μια μηχανή εξαναγκασμού και μόνο, αλλά να σκύψουμε ταυτόχρονα πάνω από άλλα στοιχεία ώστε να καταστήσουμε δυνατή και δόκιμη τη σύγκρισή της με τις σημερινές δομές για πρόσφυγες όπως η Λέβιθα.

Πριν προχωρήσουμε θα χρειαστεί να σκύψουμε πάνω από το κατασκευασμένο

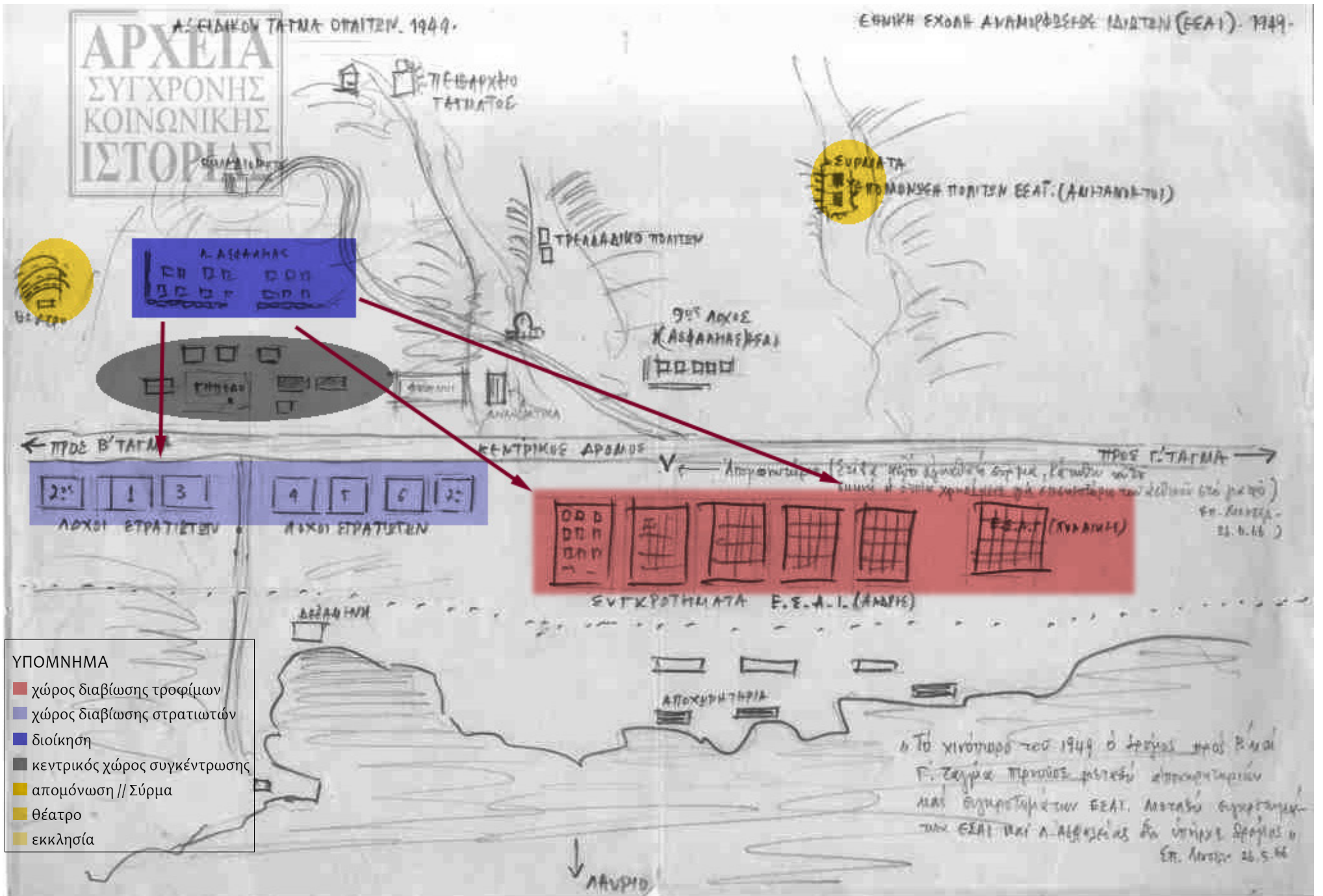
ΕΙΚ.1 // κάτοψη της Μακρονήσου όπου διακρίνονται το Α, Β, Γ Ειδικά Τάγματα Οπλιτών, οι Στρατιωτικές Φυλακές Αθηνών και η περιοχή πειθαρχημένης διαβίωσης πολιτικών εξοριστών, πηγή: <https://www.makronissos.org/wp-content/uploads/2014/11/xartiso01.jpg>

περιβάλλον της Μακρονήσου και τις χωρικές σχέσεις που προκύπτουν από αυτό. Άλλωστε κι αυτό με τη σειρά του αποτελεί μέρος του βασανισμού κι όχι απλά έναν τρόπο εξυπηρέτησης των καθημερινών δραστηριοτήτων. Αρχικά η Μακρόνησος δε φιλοξενούσε ένα μοναδικό στρατόπεδο (εικ.1), αλλά τρία ειδικά τάγματα, μία εγκατάσταση των φυλακών Αθήνας κι έναν ειδικό χώρο αναμόρφωσης. Η μεταξύ τους επικοινωνία ήταν απαγορευμένη γεγονός που ενέτεινε τη συνθήκη χωρικής ασυνέχειας κι εντός του νησιού. Τα όρια που χωρίζουν το ένα στρατόπεδο από το άλλο είναι ισχυρά κι αδιαπέραστα καθώς αυτό διευκολύνεται και από τα χαρακτηριστικά του φυσικού αναγλύφου.

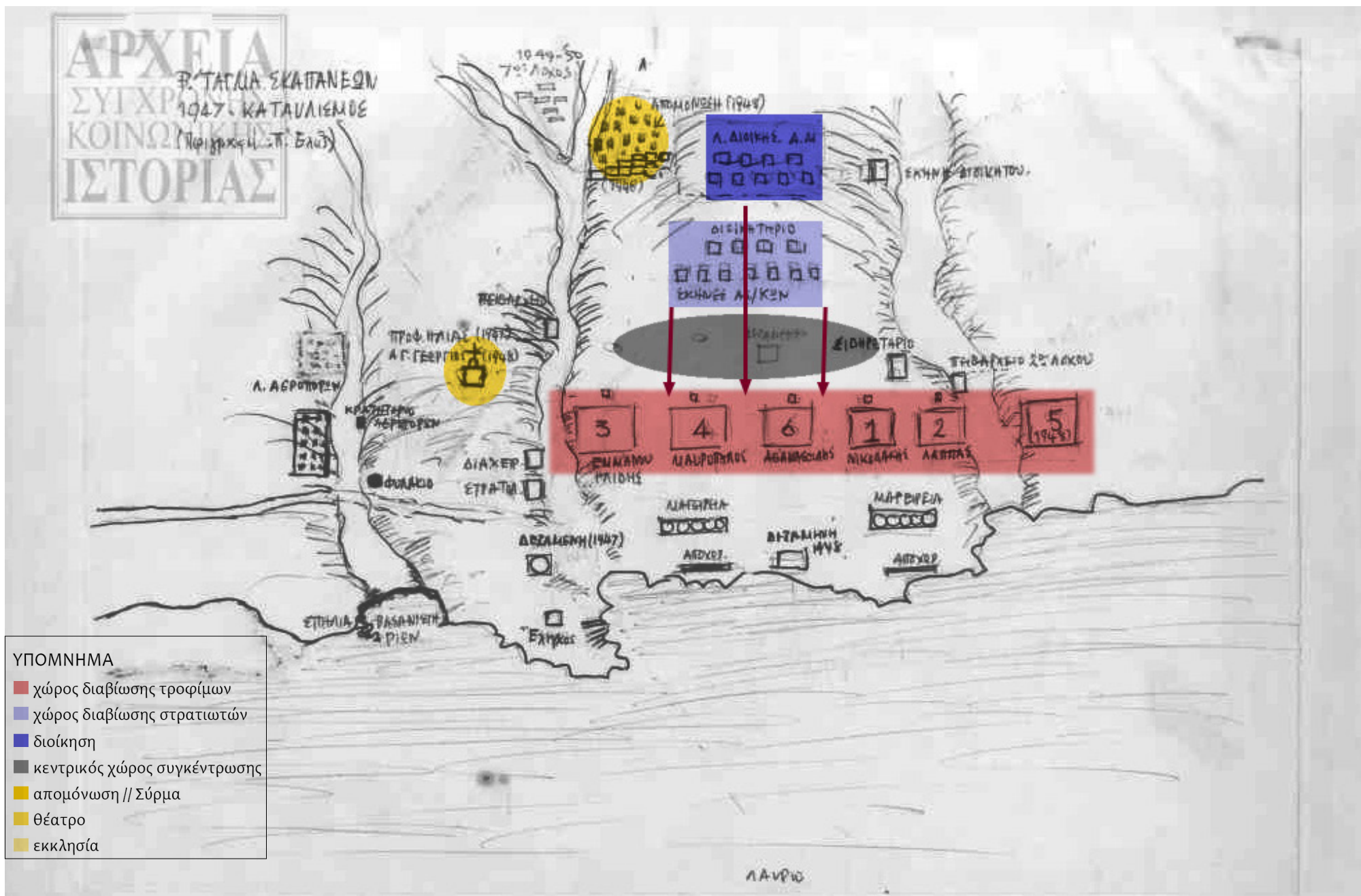
Εντός του κάθε στρατοπέδου -τα οποία κρατούν μια κάποια τυπική διάταξη που επαναλαμβάνεται- υπάρχει σαφής διαχωρισμός των καταλυμάτων των τροφίμων από εκείνα των στρατιωτικών (εικ.2&3) με τα δεύτερα να τοποθετούνται σχετικά ψηλά στις πλαγιές ώστε να έχουν εποπτεία του χώρου διαβίωσης. Το διοικητήριο (σε κάθε στρατόπεδο) μαζί με εγκαταστάσεις διαμονής ή διημέρευσης των φυλακών είναι σε υψηλότερο σημείο από το χώρο των σκηνών των τροφίμων ώστε να έχουν συνεχή επίγνωση κι επίβλεψη του τι συμβαίνει. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε πως με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και μια χωρική υπενθύμιση της διάρθρωσης της εξουσίας επί των σωμάτων και των ζώων των κρατουμένων.

Η αίσθηση της συνεχούς εποπτείας ενισχύεται από την ύπαρξη κεντρικών χώρων συγκέντρωσης που περικλείονται από τις σκηνές διαβίωσης των κρατουμένων και εμφανίζονται με την ονομασία γήπεδο σε κάποια από τα σκαριφήματα των κρατουμένων στα επιμέρους στρατόπεδα. Προφανώς πρόκειται για ανοιχτούς χώρους που πραγματοποιούνταν καθημερινές ασκήσεις για τους κρατούμενους στα πλαίσια της αναμόρφωσής τους και της εκπαίδευσής τους ως “νέοι” στρατιώτες του έθνους. Ταυτόχρονα εντοπίζονται και άλλοι χώροι με διαφορετική χρήση όπως το θέατρο ή η εκκλησία που αφορούν εκ πρώτης όψεως μια ακόμη πτυχή της ζωής στη Μακρόνησο που βέβαια δεν είναι τόσο απλή ως προς τον εντοπισμό και την ανάλυσή της, αλλά παίζει συγκεκριμένο ρόλο στον τρόπο οργάνωσης της καθημερινότητας των τροφίμων όπως αυτή θα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τις επιταγές της εξουσίας. Το στοιχείο που θα έπρεπε να κρατήσουμε από εδώ είναι πως οι εγκαταστάσεις δεν αρκούνται μόνο σε χώρους διαβίωσης, αλλά προστίθενται και κάποιες χρήσεις που αφορούν τη συλλογική ζωή, πράγμα που θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης κι ανάλυσης παρακάτω ως προς την πραγματική τους χρησιμότητα.

Στους χώρους διαβίωσης της Μακρονήσου έρχονται να προστεθούν και χώροι απομόνωσης και επιπλέον βασανισμού όπως το Σύρμα. Πρόκειται για σημεία που εντοπίζονται σε κάποια χαράδρα του φυσικού τοπίου, σε πλήρη απομόνωση από τις υπόλοιπες χρήσεις τόσο ως προς τη χωρική σχέση όσο και ως προς το βλέμμα. Στα πλαίσια της αναμόρφωσης των πολιτικών κρατουμένων στη Μακρόνησο, υπάρχει η πρόβλεψη για τέτοιους χώρους απομόνωσης που αποσκοπούν σε ακόμη μεγαλύτερη ένταση της τιμωρητικής

ΕΙΚ.2 // κάτοψη του ΑΕΤΟ από κρατούμενο της περιόδου 1946-1952, διακρίνονται οι χωρικές σχέσεις που περιγράφονται, πηγή: <https://www.makronissos.org/a%ce%84-idiko-tagma-oplito-ke-idiko-scholio-anamor-fosis-idioton-1949/>

εικ.3 // κάτοψη του ΒΕΤΟ από κρατούμενο της περιόδου 1946-1952, διακρίνονται οι χωρικές σχέσεις που περιγράφονται, πηγή: <https://www.makronisos.org/v%ce%84-tagma-skapaneon-1947-katavlisomos/>

καθημερινότητάς τους. Ουσιαστικά μέσω αυτών των χώρων γίνεται ακόμη πιο ισχυρή η αφήγηση περί του κολαστηρίου της Μακρονήσου όπου η δύσκολη και μόνο διαβίωση δεν ήταν αρκετή, αλλά εντεινόταν και από άλλες -ακόμη φρικτότερες- μορφές βίας.

Ένα ακόμη στοιχείο που λείπει από τη Μακρόνησο είναι ένας χώρος νεκροταφείου. Μπορεί η υπόθεση αυτή να φαίνεται λίγο μακάβρια αλλά έχει τη σημασία της ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζει η εξουσία τη ζωή και το θάνατο αυτών των ανθρώπων. Είναι πολύ πιθανό με τον τρόπο αυτό να υπαινίσσεται την αδιαφορία της εξουσίας για το θάνατό τους στην περίπτωση του οποίου δεν υπάρχει η υποχρέωση για απόδοση ούτε καν στοιχειώδους σεβασμού στους νεκρούς ή ακόμη και τη μη προσημονή ή στόχευση της εξουσίας στο θάνατο των τροφίμων. Ωστόσο γνωρίζουμε ότι συντελέστηκαν σφαγές σε αυτό τον τόπο με αποκορύφωμα τη μεγάλη σφαγή του 1948. Άλλωστε η Μακρόνησος δεν ήταν ένα στρατόπεδο εγκλεισμού, αλλά αποτελούσε και στρατόπεδο εξόντωσης. Το στοιχείο αυτό όμως μας φανερώνει πως καμία σημασία δεν είχε η ανθρώπινη ζωή εντός των ορίων της ώστε να απαιτούνται τιμές ή έστω σεβασμός κατά το θάνατο. Ζωή και θάνατος ήταν οι όψεις του ίδιου νομίσματος που στροβιλιζόταν συνεχώς στο διηνεκές του χρόνου χωρίς να αφορούν ούτε στο ελάχιστο τους ιθύνοντες.

Είναι εξίσου σημαντικό να προσπαθήσουμε να ψηλαφήσουμε τον τρόπο που η Μακρόνησος παρουσιάζόταν στον έξωθεν κόσμο της ως ένα τρανό παράδειγμα εθνικής συνείδησης και συμμόρφωσης στο δικό της χρόνο μέσα από υλικό της εποχής. Θα εξετάσουμε ένα αρκετά σπουδαίο για την εποχή και για το αναμορφωτήριο της Μακρονήσου γεγονός που ήταν η επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους στον τόπο εξορίας το Μάρτη του 1949 (εικ.6). Η επιλογή του συγκεκριμένου γεγονότος γίνεται γιατί μεταδόθηκε την περίοδο που πραγματοποιήθηκε στο ευρύ κοινό, συνεπώς πρόκειται για οπτικοακουστικό υλικό από τον εν λειτουργία στρατόπεδο της Μακρονήσου. Φυσικά την ίδια περίοδο κυκλοφορούν ακόμη και “αναμνηστικές κάρτες” που αποθεώνουν την επιτυχία του αναμορφωτηρίου (εικ.4&5), αλλά δεν έχουν την ίδια δύναμη απεύθυνσης στο κοινό. Επιπλέον στις μέρες μας ένα τέτοιο βίντεο αποτελεί ντοκουμέντο για την κατανόηση της Μακρονήσου στην εποχή της, αλλά και μια παρακαταθήκη που θα μπορούσε να επηρεάσει τη μνήμη της εμπειρίας της Μακρονήσου μετά το κλείσιμό της.

Θα μπορούσαμε να πούμε πάρα πολλά πράγματα σχετικά με το συγκεκριμένο συμβάν αλλά θα αρκестούμε στην ανάλυση του θεάματος που πρόσφερε και τον τρόπο με τον οποίο η εξουσία προσπάθησε να αντλήσει πολιτική υπεραξία. Διαλέγουμε το εν λόγω περιστατικό καθώς ήταν ένα συμβάν-ορόσημο για τη ζωή της Μακρονήσου αλλά και παρουσιάστηκε ευρέως στο κοινό -χωρίς το κοινό να βρίσκεται φυσική παρουσία εκεί- με αποτέλεσμα να χτίσει το μύθο του εθνικού αναμορφωτηρίου ώστε κάθε αντίθετη φωνή να σιγήσει.

Το περιστατικό λαμβάνει χώρα ως εξής: το βασιλικό ζεύγος Παύλος και Φρειδερίκη φτάνουν στο νησί όπου ένα πλήθος τροφίμων-φαντάρων τους

εικ.4 // εξώφυλλο μηνιαίου περιοδικού “ΣΚΑΠΑΝΕΦΥΣ ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΥ” των Μονάδων Μακρονήσου, τόμος 2, Ιούνιος του 1949, εκδ. Γραφείο Τύπου και Ραδιοφωνίας Μακρονήσου Σ.Τ.Γ. 902β, πηγή: <https://www.makronissos.org/skapanefys-makronissou-tch-2-61949/>

εικ.5 // Ημερολόγιο του Β' Τάγματος Μακρονήσου για τη χρονιά 1950. Στο ημερολόγιο δημοσιεύονται φωτογραφίες καθώς και αποφθέγματα πολιτικών και άλλων δημοσίων προσώπων για τη Μακρόνησο. Στο πρωτοσέλιδο του ημερολογίου υπάρχει χφ. αφιέρωση του Γεωργίου Τζανετάτου, ταγματάρχη-διοικητή του Β' ΕΤΟ : “Ο διοικητής, οι αξιωματικοί και οι οπλίται του Β' Ειδικού Τάγματος Οπλιτών Μακρονήσου εύχονται εις την εφημερίδα “Εθνική Δράση” Λευκάδος, όπως το νέον έτος 1950, μετά την περιφανή νίκη των όπλων μας, οδηγήσει εις την πλήρη δικαίωσιν των εθνικών μας πόθων και την δημιουργίαν ισχυράς και ευημερούσης πατρίδος. Σ.Τ.Γ. 902 Β' τη 1/1/1950”, πηγή: <https://www.makronissos.org/imerologio-v%ce%84tagmatos-makronissou-1950/>

υποδέχεται ζητωκραυγάζοντας. Ο ενθουσιασμός τους δε, είναι τέτοιος που αγκαλιάζουν και σηκώνουν στα χέρια με επευφημίες τους δύο βασιλείς σε μια εκδήλωση αγάπης και θαυμασμού προς το πρόσωπό τους (εικ.7&8). Το στοιχείο που καθιστά το εν λόγω συμβάν^[52a] ως σημαντικό και το ξεχωρίζει σε σχέση με τα υπόλοιπα υλικά προπαγάνδας που κυκλοφορούν για τη Μακρόνησο είναι η δύναμη της εικόνας αλλά πολύ περισσότερο της άρθρωσης αυτών των εικόνων σε σχέση με το χρόνο. Είναι το μη αμφισβητήσιμο υλικό, αυτό που δεν μπορεί να είναι κατασκευασμένο γιατί το βλέπουμε να συμβαίνει^[52b]. Είναι ένα θέαμα, όχι όμως ως ένα απλό σύνολο εικόνων αλλά σα μια κοινωνική σχέση που διαμεσολαβείται από εικόνες όπως υποστηρίζει ο Debord^[53]. Στην ουσία αυτό που επιτυγχάνεται με αυτή την πράξη είναι η εξάλειψη του ορίου ανάμεσα στο ψευδές και στο αληθές. Καθώς η βιωμένη αλήθεια της καθημερινότητας της Μακρονήσου απωθείται από την “πραγματική” παρουσία του ψεύδους που διασφαλίζει την οργάνωση της εμφάνισης^[54], το θέαμα αυτό αποτελεί τεκμήριο κι εγγράφεται στη μνήμη. Το κρίσιμο είναι πως μέσω αυτής της διαδικασίας είναι πιθανό να εκμηδενιστεί η ιστορική μνήμη^[55] ολόκληρου του αφηγήματος τη Μακρονήσου.

Η εικόνα είναι πιο δυνατή από την προφορική αφήγηση, άσχετα από την ενσωμάτωσή της τελευταίας στην ιστορική μνήμη^[56]. Και τα δύο μέσα αποτελούν ιστορικά τεκμήρια τα οποία όμως πρέπει να αξιολογηθούν προκειμένου να χρησιμοποιηθούν^[57]. Ωστόσο στην περίπτωση του εν λόγω περιστατικού έχει ιδιαίτερη σημασία η αξιολόγησή του ως γεγονός τόσο στην χρονική του στιγμή όσο και μετέπειτα στην ιστορική του πορεία λόγω ακριβώς αυτής της δύναμης της οπτικοακουστικής αναπαράστασης. Εξετάζοντάς το στον πραγματικό του χρόνο εντοπίζουμε πως ακροβατεί μεταξύ ψευδογεγονότος και ωμής προπαγάνδας^[58]. Η εικόνα που φτιάχνουν οι βασιλείς τόσο για το πρόσωπό τους όσο και για την αντίδραση των τροφίμων είναι ακριβώς εκείνη που θέλουν να φανεί στο κοινό^[59] και η οποία είναι μια καλά κατασκευασμένη εμπειρία. Πράγματι αν εμβαθύνουμε περισσότερο στη συγκεκριμένη εικόνα αυτό που θα βλέπαμε ως τηλεθεατές είναι μια συναρπαστική φαντασμαγορία^[60] μέσω της αλληλεπίδρασης του ενθουσιασμένου πλήθους με την παρουσία των βασιλέων. Δημιουργείται στην ουσία ένα ελκυστικό ψέμα με σαφή σκοπό τη μεροληπτική πληροφόρηση και το οποίο επικαλείται την ενδεχόμενη επιθυμία των τηλεθεατών να διεγερθούν^[61]. Ωστόσο αυτό το οποίο πετυχαίνει στην πραγματικότητα είναι να υπεραπλουστεύει την εμπειρία -στη συγκεκριμένη περίπτωση την επίσκεψη της βασίλισσας Φρειδερίκης και του βασιλιά Παύλου- και προσφέρει την “αλήθεια” πιο κατανοητή από ό,τι είναι καθώς σκοπός είναι να πείσει τις μάζες^[62].

Το γεγονός που μας κάνει να στεκόμαστε ιδιαίτερα σε αυτό το περιστατικό είναι αφενός η δύναμη της εικόνας που έχει την τάση να αποκτά μεγαλύτερο κύρος από το πρωτότυπο^[63]. Αφετέρου όμως έχει να κάνει με τη μνήμη της Μακρονήσου που δύναται να συγκροτηθεί και από αυτό το -ψευδές μεν αλλά υπαρκτό- ντοκουμέντο. Και αυτό συμβαίνει επειδή οι μάζες μέχρι να είναι σε

εικ.6 // «Οι Βασιλείς εις Μακρόνησον. Οι σκαπανείς τους απεθέωσαν» στο Εμπρός. Ημερήσια Εθνική Εφημερίς, 24 Μαρτίου, σελίδες 1 και 5 // Την προπαγανδή της 25ης Μαρτίου του 1949 το βασιλικό ζεύγος Παύλου και Φρειδερίκης επέλεξαν να επισκεφτούν τα Στρατόπεδα Κρατουμένων της Μακρονήσου, συνοδευόμενοι από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, Υπουργό Στρατιωτικών της Κυβέρνησης Θεμιστοκλή Σοφούλη. Με βάση τα δημοσιεύματα των εφημερίδων της Εθνοπροσοχής, οι επισκέπτες γνώρισαν την «αποθέωση» των στρατιωτών που βρίσκονταν στη Μακρόνησο και έλαβαν τη διαβεβαίωση ότι θα λάβουν όπλα για να αντιμετωπίσουν τον «κίνδυνο που απειλεί ολόκληρον τον Ελληνοχριστιανικόν πολιτισμόν», πηγή: <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/6430?lang=el>

εικ.7 // “Από την επίσκεψη των βασιλέων εις Μακρόνησον, Μάρτ. 1949”, πηγή: <https://www.makronissos.org/apo-tin-episkepsi-ton-vasileon-is-makronison-mart-1949/>

εικ.8 // Επίσκεψη των βασιλέων Παύλου και Φρειδερίκης στη Μακρόνησο // Στο πίσω μέρος της φωτογραφίας αναγράφεται: “Οι “ενθουσιασμένοι” στρατιώτες που σηκώνουν στα χέρια τους βασιλείς είναι βασανιστές της Στρατονομίας (Α.Μ.) και του Λόχου Ασφαλείας του στρατοπέδου”, πηγή: <https://www.makronissos.org/episkepsi-ton-vasileon-pavlou-ke-friderikis-sti-makroniso/>

θέση να προσέξουν, χρειάζονται κάποιο χρόνο και κάποια προσπάθεια τα οποία αν δεν καταβάλουν θα συγκροτήσουν στη μνήμη τους αυτές ακριβώς τις χιλιοειπωμένες και υπεραπλουστευμένες ιδέες και ιστορίες^[64]. Είναι παραπάνω από σαφές λοιπόν το πώς τέτοιου είδους ντοκουμέντα δρουν ανταγωνιστικά ως προς τη μνήμη των ίδιων των πρωταγωνιστών των πραγματικών γεγονότων οι οποίοι υποχρεούνται αυτόματα να τα αποδομήσουν μέσω της συλλογικής μνήμης.

Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που στην περίπτωση της Μακρονήσου μιλάμε ταυτόχρονα για μνήμη και για λήθη. Η διαλεκτική αυτή σχέση διαμορφώνεται μετά από μια είδους σύγκρουση δύο ομάδων με διαφορετική κοινωνική προέλευση και στόχο, που γίνεται εύκολα διακριτή από τον τρόπο που η εξουσία προσπαθεί να βυθίσει τη Μακρόνησο στη λήθη ενώ οι πρωταγωνιστές παλεύουν να τη διατηρήσουν στη μνήμη. Αυτή η διαπάλη είναι μείζονος σημασίας για την εν λόγω έρευνα καθώς αποτέλεσμά της είναι η εικόνα που έχουμε για τη Μακρόνησο σήμερα αλλά και για κάθε ανάλογο εγχείρημα που ενδεχομένως μετασχηματίζεται ακόμη και στην εποχή μας.

Είναι εξίσου σημαντικό να δούμε όχι μόνο τη διαδικασία με την οποία οι τόποι αυτοί προσπαθούν μέσω των πρώην τροφίμων τους να αντέξουν στο χρόνο. Αν και η δομή της σύγχρονης με την εποχή της Μακρονήσου εξουσίας είναι σαφώς διαφορετική από εκείνη την εποχή που η συζήτηση για την ιστορική της τύχη ανοίγει, υπάρχει ένα σημείο σύγκρουσης που αφορά εν γένει τη διαχείριση τραυματικών γεγονότων του παρελθόντος από τους άνωθεν σε σχέση με τους από τα κάτω πρωταγωνιστές. Ο Traverso αναδεικνύει μια σημαντική πτυχή αυτού του θέματος σχετικά με τη διαχείριση της βιωμένης μνήμης μέσω κατασκευής μνημείων στο δημόσιο χώρο^[65]. Αυτό που εν ολίγοις υποστηρίζει είναι πως τέτοιου είδους εγχειρήματα δεν αποτελούν τίποτε παραπάνω από αναπαραστάσεις του παρελθόντος που προκύπτουν από μια ανεξάντλητη δεξαμενή εικόνων, προσιτών και καταναλώσιμων, που όμως δε στέκονται επαρκώς στην αληθινή σημασία των γεγονότων. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι σε τέτοιου είδους εγχειρήματα εμπλέκονται και οι εκάστοτε φορείς κεντρικής πολιτικής εξουσίας προσπαθώντας να ηγεμονεύσει η δική τους αφήγηση για λόγους επιβίωσης και αναπαραγωγής της την εκάστοτε χρονική στιγμή.

Πράγματι και στην περίπτωση της Μακρονήσου, η στιγμή της διαχείρισης όλων αυτών των ζητημάτων μνήμης πάνω στο χωρικό πεδίο ήταν ιδιαίτερα αμήχανη, γιατί απλά δε μιλάμε για ένα γεγονός “κακό” που δεν πρέπει να επαναληφθεί, αλλά για έναν ολόκληρο μηχανισμό θανάτου που οργανώθηκε και στήθηκε με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για να επιτύχει ένα συγκεκριμένο στόχο. Με άλλο λόγια το ζήτημα είναι πιο περίπλοκο από όσο φαίνεται και για αυτό έχει σημασία να παρακολουθήσουμε και λίγο πιο κοντά αυτή τη διαδικασία ανάδειξή τους στο σήμερα, όπως θα γίνει παρακάτω.

2// 120 ναυτικά μίλια

από τη Μακρόνησο στη Λέβιθα

Όταν το Φλεβάρη του 2020 παρουσιάστηκε ένα σχέδιο κάτοψης για την επικείμενη κατασκευή κλειστού τύπου δομής που θα αφορούσε πρόσφυγες και μετανάστες, άρχισαν να εγείρονται ερωτήματα από το δημοσιογραφικό κόσμο που κάλυπτε την εν λόγω συνέντευξη τύπου του ειδικού συντονιστή για το προσφυγικό ζήτημα. Η αναστάτωση αυτή δεν αφορούσε τη δομή αυτή καθαυτή αλλά περισσότερο την τοποθεσία της που επέμενε να μην ανακοινώνεται από τους πολιτικούς υπευθύνους. Μετά από τη διασταύρωσή της επιβεβαιώθηκε ότι πρόκειται για μια δομή κλειστού τύπου στη νήσο Λέβιθα, ένα ακατοίκητο ξερονήσι μεταξύ Λέρου κι Αμοργού.

Πράγματι συνέβη αυτό που πολλοί πίστεψαν ότι πλέον δε θα μπορούσε να ξανασυμβεί: να χρησιμοποιήσουμε τα ξερονήσια του Αιγαίου ως αποθήκες των απόβλητων της κοινωνίας. Η καταδίκη δεν άργησε να έρθει και από την πλευρά της Αριστεράς κάνοντας αμέσως τη σύνδεση με τα παθήματα των προηγούμενων δεκαετιών. Όσοι ενεπλάκησαν με το ζήτημα δεν άργησαν να κάνουν λόγο για τόπους εξορίας και να συνδέσουν τη Λέβιθα με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του ΒΠΠ, αλλά ακόμη περισσότερο με τους τόπους εξορίας που υπήρξαν στον ελλαδικό χώρο -όπως η Μακρόνησος και η Γυάρος- ως χώροι εκτοπισμού κι απομόνωσης.

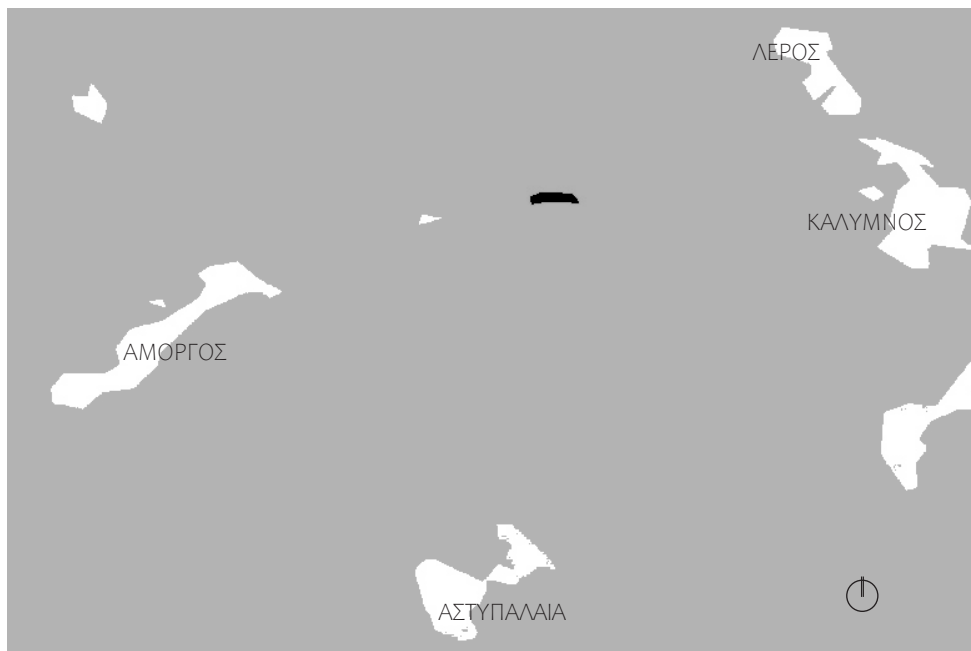
Η υπόθεση εργασίας στο εν λόγω κεφάλαιο θα είναι η διερεύνηση των λόγων για τους οποίους έγινε αυτή η σύγκριση και σύνδεση και αν πράγματι είχε κάποια βάση. Κοιτάζοντας τόσο το χώρο της Μακρονήσου όπως διαμορφώθηκε κατά τη λειτουργία της ως τόπο εξορίας σε σύγκριση με το χώρο της Λέβιθα, θα επιχειρήσω να εντοπίσω τυχόν κοινά σημεία αλλά και διαφορές. Θα προσπαθήσω να ανακαλύψω αν η Λέβιθα δανείστηκε

μεθοδολογικά εργαλεία από τη Μακρόνησο ώστε να παραχθεί στο σήμερα κι αν εν τέλει η Μακρόνησος αποτέλεσε όντως “έμπνευση” για τη δημιουργία της ως μια κάποια λύση για το προσφυγικό πρόβλημα. Με άλλα λόγια θα αποπειραθώ, μέσα από τα επιμέρους στοιχεία των δύο αυτών τόπων, να συμπεράνω αν υπάρχει ευθεία σύνδεση μεταξύ τους ή αντίθετα αν πρόκειται για έναν υπερβολικό και άτοπο παραλληλισμό.

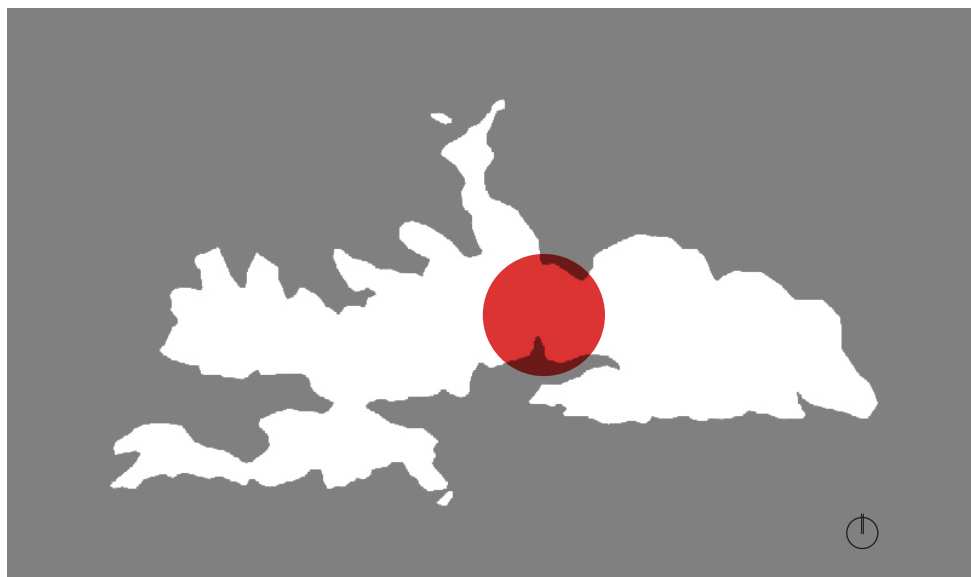
2.1// κοιτώντας από ψηλά

Το πρώτο πράγμα που θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ως κοινό σημείο είναι ότι στην περίπτωση της Λέβιθα μιλάμε για ένα ξερονήσι, μικρό σε έκταση κι ακατοίκητο (εικ.9&10) ακριβώς όπως και η Μακρόνησος. Πρόκειται για ένα στοιχείο εξαιρετικά σημαντικό καθώς πέρα από την προφανή ομοιότητα, ελοχεύει μια ερμηνεία που συγκλίνει και στις δύο περιπτώσεις. Ουσιαστικά η επιλογή των νησιών προσφέρεται προκειμένου να γίνει εκμετάλλευση του φυσικού ορίου με την ηπειρωτική χώρα , ένα όριο που αποτρέπει την επαφή με το σύνολο του πληθυσμού. Με άλλα λόγια εδώ ακριβώς έγκειται η χωρική ασυνέχεια ως παράγοντας ασφάλειας για την κοινωνία. Η θάλασσα δημιουργεί ένα απίστευτα ισχυρό χωρικό όριο που όχι μόνο αποκλείει τους τρόφιμους του στρατοπέδου συγκέντρωσης αλλά τους απομονώνει χωρίς να χρειάζεται ιδιαίτερη σπατάλη δυνάμεων από την εξουσία. Το φυσικό τοπίο από μόνο του προσφέρει τόπους-εξορίες σα φυσικές φυλακές και χώρους απομόνωσης όπου η επαφή με τους “άλλους” είναι από δύσκολη έως αδύνατη.

Έχει σημασία να κοιτάξουμε τους λόγους για τους οποίους ένα πρόσωπο ή μια ομάδα οδηγείται σε ένα τέτοιο χώρο. Στην περίπτωση της Μακρονήσου έχουμε αριστερούς πολιτικούς κρατούμενους που οδηγούνται εκεί προκειμένου να αναμορφωθούν, να απαλλαγούν από το μικρόβιο του κομμουνισμού και ταυτόχρονα να μη διασπείρουν τις ιδέες τους ευρύτερα στην κοινωνία. Στη δε περίπτωση των προσφύγων έχουμε ανθρώπους που σίγουρα αποτελούν το άλλο για εμάς είτε λόγω της γλώσσας είτε λόγω της θρησκείας ή άλλων συνηθειών, ενώ δημιουργείται για αυτούς η ιδέα του “βρώμικου” και πιθανού φορέα μικροβίων^[66]. Ο κοινός τόπος των δύο αυτών

εικ.9 // Χάρτης της Λέβιθα και των γειτονικών νησιών // Η Λέβιθα φαίνεται με μαύρο χρώμα, πηγή: <https://www.google.com/maps/>

εικ.10 // Χάρτης της Λέβιθα με την πρόθεση τοποθέτησης της κλειστής δομής προσφύγων (κόκκινο χρώμα), πηγή: <https://www.google.com/maps/>

ομάδων είναι η ιδέα της απειλής που μεταφέρουν και αφορά την κοινωνική συνοχή. Θα μπορούσαμε να πούμε η ταυτότητά τους η ίδια είναι η απειλή για την κοινωνία γιατί δείχνουν να μην ταιριάζουν καθόλου μέσα σε αυτή. Η ετερότητά τους είναι ο εχθρός.

Είναι πασιφανές ότι προκύπτουν έτσι χώροι για την απομόνωση αυτών των ομάδων οι οποίοι οφείλουν να έχουν ένα σαφές όριο αλλά και όσο το δυνατόν απαραβίαστο. Η θάλασσα προσφέρει αυτό το χωρικό όριο και δε χρειάζεται να σκαφτούν τάφροι. Τον ισχυρισμό αυτό δεν τον επιβεβαιώνει μόνο το παράδειγμα της Μακρονήσου, αλλά όλοι οι τόποι εξορίας που στήθηκαν τον προηγούμενο αιώνα σε πλήθος μικρών νησιών και βραχονησίδων του Αιγαίου. Το τραγικό είναι ότι εξακολουθεί να επιβεβαιώνεται ακόμη και τώρα με τη συζήτηση περί της νήσου Λέβιθα που όμως δεν είναι η μοναδική περίπτωση. Υπάρχει μια συνολική συζήτηση για την ίδρυση χώρων υποδοχής προσφύγων και σε άλλα μικρά ξερονήσια κοντά στα παράλια της Λέσβου. Η φυσικοποίηση του εξαναγκασμένου εγκλεισμού φαίνεται από το γεγονός της ίδιας της συζήτησης η οποία προσανατολίζεται -με τρόπο διαχειριστικό και μόνο- γύρω από την εύρεση της βέλτιστης περιοχής για την εγκατάσταση των νέων στρατοπέδων και όχι στο γιατί να είναι αναγκαία σήμερα τα στρατόπεδα αυτά καθ' εαυτά. Πράγματι η επιλογή της νήσου Λέβιθα γίνεται γιατί βρίσκεται γεωγραφικά κοντά στην παραμεθόριο.

Πέρα όμως του φυσικού ορίου που αξιοποιείται ως προς τη χωροποίηση κι εν τέλει τοποθέτηση της ετερότητας, υπάρχει άλλη μια βασική ομοιότητα στην οποία οφείλουμε να αναφερθούμε. Προκαλεί πολλές υποψίες το γεγονός ότι η συζήτηση περί ίδρυσης νέων στρατοπέδων για τις προσφυγικές ροές στρέφεται γύρω από την αξιοποίηση ακατοίκητων και ξερών βραχονησίδων όπως ακριβώς οι τόποι εξορίας του μετεμφυλιακού κράτους. Κάποιος θα μπορούσε με ευκολία να πει ότι είναι ακόμη μια μορφολογική και μόνο ομοιότητα που προκύπτει από την ανάγκη της εκάστοτε συνθήκης. Το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις έχουμε εγκαταστάσεις σε ξερονήσια, αποκομμένα από τη ζωή στα αστικά κέντρα -αλλά και γενικότερα αποκομμένα από τη ζωή- είναι δυστυχώς μια ισχυρή ένδειξη σχετικά με την άποψη μας για αυτούς τους ανθρώπους.

Ενδεχομένως στην περίπτωση της Μακρονήσου κάτι τέτοιο είναι πιο έκδηλο καθώς η ίδια η μεταφορά των πολιτικών κρατούμενων στον εν λόγω χώρο ήταν μέρος της διαδικασίας μαζί με την αποκοπή από την καθημερινότητά τους και τις ανθρώπινες σχέσεις τους. Η δε καθημερινότητα στο νησί αποτελούσε τρόπο βασανισμού τους με σκοπό την πολιτική ανάνηψη, συνεπώς δε θα μπορούσε να είναι εύκολη ούτε και ο χώρος διαβίωσής τους υποφερτός. Σε αυτό το σημείο ας κρατήσουμε αυτό μόνο: ότι η επιλογή των ξερονησιών για αυτή τη διαδικασία γινόταν επί σκοπού αφενός λόγω της δυσκολίας που έχει αυτός ο τρόπος ζωής κι αφετέρου λόγω της αδιαφορίας της εξουσίας έστω για την επιβίωση αυτών των ανθρώπων. Είναι η πολιτική δήλωση ότι η ζωή αυτή δεν αξίζει να βιωθεί.

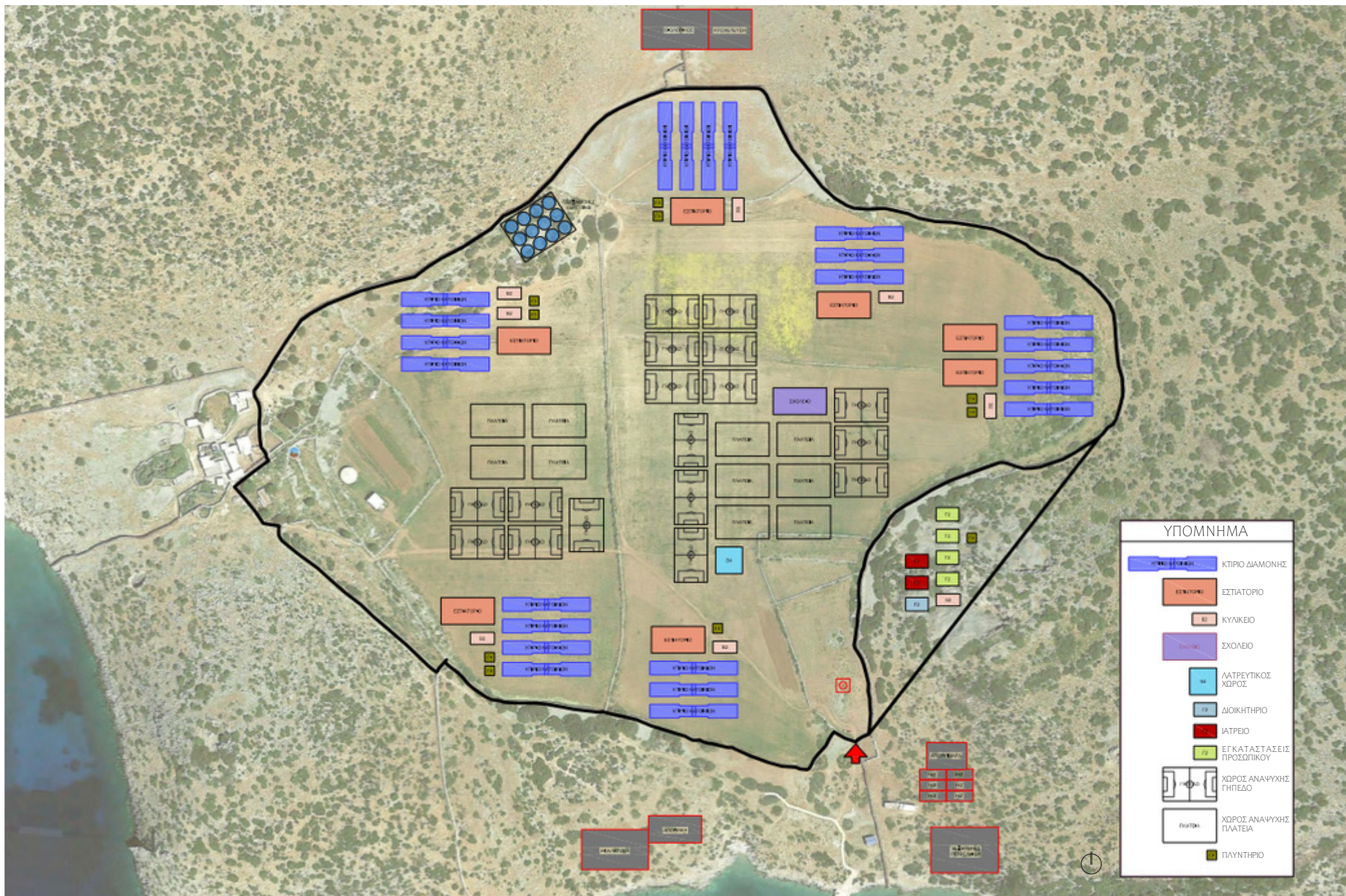
Στο θέμα όμως των προσφύγων η κατάσταση είναι λίγο διαφορετική. Λόγω του τρόπου άφιξής τους από θάλασσα είναι λογικό να βρεθούνε πρώτα σε κάποιο νησί όπως και συμβαίνει. Η επιλογή όμως να φτιαχτούν δομές σε ξερονήσια σημαίνει την ηθελημένη αποκοπή αυτών των ανθρώπων από οποιαδήποτε “κανονικότητα”. Η Λέβιθα δεν αποτελεί απλά μια αποθήκη ψυχών αλλά μια χωματερή ανθρώπων^[67] που δε τους θεωρούμε άξιους να ζήσουν και επιλέγεται παρότι είναι πασιφανές ότι δεν αποτελεί ειδυλλιακό μέρος για διαβίωση. Το σκεπτικό αυτό ενισχύεται πολύ περισσότερο από το γεγονός πως ο πρόσφυγας θα έπρεπε να είναι κατεξοχήν η φιγούρα για την οποία ισχύουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, άρα και η αντιμετώπισή του θα έπρεπε να είναι άλλη και πιο αναβαθμισμένη. Αυτού του είδους όμως οι ενέργειες που εξυπηρετούν την κράτησή του σε έναν τόπο όπως αυτός, υποδεικνύουν την πολιτική θέση της επαναπροώθησής του στη χώρα προέλευσης και τη βίαιη ανακοπή της πορείας του προς τη γη που επιθυμεί σαν ένα είδος τιμωρίας. Δεν είναι τυχαίο ότι η λύση αυτή αποτελεί μέρος ενός πολιτικού σχεδίου που αφενός στηρίζεται από και ενισχύει την ξενοφοβία κι αφετέρου αποσκοπεί στην τρομοκράτηση αυτών των ανθρώπων με απώτερο σκοπό την υποτιθέμενη αναχαίτιση των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών. Με αυτόν τον τρόπο άλλωστε παρουσιάζεται και από τους εμπνευστές του: ως ένας τρόπος να αποτραπεί εξ αρχής η άφιξη των ανθρώπων αυτών στην ελληνική επικράτεια, δημιουργώντας ένα περιβάλλον τρόμου που να αποσκοπεί σε αυτό το στόχο.

Αυτό που έχει σημασία να κρατήσουμε από την παραπάνω ανάλυση είναι ο ρόλος που παίζει η τοπογραφία εν γένει στη δημιουργία τέτοιων χώρων. Κάποιες ομοιότητες είναι παραπάνω από έκδηλες ενώ δεν υπάρχουν από ό,τι φαίνεται αθώες επιλογές. Δε φαίνεται να είναι τυχαίο το γεγονός ότι το σχέδιο ενός τέτοιου τύπου κλειστής δομής λαμβάνει χώρα σε ένα ξερονήσι όπως η Λέβιθα και ειδικότερα όταν έχουμε κατά νου παραδείγματα όπως η Μακρόνησος. Ωστόσο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να υπεισέρθουμε και στο τι γίνεται εντός αυτών των χώρων ώστε να εντοπίσουμε όποιες ομοιότητες ή διαφορές που μπορεί να έχουν να κάνουν με την ταυτότητα που προσδίδεται στους εκάστοτε τροφίμους.

2.2// αντιπαράβολή των δύο τόπων

Εκτός από τη σύγκριση των δύο αυτών τόπων ως προς την αρχική τους επιλογή λόγω της τοπογραφίας τους, έχει νόημα να σταθούμε και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χώρου εντός των ορίων τους. Αυτό που θα επιχειρήσω σε αυτό το σημείο είναι να εντοπίσω κοινά σημεία αλλά και διαφορές ανάμεσα στη διάρθρωση των επιμέρους στρατοπέδων της Μακρονήσου με εκείνο στη Λέβιθα. Άλλωστε η όλη συζήτηση σχετικά με τη δημιουργία στρατοπέδων για πρόσφυγες σε ξερονήσια ξεκίνησε με τη διαρροή της κάτοψης του χώρου αυτού στη Λέβιθα (εικ.11) από τον ειδικό συντονιστή για το προσφυγικό -όπως ορίστηκε από την κυβέρνηση- και ο οποίος προέρχεται από το χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων, πράγμα που σημαίνει πως πρόκειται για ένα σχέδιο που όπως φαίνεται έχει μελετηθεί σοβαρά επί χάρτου και όχι απλώς για μια φήμη.

Αν σταθούμε λοιπόν πάνω από την κάτοψη του στρατοπέδου της Λέβιθα, θα δούμε πως πρόκειται για ένα χώρο διαμορφωμένο σε μια μικρή έκταση γης, εν είδη λεκανοπεδίου, ανάμεσα από δύο μικρούς σχετικά ορεινούς όγκους οι οποίοι παίζουν το ρόλο των φυσικών συνόρων εντός των οποίων τοποθετούνται οι χρήσεις. Στις προβλεπόμενες χρήσεις ανήκουν προφανώς κτίρια για τη διαμονή των προσφύγων και μεταναστών, χώροι σίτισης, μικρά κυλικεία μαζί με κάποια πλυντήρια -προφανώς δεν αφορούν συνθήκες ατομικής υγιεινής- τα οποία ομαδοποιούνται ως έχουν σε έξι σημεία της περιφέρειας του χώρου. Κεντρικά του χώρου που σχηματίζεται τοποθετούνται χρήσεις με περισσότερο δημόσιο χαρακτήρα -αν θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια “δημόσια ζωή” σε αυτό τον τόπο- οι οποίες περιλαμβάνουν κάποια γήπεδα εν είδη αθλητικών εγκαταστάσεων, ένα σχολείο, ένα λατρευτικό χώρο, ενώ υπάρχει πρόβλεψη

εικ.11 // πρόθεση σχεδιασμού κλειστής δομής προσφύγων στη νήσο Λέβιθα, όπως παρουσιάστηκε από το συντονιστή της κυβέρνησης στο προσφυγικό, Αλκιβιάδη Στεφανή, το Φλεβάρη του 2020, πηγή: https://cdn.cnngreece.gr/media/com_news/galleries/2019/11/20/19344/photos/full/sxediokyvernisis-1.png

και για χώρους που αφορούν την αναψυχή -αναφέρονται ως πλατείες(-);- που ωστόσο μοιάζουν απλά με μεγάλα πλατώματα που προορίζονται ενδεχομένως για συγκεντρώσεις ατόμων χωρίς τη σηματοδότηση κάποιας συγκεκριμένης χρήσης. Μέχρι στιγμής μιλάμε για το χώρο που προορίζεται για τη διαβίωση αυστηρά των προσφύγων-μεταναστών στο νησί και ο οποίος είναι περιφραγμένος χωρίς την παραμικρή υπόνοια μιας κάποιας σχετικής ελευθερίας ακόμη κι εντός των αυστηρών φυσικών ορίων του νησιού. Οι άνθρωποι αυτοί προορίζονται να ζήσουν μόνο εντός αυτών των τεχνητών ορίων που τους υποδεικνύουν οι περιφράξεις.

Την αυστηρότητα του περιορισμού των προσφύγων έρχεται να ενισχύσει η θέση των εγκαταστάσεων του προσωπικού που θα εργάζεται στο νησί προς την επιτήρηση και την οριακή εξυπηρέτηση των ανθρώπων αυτών. Από το σχέδιο φαίνεται ξεκάθαρα ένα τμήμα έντονα διαχωρισμένο από τον κεντρικό χώρο μέσα στο οποίο τοποθετούνται χρήσεις όπως το διοικητήριο, οι εγκαταστάσεις προσωπικού και τα ιατρεία. Αυτή η φλούδα που ξεχωρίζει εκτός της περιφράξης αποτελεί μάλλον ένα χώρο όπου η είσοδος και έξοδος είναι απόλυτα ελεγχόμενη και δεν εμπλέκεται άμεσα με τους τρόφιμους. Στην ουσία είναι ένας προθάλαμος που αποτελεί ακόμη ένα ισχυρό φίλτρο ελέγχου ως προς το ποιος εισέρχεται και ποιος εξέρχεται από το συνολικό χώρο ενώ εκεί και μόνον εκεί μπορεί να υπάρξει μια κάποια επαφή των γηγενών με τους πρόσφυγες-μετανάστες. Το ιδιαίτερα ενδιαφέρον βέβαια είναι η θέση αυτής της ζώνης χρήσεων καθώς τοποθετείται σε ένα ελαφρώς υπερυψωμένο τόπο εκμεταλλεμένη τη φυσική κλίση του εδάφους. Λόγω αυτού του στοιχείου η θέση αυτή αποτελεί πλεονεκτική ως προς την εποπτεία του συνολικού χώρου και θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ένα είδος παρατηρητηρίου επί του συνολικού χώρου και της ζωής που κάθε άλλο παρά τυχαίο μπορεί να θεωρηθεί.

Ένα γρήγορο συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε από την παραπάνω περιγραφή και το σχέδιο του χώρου είναι πως δεν πρόκειται απλά για ένα χώρο φιλοξενίας και μόνο που τοποθετείται εκεί επειδή εξυπηρετεί την άμεση υποδοχή των ανθρώπων αυτών στην ελληνική χωρική επικράτεια. Το στοιχείο που προκαλεί τις περισσότερες ενστάσεις είναι αφενός το πολύ ισχυρό όριο αλλά και η αίσθηση της εποπτείας που προκαλείται από τη διάρθρωση του χώρου διημέρευσης των προσφύγων σε σχέση με το χώρο των εργαζομένων στη δομή. Η όλη κυκλική διάταξη σε συνδυασμό με την αυστηρή περίφραξη δίνει την αίσθηση ενός στρατοπέδου με κεντρικό χώρο συγκέντρωσης των τροφίμων, χωρίς καμία δυνατότητα απόδρασης. Η εσωτερική διάρθρωση του χώρου δεν αφήνει περιθώρια απόδρασης, ενώ επαυξάνεται από το γεγονός ότι μιλάμε για ένα ξερονήσι στη μέση του Αιγαίου από το οποίο δεν υπάρχει ενδεχόμενο διαφυγής εξ ορισμού. Με άλλα λόγια η εσωτερική οργάνωση της Λέβιθα προσαρμόστηκε ώστε να εξυπηρετεί ένα χώρο εγκλεισμού και αποκλεισμού παρουσιάζοντας ομοιότητες με ένα χώρο φυλακής υψίστης ασφαλείας παρά με χώρο παροχής βοήθειας, ασύλου και προστασίας.

Πολλές χωρικές σχέσεις που ήδη εντοπίζουμε στη Λέβιθα μας είναι ήδη γνώριμες από τη διάρθρωση των χώρων στρατοπέδων της Μακρονήσου. Μια βασική ομοιότητα που εντοπίζεται κι εδώ είναι ο σαφής διαχωρισμός του χώρου διαβίωσης των τροφίμων από τους φύλακες και τους υψηλά ιστάμενους, καθώς και η εκμετάλλευση της φυσικής κλίσης του εδάφους προς εξυπηρέτηση της συνεχούς εποπτείας των τροφίμων. Αν δεχθούμε ότι με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και μια χωρική υπενθύμιση της διάρθρωσης της εξουσίας επί των σωμάτων και των ζώων των κρατουμένων, ενδεχομένως να μπορούσαμε να υπαινιχθούμε το ίδιο και για την περίπτωση της Λέβιθα. Ένα ακόμη κοινό στοιχείο και για τους δύο αυτούς τόπους είναι ότι και στη Μακρόνησο, όπως είδαμε και παραπάνω, υπάρχει ένας κεντρικός χώρος συγκέντρωσης που περικλείεται από τις σκηνές διαβίωσης των κρατουμένων όπως ακριβώς και στη Λέβιθα, ενώ και στις δύο περιπτώσεις δε λείπει ο θρησκευτικός χώρος. Τέλος, ας κρατήσουμε το γεγονός ότι οι εγκαταστάσεις που εντοπίζονται δεν αρκούνται μόνο σε χώρους διαβίωσης, αλλά προστίθενται και κάποιες που αφορούν τη συλλογική ζωή, πράγμα που θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης κι ανάλυσης παρακάτω ως προς την πραγματική τους χρησιμότητα.

Πριν κλείσει αυτή η ενότητα κρίνω αναγκαίο να αναφερθώ σε μια έντονη διαφορά που εντοπίζεται ανάμεσα στα δύο αυτά χωρικά μοντέλα στρατοπέδων. Σε αυτό της Μακρονήσου διακρίνουμε μια ακόμη χρήση που -ευτυχώς- δεν υπάρχει σε αυτό της Λέβιθα. Αναφέρομαι στους χώρους απομόνωσης, στο λεγόμενο Σύρμα, που σκοπό έχουν την επιβολή της “τάξης” ακόμη κι εντός των ήδη στενών ορίων του νησιού. Στη Λέβιθα δε φαίνεται να υπάρχει μέχρι στιγμή πρόβλεψη για κάτι αντίστοιχο αφού ο εγκλεισμός των προσφύγων δεν αποσκοπεί σε κάποιου είδους αναμόρφωση αλλά σε απλό περιορισμό και έλεγχο.

Ένα ακόμη στοιχείο που λείπει από τη Λέβιθα -ή έστω προκύπτει από τα σχέδια- είναι ένας χώρος νεκροταφείου. Αφενός μπορούμε να πούμε πως δεν υπάρχει η προσδοκία να χάσει κάποιος τη ζωή του από τη στιγμή που θα εισέλθει σε αυτό το χώρο μιας και μιλάμε για μια προσωρινή κατάσταση και όχι μόνιμη εγκατάσταση των προσφύγων στην εν λόγω δομή που χαρακτηρίζεται από απόλυτη ασφάλεια. Αφετέρου μπορεί να υπαινίσσεται και την αδιαφορία της εξουσίας για το θάνατο αυτών των ανθρώπων στην περίπτωση του οποίου δεν υπάρχει η υποχρέωση για απόδοση ούτε καν στοιχειώδους σεβασμού στους νεκρούς. Ούτε φυσικά στη Μακρόνησο υπάρχει αντίστοιχος χώρος από τα αρχικά της σχέδια, ωστόσο προέκυψε αργότερα από τους επισκέπτες συγγενών κρατουμένων σαν ανάγκη μνημόνευσης.

Αν κάτι αξίζει να κρατήσουμε από τα παραπάνω είναι ότι στη Μακρόνησο μιλάμε για μια φυλακή εν είδη στρατοπέδου συγκέντρωσης ευθύς εξ αρχής, ενώ στη Λέβιθα για χώρο υποδοχής προσφύγων. Η διαπίστωση αυτή κάνει τις όποιες χωρικές ομοιότητες να φαντάζουν ακόμη πιο εφιαλτικές ως προς τους όρους δημιουργίας μια τέτοιας δομής στο σήμερα. Αλλά αν θέλουμε πράγματι να εντοπίσουμε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις

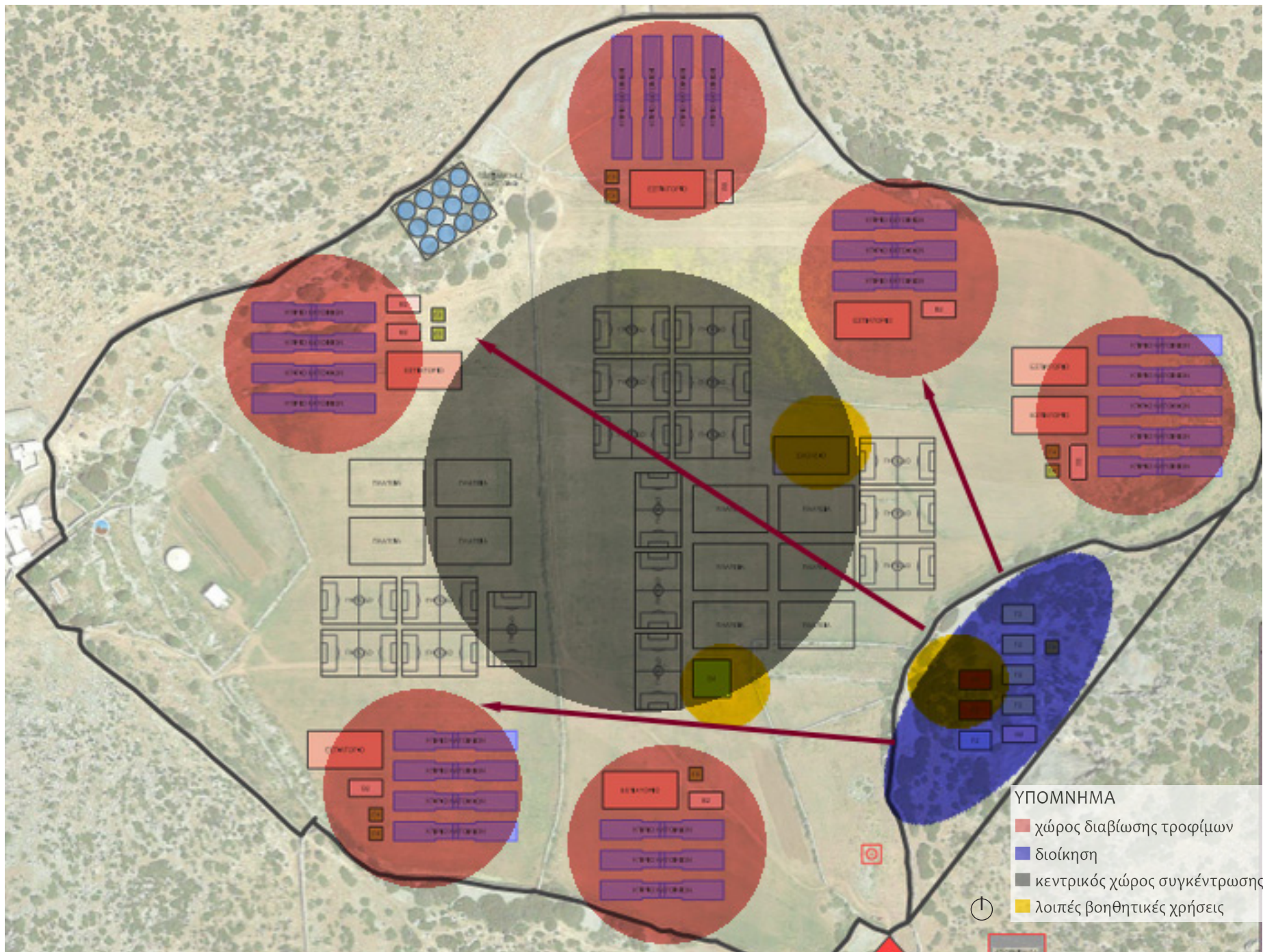
μελέτης θα πρέπει πέρα από τη χωρική σύγκριση να προχωρήσουμε και σε μια ανάλυση της ζωής εντός των ορίων τους ή έστω στις ενδείξεις που μαρτυρούν ποια είναι η καθημερινότητα του εγκλεισμού ένθεν κακείθεν.

2.3// κατοικώντας τα στενά όρια

Για να εισέλθουμε πιο βαθιά στην ουσία των πραγμάτων και των πρακτικών που συντελούνται στη Λέβιθα είναι ανάγκη να πάμε την ανάλυσή μας ένα βήμα παρακάτω και να μην περιοριστούμε στην απλή αναφορά ορισμένων χωρικών σχέσεων και ζητημάτων σχεδιασμού. Το όλο θέμα άλλωστε ξεφεύγει εντελώς από το πεδίο του αμιγούς αρχιτεκτονικού σχεδιασμού όντας πολύ πέρα και πολύ πάνω από αυτό.

Κοιτάζοντας ξανά στην κάτοψη του τόπου αυτού (εικ.12) θα δούμε όχι απλή τακτοποίηση χρήσεων στο χώρων αλλά πολύ περισσότερο την τάση για οργάνωση μιας κάποιας καθημερινότητας των ανθρώπων που προορίζονται να κατοικήσουν την εξαίρεση. Θα μπορούσε κάποιος να πει πως είναι φυσικό σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης το πρώτο μέλημα του σχεδιασμού είναι να καλύψει τις ανάγκες για στέγαση ώστε οι άνθρωποι αυτοί να μην είναι εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες και να καλύπτεται κατά κάποιο τρόπο η ανάγκη τους για στέγαση. Στο ίδιο μήκος κύματος θα μπορούσε να κινηθεί η συζήτηση για τα εστιατόρια -εν είδη χώρων σίτισης- που προορίζεται να εγκατασταθούν εκεί ώστε να μπορούν οι πρόσφυγες να συντηρηθούν βιολογικά και να τους εξασφαλίζεται τροφή. Είναι επίσης πολύ πιθανό για κάποιους να σταματά εδώ η συζήτηση εφόσον καλύπτονται οι θεμελιώδεις ανάγκες των προσφύγων για τροφή και στέγη, χωρίς φυσικά να αναρωτηθούν περαιτέρω σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτών...

Παρόλα αυτά βλέπουμε στην κάτοψη του σχεδίου της δομής στη Λέβιθα ότι υπάρχουν κι άλλοι χώροι όπως τα γήπεδα, το σχολείο, ο λατρευτικός χώρος. Συνεπώς μιλάμε για μια καθημερινότητα που θα οργανώνεται γύρω

εικ.12 // διάγραμμα χρήσεων δομής νήσου Λέβιθα όπου φαίνεται η οργάνωση του χώρου και η σχέση εποπτείας τροφίμων-διοίκησης, πηγή: https://cdn.cnngreece.gr/media/com_news/galleries/2019/11/20/19344/photos/full/sxediokyvernisis-1.png

από και με βάση αυτές τις χρήσεις. Μιλάμε για μια “ιδιότυπη πόλη”^[68] που εκ πρώτης όψεως μοιάζει να καλύπτει κι άλλες ανάγκες πέραν της σίτισης και της στέγασης. Ωστόσο δεν μπορεί να προσφέρει πολλές επιλογές αφού πρόκειται -σύμφωνα με τις σχετικές πολιτικές εξαγγελίες πάντα- για μια προσωρινή συνθήκη που δυστυχώς η ιστορία έχει δείξει ότι τείνει να μονιμοποιείται. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο μπαίνουμε στη διαδικασία ανάλυσης και εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με τους χώρους αυτούς. Με άλλα λόγια αυτό που διαβάζουμε εδώ από τα σχέδια είναι ότι οι άνθρωποι αυτοί, που ξεκινούν υπό δύσκολες συνθήκες για ένα ταξίδι σωτηρίας, εγκλωβίζονται κάπου στο ενδιαμέσο του προορισμού τους. Και εγκλωβίζονται σε ένα ενδιαμέσο, σε ένα κατώφλι, εκτός της κοινωνίας που δε μοιάζει με πόλη και δεν μπορεί να μοιάζει με πόλη ούτε ακόμη και στα σχέδια.

Για το σχεδιαστή αυτή της κάτοψης χώρων χρήσης, η καθημερινότητα του πρόσφυγα περιλαμβάνει τα βασικά που χρειάζεται ένας άνθρωπος για να συντηρηθεί βιολογικά και κάποιες αθλοπαιδιές, εξ ου και τα τόσα γήπεδα ενδιαμέσα των πλατειών που τοποθετούνται κεντρικά στο χώρο. Το γεγονός ότι ο δημιουργός αυτής της -κατ’ επίφαση- πόλης προσπαθεί να δώσει χώρο σε δραστηριότητες για την κάλυψη ενός ελεύθερου χρόνου που δημιουργείται λόγω του εγκλεισμού, είναι κάπως ειρωνικό. Όπως αντίστοιχα ειρωνικό είναι το ότι με τέτοιους χειρισμούς οι αρχιτέκτονες αυτού του τύπου έχουν έστω την υπόνοια ή πρόθεση να δημιουργήσουν με “ευχάριστη” καθημερινότητα στους τροφίμους. Μια μόνο ματιά φτάνει για να αντιληφθούμε πως πρόκειται για ένα χώρο που δε λειτουργεί όπως θα θέλαμε να λειτουργεί και απλά θα γεμίζει παγιδευμένους ανθρώπους που θα διαθέτουν όλο τον ελεύθερο χρόνο τους να αναλογίζονται την κατάσταση τους ή στο καλύτερο σενάριο να σκέφτονται πώς μπορούν να τη διαρρήξουν^[69]. Είναι οι άνθρωποι που στέκονται θεατές σε μια ζωή που δεν μπορούν εύκολα να αλλάξουν, αλλά συνεχίζουν να τη ζουν, ίσως στη σκέψη ότι κάποια στιγμή θα μπορέσουν να φύγουν.

Αν πάλι μιλήσουμε για τις εγκαταστάσεις του σχολείου και του λατρευτικού χώρου η κατάσταση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αστεία αν δε μιλούσαμε για ανθρώπινες ζωές. Προκειμένου να καλυφθεί η ανάγκη άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων των προσφύγων-μεταναστών προβλέπεται ένας και μόνο λατρευτικός χώρος. Το ζήτημα δεν είναι ποσοτικό -αν και θα διαμένουν αρκετοί άνθρωποι-, αλλά πολύ περισσότερο ποιοτικό γιατί δε σημαίνει πως όλοι οι τρόφιμοι θα έχουν την ίδια θρησκεία, πόσο δε μάλλον το ίδιο πολιτισμικό υπόβαθρο^[70]. Συνεπώς δε μιλάμε για σεβασμό προς αυτούς, αλλά για ένα προσωπείο σεβασμού που δείχνει η εξουσία ώστε να δικαιολογεί την ιδιαίτερη και με πολλά ερωτηματικά πολιτική της. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ανάλυση σχετικά με το σχολείο, καθώς είναι αμφίβολος ο ρόλος του λόγω τόσο πολιτισμικών διαφορών όσο -πολύ περισσότερο- και ηλικιακών διαφορών. Αυτό που δείχνει η παρουσία και των δύο αυτών χρήσεων δεν είναι καμία απολύτως αγωνία για το σεβασμό προς τους ανθρώπους αυτούς, προς τον πολιτισμό τους ή προς τα δικαιώματά τους.

Πρόκειται για μια οριακή κάλυψη αναγκών που αποσκοπεί είτε στον έλεγχο τους μέσω μιας υπόνοιας καθημερινότητας και κανονικότητας που μπορεί να τους κρατάει σε καταστολή.

Η πραγματική όμως αξία που αποδίδεται στη ζωή μέσω αυτού του τύπου εξαίρεσης φαίνεται από την ύπαρξη δύο μόλις μικρών ιατρείων που είναι λογικό να έχουν τη δυνατότητα μόνο πρωτοβάθμιας περίθαλψης και αυτή με πολλές ελλείψεις. Αν κρίνουμε από το μέγεθός τους δε δύναται να περιθάψουν ανθρώπους με χρόνιες παθήσεις που η κατάστασή τους μπορεί να επιδεινωθεί, αλλά ούτε οποιαδήποτε άλλη σοβαρή ιατρική περίπτωση που μπορεί να προκύψει ξαφνικά. Αν κοιτάξουμε βέβαια στο θεσμικό πλαίσιο της περιόδου αυτής θα δούμε πως οι πρόσφυγες δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη πέραν αυτών των ιατρείων που προορίζονται αυστηρά για αυτούς. Συνεπώς δε μιλάμε καν για την περίπτωση διακομιδής τους σε μεγαλύτερο ιατρικό κέντρο αλλά ξεκάθαρα για τον αποκλεισμό τους σε αυτή την πολύ βασική περίθαλψη. Μιλάμε για έναν αγώνα επιβίωσης και στέρηση βασικών δικαιωμάτων ως προς την πρόσβασή τους σε περαιτέρω γιατρούς και φάρμακα. Η ζωή αφήνεται στη τύχη της σε έναν αέναο αγώνα επιβίωσης και όσοι δεν τα καταφέρουν, θα είναι απλά πολύ κρίμα.

Όμως η ζωή βρίσκει τρόπους να ξεφεύγει από όποιες συμπληγάδες την κλείνουν. Οι πρόσφυγες οργανώνουν την καθημερινότητά τους ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, το θέμα όμως είναι ότι αυτό δε δύναται να κρατήσει για πολύ. Μπορεί να καταφέρουν να κατοικήσουν την εξαίρεση αλλά αυτό δεν αποτελεί σίγουρα δικαιολογία των συνθηκών αυτών, ούτε και σημαίνει ότι δεν έχει επιπτώσεις για τους ίδιους ως προς μια γενικευμένη αίσθηση εκτοπισμού και αχρήστευσης που μπορεί να τους καταβάλει. Το μεγάλο παράδοξο είναι πως στην περίπτωσή τους δεν υπάρχει κάποιος έκδηλος λόγος για τον οποίο όλα αυτά συμβαίνουν ώστε να καταλήγουν να κινούνται στα όρια της γυμνής ζωής. Στιγματίζονται απλά κι εύκολα ως μη άνθρωποι και καταδικάζονται σε μια ζώνη ανασφάλειας μακριά από χώρους και ρυθμούς που άλλοτε οι ίδιοι ονόμαζαν τόπο τους και με μόνιμα εμπόδια μακριά και από το δυνητικό πλέον τόπο τους. Σε αυτή τη ζώνη βιώνουν τη δική τους εμπειρία της εξαίρεσης, έξω από τα όρια και τις κανονικότητες που ορίζουν τη θάλασσα ως τόπο^[71]. Και η εξαίρεση αυτή δεν απέχει σχεδόν καθόλου από την εξορία.

Εδώ βρίσκεται και το κοινό σημείο με τα ξερονήσια του εμφυλίου, αν κι εκεί περνάμε εύκολα από την εξορία ως εξαίρεση στην εξορία ως εξόντωση, ως αφανισμό της υπόστασης εκείνων που σηματοδοτούν το άλλο^[72]. Άνθρωποι πλήρως εκτεθειμένοι σε ακραία βία από την πλευρά της εξουσίας, φτάσανε κι εκείνοι στα όρια της γυμνής ζωής. Αυτό δεν είναι καθόλου δύσκολο να το δούμε από τον τρόπο διάρθρωσης του χώρου του στρατοπέδου της Μακρονήσου. Οι χώροι καθημερινής διαβίωσης, η διαβίωση σε σκηνές, δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μια πλευρά της τιμωρητικής εξουσίας πάνω στα σώματά τους. Σε αντίθεση με τους πρόσφυγες, η καθημερινή ζωή δεν εξυπηρετούσε αυστηρά την επιβίωσή τους, αλλά πολλές φορές ούτε καν αυτό. Ο σκοπός της ύπαρξή

τους σε αυτό το χώρο ήταν η απροκάλυπτη έκθεσή τους σε ωμή βία αλλά και η απομόνωσή τους από τον τόπο των άλλων στους οποίους ανήκαν μέχρι πριν.

Μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε το σκοπό ύπαρξη μιας καθαρά εποπτικής διάταξης του χώρου με το διοικητήριο ψηλά στο λόφο, χαμηλότερα ένα χώρο προαυλισμού και συγκέντρωσης των τροφίμων και ακόμη πιο κάτω τις σκηνές διαβίωσης. Μιλάμε για έναν καθαρά εξουσιαστικό χώρο σύμφωνα με όσα έχει γράψει ο Foucault^[73] σχετικά κι ως ένα βαθμό αυτό δικαιολογείται αφού μιλάμε για το χώρο ενός στρατοπέδου. Το παράξενο είναι ότι ο τρόπος αυτός διάταξης εμφανίζεται και στον τρόπο που χτίζεται η Λέβιθα.

Ωστόσο και στη Μακρόνησο έχουμε κάποια κτίρια διαφορετικής χρήσης που θα μπορούσε κανείς να πει ότι δεν είναι απαραίτητα σε έναν τόπο εξορίας, όπως το θέατρο ή ακόμη και η εκκλησία. Τα κτίρια αυτά πράγματι εξυπηρέτησαν στη χρονική τους στιγμή την προπαγάνδα του αφηγήματος της Μακρονήσου όπου εν τέλει η διαβίωση δεν ήταν και τόσο άσχημη και βασανιστική, ενώ πολλές φορές λειτουργούσε και εντός των ορίων της με τον ίδιο τρόπο. Τελετές παρουσίασης ανανηψάντων λάμβαναν χώρο στο θέατρο ή μαζικά “μαθήματα” αντικομμουνισμού ώστε οι τρόφιμοι να επιστρέψουν στην αγκαλιά της μητέρας πατρίδας. Με αντίστοιχο τρόπο λειτουργούσε και η εκκλησία ως χρήση όπου ο εκκλησιασμός και η κατήχηση ήταν υποχρεωτικά προκειμένου να αναγεννηθεί το θρησκευτικό αίσθημα των εξόριστων που είχε άμεση σχέση με το “χαμένο” εθνικό τους φρόνημα. Επιπλέον η εξομολόγηση ήταν σχεδόν υποχρεωτική για όλους χωρίς να είχε στόχο την άφεση αμαρτιών ως ένα μυστήριο της Εκκλησίας, αλλά δρούσε συμπληρωματικά ως προς το φάκελο του κάθε τροφίμου, αφού κατάληγε πάντα στα χέρια των στρατιωτικών προϊσταμένων ή χρησίμευε ως και στη δήλωση μετανοίας.

Παρά τις ομοιότητες του χώρου και στις δύο περιπτώσεις, είναι αρκετά σαφής η διαφορά ότι στην περίπτωση της Μακρονήσου υπάρχει ο έκδηλος στόχος -που γίνεται σκοπός- επιβολής μια μαρτυρικής καθημερινότητας ενώ στη Λέβιθα η καθημερινότητα δεν ενδιαφέρει καθόλου την εξουσία. Με άλλα λόγια είναι παντελώς αδιάφορη ως προς την παροχή μιας κανονικότητας προς τους πρόσφυγες, καθώς θεωρεί ότι έχει πράξει τα δέοντα με το να εξασφαλίσει μια οριακή επιβίωση για αυτούς. Ωστόσο δε λείπουν οι δηλώσεις από πολιτικούς ιθύνοντες οι οποίοι ισχυρίζονται ότι ο εγκλεισμός σε στρατόπεδα συγκέντρωσης σε ξερονήσια ίσως δράσει αποτρεπτικά ως προς άλλους πρόσφυγες και μετανάστες χωρίς φυσικά να εξετάζουν τις αιτίες που οδηγούν σε αυτή την κατάσταση. Συνεπώς δεν είναι απόλυτα ασφαλές το συμπέρασμα ως προς τη βία που ενδεχομένως να ασκείται εντός των ορίων μιας κλειστής δομής, αν και ήδη η κράτηση ανθρώπων υπό αυτές τις συνθήκες αποτελεί από μόνη της τεκμήριο βίας.

Κατά τη γνώμη μου η έντονη ομοιότητα των δύο αυτών δομών ως προς τις χωρικές τους αναπτύσσονται, εντοπίζεται στην πρόβλεψη για τους ιατρικούς χώρους και για τα νεκροταφεία. Για τους ιατρικούς χώρους η ύπαρξή τους και οι συνθήκες ύπαρξής τους δηλώνουν πως στην πραγματικότητα δεν

υπάρχει ενδιαφέρον για τη ζωή, αλλά γίνεται μια υποχώρηση από της εξουσία ώστε να εξυπηρετηθεί η συντήρησή της ζωής τους σε ένα οριακό σημείο. Αν κοιτάξουμε στην περίπτωση της Μακρονήσου θα επιβεβαιώσουμε αυτόν τον ισχυρισμό καθώς η λειτουργία του ιατρείου περιοριζόταν στη διατήρηση των εξόριστων στη ζωή προκειμένου να συνεχιστούν τα βασανιστήρια, ενώ ποτέ δεν προβλεπόταν η μεταφορά τους σε κάποιο μεγαλύτερο ιατρικό κέντρο, ούτε καν η βραχεία νοσηλεία τους πολλές φορές. Στη Λέβιθα δε θα μιλήσουμε ακριβώς με τέτοιους όρους φυσικά, αλλά δεν απέχει πολύ από τη δική της πραγματικότητα καθώς δύο υποτυπώδη ιατρεία σε αυτή την κλίμακα δομής δε φτιάχθηκαν για να εξυπηρετούν αλλά περισσότερο για να δικαιολογήσουν νομικά τη λειτουργία ολόκληρης της δομής. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την απουσία νεκροταφείου καθώς η ζωή περιφρονείται ακόμη και στο θάνατο. Η εξαίρεση προεκτείνεται και εδώ.

Το βασικό μια τέτοιας κατάστασης είναι ότι η διάρθρωση των χώρων και η προσπάθεια κατασκευής μια ιδιότυπης πόλης μαρτυρά ότι μάλλον δε μιλάμε απλά και μόνο για μια προσωρινή κατάσταση. Το σίγουρο είναι πως όσο και να μοιάζουν οι δομές με πόλεις, δεν μπορούν και δεν πρέπει να τις υποκαταστήσουν. Με μια πρώτη ματιά εντοπίζουμε δομές που θα “φιλοξενήσουν” ανθρώπους για λίγες μόνο μέρες σε συνθήκες που στην πρώτη περίπτωση -αυτή της Μακρονήσου- μοιάζουν και είναι τιμωρητικές, ενώ στη δεύτερη δε σκοπεύουν(;) αλλά καταλήγουν να είναι τιμωρητικές. Με μια δεύτερη ματιά, μοιάζει πράγματι οι εμπνευστές της Λέβιθα να τείνουν να μιμηθούν συγκεκριμένες χωρικές σχέσεις όμοιες με εκείνες της Μακρονήσου αλλά με συγκεκριμένο στόχο και λανθάνοντα σκοπό.

2.4// ο κοινός τόπος

Αυτό που πρωτίστως αντιλαμβανόμαστε από την περίπτωση της Λέβιθα είναι ότι η συνθήκη της εξαίρεσης δεν είναι κάτι με το οποίο έχουμε ξεμπερδέψει. Αν προσπαθήσουμε να κοιτάξουμε ενδελεχώς στα κοινά στοιχεία και τις διαφορές της με τη Μακρόνησο είναι πολύ πιθανό να διαπιστώσουμε όχι απλώς τυχαίες ομοιότητες, αλλά εσκεμμένες.

Η ιδέα της Μακρονήσου -όπως και κάθε τόπου εξορίας σαν εκείνη- βασίζεται στη χωρική απομόνωση ανθρώπων που λαμβάνουν από την εξουσία την ταυτότητα του εχθρού, της απειλής. Είναι ένας τρόπος προκειμένου ο “εχθρός” να γίνει ορατός και διακριτός ενώ ταυτόχρονα μπορεί να ελεγχθεί πολύ πιο εύκολα. Η ίδια ιδέα ελοχεύει στα σχέδια της Λέβιθα. Εδώ ο “άλλος” είναι ο ξένος που συνιστά την απειλή ως προς την επικείμενη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής. Πάντα άλλωστε πρέπει να υπάρχει ένας εχθρός. Είναι εργαλείο στα χέρια της εξουσίας με το οποίο μπορεί να απειλεί τους από κάτω αλλά ταυτόχρονα να δείχνει τη στοργή της καθώς τους προστατεύει από αυτόν. Ήδη στην ελληνική επικράτεια λειτουργούν στρατόπεδα μεταναστών και προσφύγων κλειστού τύπου ενώ το τελευταίο διάστημα πυκνώνουν οι συζητήσεις για τη μετατροπή αυτών σε μια λύση μόνιμου χαρακτήρα, άρα τα ξερονήσια δεν αποτελούν κεραυνό εν αιθρία ούτε φυσικά μια ρηξικέλευθη έκβαση. Είναι μια ενισχυμένη σε ασφάλεια λύση για την εξουσία και το αφήγημά της περί αντιμετώπισης της λαθρομετανάστευσης. Είναι η ευθεία κατάδειξη του “άλλου” ενισχυμένη από τη χωρική σχέση της απομόνωσής του. Είναι η επιβολή τιμωρίας σε αυτούς που ήδη θεωρεί εγκληματίες χωρίς να έχουν διαπράξει έγκλημα, οπότε πρέπει η κοινωνία να προστατευθεί. Και αυτό

αποδεικνύεται από το γεγονός της ύπαρξης τέτοιων δομών κλειστού τύπου στο σήμερα. Είναι κατάφωρη εθελουφλία να μην αναγνωρίζουμε τη σύνδεση ή ακόμη και τη συνέχεια αυτών των δομών ως προς την τεχνογνωσία του εγκλεισμού και της εξαίρεσης με τελευταίο σκαλί τη Λέβιθα. Δε μιλάμε απλά για τη δομή μια φυλακής που αποτελεί εξίσου σημαντικό πεδίο εγκλεισμού και πειθαρχίας, αλλά μιλάμε ανοιχτά πλέον για μια εξορία στα πλαίσια εκείνης που ήδη έχει δοκιμαστεί κατά τα μέσα του 20ου αιώνα.

Είναι πιθανό κάποιος να θεωρήσει τον παραπάνω ισχυρισμό υπερβολικό, έως και μετέωρο. Ωστόσο είναι ιδιαίτερα ισχυρό το πολιτικό αφήγημα πίσω από τη σκέψη κατασκευής αυτών των τόπων και το οποίο δεν έχει να κάνει αμιγώς με τη χωρική απομόνωση αυτών των ομάδων. Πολύ περισσότερο έχει να κάνει με την τιμωρία τους μέσω αυτής της εμπειρίας που θα είναι παραδειγματική. Σε δημοσιεύματα και συνεντεύξεις μελών της κυβέρνησης αναπαράγεται το εξής επιχείρημα: ότι αυτός είναι ένας τρόπος να μειωθούν οι προσφυγικές ροές. Αυτό που ειπώνεται είναι ότι εφόσον δυσκολέψουμε τις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων που φτάνουν στη χώρα μας αυτό θα δράσει κατασταλτικά ως προς την απόφαση άλλων να ακολουθήσουν αυτό το δρόμο. Είναι ακριβώς η παραδοχή ότι η έκδηλη βία ή έστω η βία μέσω μιας τιμωρητικής καθημερινότητας είναι ένας λόγος να αλλάξει η πορεία των πραγμάτων, χωρίς να εξετάζονται οι αιτίες που προκαλούν αυτό το φαινόμενο. Η ιστορική εμπειρία μας έχει δείξει πως με την επιβολή βίας είναι πιθανό να αλλάξουν ακόμη και συνειδήσεις, χωρίς βέβαια να εξασφαλίζεται η απόλυτη επιτυχία και πολύ περισσότερο να σημαίνει ότι είναι ηθικό. Ας σταματήσουμε λοιπόν να μιλάμε για συνθήκες φιλοξενίας και συγκεκριμένες διαδικασίες που πρέπει να διεκπεραιωθούν. Δεν είναι τίποτα παραπάνω από επιλογές με γνώμονα την πρότερη εμπειρία και γνώση που καθορίζονται από ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό αφήγημα.

Το παραπάνω επιχείρημα ενισχύεται ακόμη περισσότερο αν λάβουμε υπόψιν μας την ανάλυση που έγινε πιο πάνω σχετικά με τους χώρους εξορίας που προκύπτουν και σχεδιάζονται δια μέσω των απροσπέλαστων ορίων της θάλασσας. Δεν είναι μικρές νέες πόλεις, είναι φυσικές φυλακές. Με το που έφτανε κάποιος στη Μακρόνησο τον περίμενε η ωμή βία στην προβλήτα του νησιού για καλωσόρισμα. Στη Λέβιθα όμως μπορεί να σε διαλύσει όχι η σωματική αλλά η ψυχολογική βία που προκαλεί η αχρήστευση της υπόστασής σου και η απελπισία της μηδενικής πιθανότητας για διαφυγή. Με άλλα λόγια αυτό που η Λέβιθα “δανείζεται” από τη Μακρόνησο είναι η γνώση για τον τρόπο που μπορεί να στηθεί μια πολιτεία οριακής και γυμνής ζωής.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η συγκεκριμένη απόφαση πάρθηκε από πρώην στελέχη του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας το οποίο ήταν υπεύθυνο για το προσφυγικό ζήτημα την περίοδο μετά την κατάργηση του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής. Ένα ολόκληρο ζήτημα στρατηγικής θα λυνόταν από το Υπουργείο που είναι αρμόδιο για την άμυνα της χώρας, καθώς οι πρόσφυγες αντιμετωπίζονται πράγματι σαν απειλή και τίποτα λιγότερο. Η

εικ.13 // Χάρτης του Αιγαίου Πελάγους // Με μαύρο σημειώνονται η Μακρόνησος και η Λέβιθα, πηγή: <https://www.google.com/maps/>

Μακρόνησος όπως και όλα τα ξερονήσια βρίσκονταν υπό την εποπτεία του Βασιλιά (λόγω ιστορικής περιόδου), ο οποίος ήταν και ο αρχηγός του στρατού. Συνεπώς ακόμη κι αυτό το μικρό στοιχείο δείχνει το πλαίσιο στο οποίο οι χώροι αυτοί παράγονται αλλά και το είδος της λύσης που αποτελούν. Ακόμη και σήμερα μετά την επανασύσταση του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, η συζήτηση για τη δημιουργία δομών σε ξερονήσια δεν έχει κλείσει ως μια ξεπερασμένη ακροδεξιά ιαχή, αλλά αντίθετα ανώτερα κυβερνητικά στελέχη την επαναφέρουν στο προσκήνιο^{74]}.

Θα μπορούσε κάποιος να αντικρούσει σε αυτό το σημείο πως κάτι τέτοιο είναι αδύνατο να κατασκευαστεί και θα αποτελέσει μήλο της έριδος στις σχέσεις μας με συμμαχικές χώρες ως προς το σεβασμό του διεθνούς δικαίου. Αλλά μήπως όλη η διαχείριση της προσφυγικής κρίσης δεν αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Μήπως και η Μακρόνησος στην εποχή της δεν είχε καταδικαστεί ως το ελληνικό Νταχάου; Ή στην τελική θα είμαστε οι μόνοι στον κόσμο που αντιμετωπίζουμε ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα στο σήμερα με αυτό τον τρόπο; Προφανώς και δεν υπαινίσσομαι λεγόμενες τριτοκοσμικές χώρες, αλλά χώρες του λεγόμενου αναπτυσσόμενου κόσμου και της προηγμένης Δύσης, οι οποίες καταφεύγουν σε αντίστοιχες λύσεις νομίζοντας πως είναι όχι μόνο βιώσιμες αλλά και αναγκαίες.

Αυτό εν τέλει που κρίνεται καταδικαστέο από τις κοινωνίες την εκάστοτε χρονική στιγμή είναι όχι τόσο το χτισμένο περιβάλλον αλλά περισσότερο το ιδεολογικό φορτίο που αυτό φέρει. Συνεπώς, εκτός από τις χωρικές ομοιότητες της Λέβιθα με τη Μακρόνησο, υπάρχει το κομμάτι της σημασίας της Μακρονήσου έτσι όπως μεταφέρεται από όσους κι όσες της έζησαν και το οποίο ενδέχεται να κρύβει σημαντικά στοιχεία για το πείραμα της Λέβιθα. Αυτό είναι και ο βασικός λόγος που έχει νόημα να δούμε τον τρόπο με τον οποίο η

Μακρόνησος αντιμετωπίστηκε από τους πρώην τροφίμους της την περίοδο μετά τη λήξη της λειτουργία της. Όλη η διαχείριση της μνήμης της εξορίας από τους ανθρώπους που αποτέλεσαν τα θύματα, αλλά και η προσπάθεια βύθισής της στη λήθη από τους θύτες, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκειμένου να βγάλουμε συμπεράσματα για το πώς ο χώρος αυτός παίζει το ρόλο του στη σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα, αλλά ενδεχομένως στέκεται -ή δε στέκεται- ως ικανή κι επαρκής συνθήκη για να αποφευχθούν νέοι χώροι όμοιοι με εκείνον. Με άλλα λόγια, γιατί η εμπειρία της Μακρονήσου και άλλων ξερονησιών ήταν ή δεν ήταν αρκετή για να αποτρέψει τη συζήτηση περί “αξιοποίησης” των ξερών βραχονησίδων για τους πρόσφυγες στη σύγχρονη εποχή;...

3// τι σημαίνει και τι συνέβη
με τη Μακρόνησο

Αν γυρίσουμε στην αρχική υπόθεση της εργασίας αυτής, ότι δηλαδή η Μακρόνησος μπορεί να αποτελεί πεδίο εύρεσης εργαλείων για τα νέα στρατόπεδα συγκέντρωσης των προσφύγων και στην εύρεση της σύνδεσής της με τη Λέβιθα, θα πρέπει να κοιτάξουμε ενδελεχώς στον τρόπο όχι μόνο που η Μακρόνησος υπήρξε, αλλά πολύ περισσότερο στον τρόπο που αντιμετωπίστηκε μετά την παύση της λειτουργία της. Έχει σημασία να εξετάσουμε τον τρόπο που η Μακρόνησος αποτέλεσε μήλο της Έριδος ως προς τη διεκδίκηση της μνήμης της απέναντι στη λεγόμενη θεραπευτική λήθη που αντέτεινε η εξουσία. Με άλλα λόγια να δούμε τους λόγους για τους οποίους η Μακρόνησος δεν ήταν άλλη μια σελίδα της ιστορίας που απλά χάθηκε.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι παρά την -έστω και παροδική- κατοίκηση αυτού του νησιού μέσα στους αιώνες, για τη Μακρόνησο έχουν ειπωθεί και γραφτεί πολλά, εν των οποίων τα περισσότερα αφορούν τη μελανή περίοδο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας -αυτή της σηματοδότησής της ως τόπος εξορίας- με μια αγωνία όλες αυτές οι μνήμες να επιβιώσουν στο χρόνο. Η λειτουργία της ως χώρος εθνικής αναμόρφωσης αλλά και η κτηνωδία που συντελέστηκε εντός των ορίων της είναι το κύριο ζήτημα μια συζήτησης που ξεκινά και καταλήγει στην ίδια ερώτηση: τι κάναμε και τι κάνουμε με τη Μακρόνησο;

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσω να ψηλαφήσω την προσπάθεια που έγινε τις τελευταίες δύο δεκαετίες προς αυτή την κατεύθυνση εστιάζοντας όχι τόσο στο τι σημαίνει η Μακρόνησος για όσους την έζησαν ή τι σημαίνει η Μακρόνησος για εμάς σήμερα, αλλά σε μια κριτική σχετικά με τους χειρισμούς του κράτους και των πολιτών στο πεδίο όπου άνοιξε η συζήτηση για την

ιστορική μοίρα της Μακρονήσου. Για το λόγο αυτό θα εστιάσω στη συζήτηση που ξεκίνησε με την αναγόρευση του νησιού ως ιστορικό τοπίο μνήμης από το ελληνικό κράτος και στη οποία συμμετείχαν φορείς, πολιτικά πρόσωπα, επιστήμονες κι ακαδημαϊκοί αλλά και οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές που είχαν την ατυχία να είναι μάρτυρες της βίας και των βασανιστηρίων στον τόπο αυτό. Θα με απασχολήσει όχι μόνο η προσέγγιση του “τι σημαίνει τελικά η Μακρόνησος;” αλλά και τι έφταιξε στο να μιλάμε ακόμη για αυτό το ζήτημα χωρίς να υπάρχει υλική αποτύπωση της μνήμης και ανάδειξη του τόπου ως τέτοιο, πόσο δε μάλλον να μιλάμε ξανά για δημιουργία αντίστοιχων χώρων.

Αντικείμενο μελέτης θα αποτελέσει η δεύτερη -και τελευταία- διημερίδα για τη Μακρόνησο που οργανώθηκε το 1998 στο ΕΜΠ κατά την οποία έγινε ένας μικρός απολογισμός της πορείας της πρώτης και μέσα από τον ορισμό του ιστορικού πλαισίου της Μακρονήσου τέθηκαν κάποιοι στόχοι για τη συνέχεια του εν λόγω προγράμματος που ωστόσο δεν ολοκληρώθηκαν. Θα εξετάσω τις ενέργειες και τις προοπτικές αυτού του εγχειρήματος με όρους contact zone, ένα αρκετά χρήσιμο εργαλείο από τη φαρέτρα της ανθρωπολογίας που μπορεί να βοηθήσει στην αναζήτηση και ανάλυση των λόγων αποτυχίας αλλά και των προοπτικών στο σήμερα, ενώ μπορεί να δώσει εν δυνάμει απαντήσεις στο ζήτημα της νήσου Λέβιθα.

3.1// η περίπτωση της Μακρονήσου

Έχει ήδη γίνει εκτενής αναφορά ως προς τις συνθήκες λειτουργίας των στρατοπέδων της Μακρονήσου, την καθημερινότητα των τροφίμων ήδη από το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής. Πράγματι, από τις απαρχές του εμφυλίου και μέχρι το 1961 η Μακρόνησος λειτουργούσε κανονικά με τον τρόπο που περιγράφηκε, ως “εθνικό αναμορφωτήριο”. Θα φτάσει η επταετία της χώρας σε γύψο (1967-1974) για να επαναλειτουργήσουν οι δομές της με τους ίδιους όρους και σκοπούς μέχρι να κλείσει οριστικά στη μεταπολίτευση. Ακολουθεί μια περίοδος σιωπής γύρω από το ζήτημα αυτό, σα μια προσπάθεια να καταλήξει στον καιάδα της λήθης από τους φορείς της εξουσίας. Ωστόσο οι αγώνες των ανθρώπων της Μακρονήσου και η διεκδίκηση εκείνου του χώρου στη μνήμη, θα σταθούν ικανές για να εισέλθει το θέμα στη σφαίρα της δημόσιας συζήτησης.

Η απόφαση για την ανακήρυξη της Μακρονήσου ως ιστορικό τόπο μνήμης και η προσπάθεια διάσωσης της θα έρθει το 1989 με υπουργική απόφαση της τότε υπουργού πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη^[75]. Με αυτή την ενέργεια δίνεται ουσιαστικά η εκκίνηση της συζήτησης γύρω από τη Μακρόνησο που πλέον λαμβάνει χώρο στο δημόσιο λόγο. Συστήνεται μια διυπουργική ομάδα εργασίας σχετικά με το ζήτημα στην οποία συμμετέχει κλιμάκιο του ΥΠΠΟ και του ΥΠΕΧΩΔΕ ενώ συμμετέχουν μέσω εκπροσώπων του το ΤΕΕ, ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, το ελληνικό τμήμα της ICOMOS^[76] και η ΠΕΚΑΜ^[77]. Διοργανώνεται έτσι μια πρώτη διημερίδα το 1993 με θέμα την προστασία και την ανάδειξη του ιστορικού τόπου της Μακρονήσου. Σε αυτή συμμετέχουν πέραν των προαναφερθέντων, μεγάλο πλήθος Μακρονησιωτών, βουλευτές, εκπρόσωποι κομμάτων κι

επιστημονικών φορέων, ακαδημαϊκοί, δήμαρχοι και κοινοτάρχες αλλά και πλήθος κόσμου όλων των ηλικιών.

Το πόρισμα της ομάδας υλοποιείται κανονικά ενώ στην πορεία προκύπτουν κι άλλα ζητήματα προς λύση και πολλά ερωτήματα προς απάντηση. Οι ανάγκες αυτές οδηγούν στη διοργάνωση μιας δεύτερης διημερίδας που γίνεται το 1998 στην αίθουσα τελετών του ΕΜΠ. Μέλημά της είναι τόσο η αποτίμηση των προηγούμενων εργασιών που έγιναν στο νησί από το 1993 μέχρι τότε, η περαιτέρω εμβάθυνση σχετικά με την καθολικότητα της Μακρονήσου αλλά και η αγωνία της συνέχισης αυτού του εγχειρήματος^[78]. Ωστόσο η αγωνία αυτή φαίνεται αρκετά προφητική καθώς μετά από αυτή τη διοργάνωση, υπάρχει καθίζηση του θέματος εξ αιτίας αδιεξόδων και άλυτων προβλημάτων.

Αυτούς τους λόγους καθίζησης θα εξετάσω παρακάτω, υπό το πρίσμα της μνήμης και της ανάδειξης της Μακρονήσου ως ένα μνημονικό-μνημιακό τόπο πλέον. Μέσα από τις πολύωρες συζητήσεις, τις συγκρούσεις και τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων υποκειμένων θα επιχειρήσω να απαντήσω στο γιατί τα εμπόδια που μπήκαν ήταν ικανά να σιωπήσουν το θέμα -έστω σε κρατικό επίπεδο- και θα εξετάσω αν η διαφορετική διαχείρισή τους μπορούσε να είχε δώσει άλλο αποτέλεσμα. Κι εν τέλει αν μια άλλη πορεία των πραγμάτων θα ήταν ικανή ώστε σήμερα να μη γίνεται καν λόγος για στρατόπεδα κλειστού τύπου σε ξερονήσια.

Στην πορεία αυτή θα χρησιμοποιήσω το σχήμα του “contact zone” ως εργαλείο ώστε να φτάσω σε ένα ασφαλές αποτέλεσμα κι ίσως μια εναλλακτική πρόταση για το πώς αυτό το ζήτημα μπορεί να επανέλθει στο σήμερα, αν κάτι τέτοιο είναι εφικτό και σκόπιμο. Ως contact zone ορίζεται η περιοχή εκείνη όπου ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά ή συμφέροντα έρχονται σε επαφή κι επικοινωνία -πάντα με πολιτικούς όρους που καθορίζουν και καθορίζονται από τον κάτοχο εξουσίας την εκάστοτε χρονική στιγμή- προς την παραγωγή ενός αποτελέσματος. Το contact zone ως εργαλείο προσφέρει τρόπους ανάλυσης των σχέσεων που προϋπάρχουν ή προκύπτουν μεταξύ των ομάδων και είναι εκείνες που υπαγορεύουν το αποτέλεσμα. Ειδικά στην περίπτωση της Μακρονήσου θα δούμε πως οι σχέσεις αυτές και ο τρόπος που διαπλέκονται είναι ο κύριος λόγος που το όλο εγχείρημα διακόπτεται, καθώς δεν εντοπίζεται κανένας εξωτερικός και μη ανθρώπινος παράγοντας να το επηρεάζει ιδιαίτερα αρνητικά. Άρα πρέπει να κοιτάξουμε ανάμεσα στους ανθρώπους και τις καταστάσεις που δημιουργήθηκαν με ένα ενδοσκοπικό εργαλείο, που δε θα είναι άλλο από την έννοια του contact zone.

Θα επιλέξω να τη μεταφράσω ως επαφική ζώνη καθώς μέσω της επαφής ενεργοποιείται μια λειτουργία. Η επαφική ζώνη ως τρόπος ανάλυσης προσφέρει τα εργαλεία χρήσιμα για τη ανατομία αυτών των σχέσεων και του τρόπου που διαπλέκονται. Στην περίπτωση της διημερίδας για τη Μακρόνησο θα προσφέρει το όχημα ώστε να εισέλθουμε στους βαθύτερους λόγους που στάθηκαν τροχοπέδη για αυτό το εγχείρημα, εξετάζοντας τους όρους με τους οποίους διαμορφώθηκαν οι συνθήκες της συζήτησης γύρω από το θέμα, με

βάση τους συμμετέχοντες, τους χειρισμούς που έγιναν αλλά και την ιεραρχική ανατομία της διαδικασίας. Και ίσως καταφέρει να καταστεί χρήσιμο για να ανοίξει το δρόμο στη σημερινή συζήτηση για τη Λέβιθα.

διατάγματος χρήσεων γης για τη Μακρόνησο^[81].

Σε αυτό το κλίμα είναι που διοργανώνεται η δεύτερη διημερίδα για τη Μακρόνησο με σκοπό, όπως αυτός τίθεται από την ομάδα εργασίας, να λειτουργήσει η Μακρόνησος όπως την οραματιστήκαν από την επόμενη μέρα κιόλας. Έχει ιδιαίτερη σημασία η υπόθεση αυτή καθώς η μη λειτουργία της Μακρονήσου και άλλων όμοιων τόπων, ως τόποι μνήμης, την εξοστρακίζει αυτόματα στη σφαίρα της λήθης, ενώ δημιουργεί χειρότερους όρους στο πεδίο συζήτησης σχετικά με τις σημερινές δομές στα ξερονήσια. Ωστόσο σε συνέχεια της προηγούμενης συζήτησης, επισημαίνεται ότι ήδη έχουν γίνει εργασίες σε σημαντικά κτίρια του νησιού προκειμένου να αντέξουν από τη φθορά του χρόνου και τη λήθη, αλλά εξακολουθούν να υπάρχουν κίνδυνοι που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Κύριος στόχος της διημερίδας είναι να εμβαθύνουν σε ζητήματα ιστορικά και να προσδιορίσουν με μεγαλύτερη συνέπεια τι τελικά σημαίνει η Μακρόνησος για τις γενιές των Μακρονησιωτών αλλά και τις επόμενες, με απώτερο σκοπό το αποτέλεσμα αυτής της συζήτησης να λειτουργήσει προωθητικά για τις μετέπειτα εργασίες^[82].

Από την αρχή της συζήτησης ο πρύτανης του ΕΜΠ, εκφράζοντας την άποψη του ιδρύματος, επιμένει πως για τη διάσωση της Μακρονήσου δεν αρκούν μόνο οι εργασίες που ήδη έχουν γίνει, αλλά πρέπει να εγκατασταθούν στο νησί επιπλέον δραστηριότητες ώστε να αποφευχθεί η ερημοποίησή του. Συγκεκριμένα ο τότε πρύτανης κος Ξανθόπουλος υποστηρίζει τη δημιουργία επιστημονικού και τεχνολογικού πάρκου που θα συνδέεται με το Λαύριο χωρίς ωστόσο να τίθεται το κέρδος σα στόχος, αλλά η πρόοδος της επιστήμης και η δημιουργία ενός εναλλακτικού πολιτισμού κόντρα στα σημεία των καιρών^[83]. Αυτή την υπόθεση τη στηρίζει στο γενικότερο πλαίσιο που έχει τεθεί για τη Μακρόνησο και δεν είναι κερδοσκοπικού χαρακτήρα αλλά βιώσιμο.

Σε αυτή την άποψη φαίνεται να συμφωνεί και ο τότε υπουργός ΥΠΕΧΩΔΕ κος Λαλιώτης που ωστόσο εμμένει πολύ στο ζήτημα της χρηματοδότησης. Μέχρι εκείνη τη στιγμή ο φορέας που εκείνος εκπροσωπεί έχει σταθεί αρωγός στο ζήτημα της Μακρονήσου αλλά και η κύρια αντλία χρηματοδότησης της περάτωσης των εργασιών. Και σε αυτή την ομιλία πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν το παρόν και το μέλλον της Μακρονήσου. Αυτός είναι και ο λόγος της ανησυχίας του που εκφράζεται μέσω της εκτενούς αναφοράς του στο οικονομικό πλαίσιο των εργασιών της Μακρονήσου. Ο ίδιος προτείνει τη δημιουργία μιας ΑΕ που θα ασχολείται με το ζήτημα ώστε να μη υπάρχει άμεση σχέση με τις διευθύνσεις του υπουργείου και με τους κρατικούς μηχανισμούς αλλά μια σχετική αυτονομία του εγχειρήματος εν γένει για να επιτευχθεί η λειτουργία της με μεγαλύτερη ευελιξία μελλοντικά^[84]. Η ΑΕ αυτή, όπως ο ίδιος προτείνει, θα απαρτίζεται από εκπροσώπους των φορέων που συμμετέχουν στη διημερίδα και σχετίζονται άμεσα με τη Μακρόνησο ώστε να μην υπάρχει ο φόβος του κέρδους σαν αυτοσκοπός και να μπορέσει να προχωρήσει το εγχείρημα. Κρούει δε τον κώδωνα του κινδύνου πως αν η οικονομική διαχείριση δε φύγει από τα χέρια του υπουργείου, το ζήτημα κινδυνεύει

3.2// προς τη συγκρότηση της ομάδας εργασίας Μακρονήσου

Το 1998 πραγματοποιείται η δεύτερη διημερίδα σχετικά με τη διαχείριση και διάσωση του ιστορικού τόπου της Μακρονήσου. Σκοπός της συνάντησης αυτής είναι η αποτίμηση της πρώτης, ο σχολιασμός επί των αποτελεσμάτων της και η χάραξη της μετέπειτα πορείας του εγχειρήματος^[79]. Πράγματι από την πρώτη διημερίδα το 1993 προέκυψαν κάποια αποτελέσματα –υλικά και μη- που ήταν αξιολογήσιμα κι έχρηζαν συζήτησης κι επαναπροσδιορισμού. Ήδη η μελέτη που είχε γίνει ήταν αρκετά εμπεριστατωμένη και σφαιρική ως προς την αντιμετώπιση του χώρου του νησιού.

Είναι πολύ ενδιαφέρον το γεγονός ότι με εκείνη την πρώτη μελέτη η Μακρόνησος πλέον αναγνωρίζεται ως ιστορικός τόπος σύμφωνα με θεσμικό πλαίσιο που ορίζεται ειδικά για αυτή την περίπτωση, ενώ ταυτόχρονα εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλέγμα συναφών ιστορικών τόπων του ελληνικού και διεθνούς χώρου^[80]. Πέραν όμως του χαρακτήρα της αυτού που προφανώς αφορά τις περιόδους 1945-1961 και 1967-1974, γίνονται διάφορες προτάσεις ως προς νέες δραστηριότητες που το νησί δύναται να φιλοξενήσει χωρίς να αλλοιωθεί το περιβάλλον κι ο χαρακτήρας του. Εξίσου σημαντικό καθίσταται το γεγονός ότι η επιτροπή, πέραν της σημασίας της Μακρονήσου στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, μελετά την περίπτωση αυτή κι από άλλες επιστημονικές πλευρές όπως η αρχαιολογική, η γεωγραφική, η γεωλογική, η οικονομική, η οικολογική κ.ά. προσπαθώντας να δημιουργήσει το καταλληλότερο θεσμικό πλαίσιο για τη Μακρόνησο προς τη διάσωση, προστασία και ανάδειξή της. Πράγματι κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται κι επικυρώνεται μέσω του προεδρικού

να τίθεται κάθε φορά στη διακριτική ευχέρεια του εκάστοτε υπουργού με υπαινιγμός κωλυσιεργίας σε περίπτωση ανασχηματισμού ή ακόμη κι αλλαγής της κυβέρνησης.

Πράγματι η τοποθέτηση αυτή εγείρει μια ολόκληρη συζήτηση σχετικά με το οικονομικό σκέλος του εγχειρήματος με τον πρόεδρο της ΠΕΚΑΜ να σηκώνει το γάντι. Γίνεται αμέσως ξεκάθαρη η αντίθεση της ΠΕΚΑΜ στη δημιουργία μιας ΑΕ για λόγους οικονομικούς και διοικητικούς. Μέσω του κου Χρηστακέα (πρόεδρος της κι ορισμένος εκπρόσωπος για τη διημερίδα) εκφράζεται η δυσπιστία ως προς το αν η λύση της ΑΕ είναι η πλέον δημιουργική^[85]. Για τον ίδιο και την ένωση που εκπροσωπεί κάτι τέτοιο είναι κόκκινη γραμμή κι εμμένει στη μέχρι τότε θέση τους για συνέχιση της λειτουργία τους ιδρύματος για τη Μακρόνησο το οποίο είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, σε αντίθεση με την ΑΕ που θα δημιουργηθεί. Ο φόβος που εκφράζεται εδώ είναι να μην αλλοιωθεί ο χαρακτήρας του εγχειρήματος ή ακόμη και να ναυαγήσει στο βωμό του κέρδους.

Ακόμη κι από το προεδρείο της διημερίδας σημειώνεται η ανησυχία σχετικά με την ύπαρξη αλλά πολύ περισσότερο με τη συνέχιση του ιδρύματος ως τρόπο χρηματοδότησης κι ελέγχου^[86] καθώς διαφαίνεται πως προκύπτουν δυσεπίλυτα προβλήματα αλλά και μια αγωνία για το μέλλον που αφορά τη σταθερότητα και το φάσμα των δυνατοτήτων που μπορεί αυτό να δώσει ως νομικό πλαίσιο.

Έπειτα από την αντιπαράθεση αυτή ξεκινά το κομμάτι της ανάδειξης της Μακρονήσου ως ιστορικό τόπο. Εδώ μπορεί κανείς να διακρίνει τις διαφορετικές πτυχές του ζητήματος και πώς αυτές στοιχειοθετήθηκαν κατά τη διημερίδα. Αρχικά γίνεται μια συζήτηση σχετικά με τις εργασίες που έχουν γίνει ήδη και τα κτίρια που αποκαταστάθηκαν σε συνδυασμό με αρχαιακές αναφορές και ιστορικές προσεγγίσεις για το πώς οργανώθηκε το εθνικό αναμνηστικό της Μακρονήσου. Το κομμάτι που εντοπίζεται το μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι οι παρεμβάσεις που γίνονται στο τέλος από πρώην κρατούμενους ή συγγενείς αυτών. Συγκεκριμένα, από το κοινό παρεμβαίνουν δύο άτομα για να επισημάνουν την ύπαρξη γυναικών πολιτικών κρατουμένων στη Μακρόνησο, κάτι που πολλές φορές λησμονάται. Ωστόσο η γυναικεία παρουσία στη Μακρόνησο ήταν έντονη κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και η καθημερινότητα των κρατουμένων γυναικών το ίδιο σκληρή με των ανδρών^[87]. Το δεύτερο είναι ότι προσπαθεί να κρατηθεί έξω από τη λήθη το στρατόπεδο που υπήρχε στο Λαύριο, απέναντι από τη Μακρόνησο, όπου και εκεί οι φρικαλεότητες ήταν καθημερινότητα κι απαιτεί εξίσου μερίδιο στη συλλογική μνήμη. Η αναφορά αυτή γίνεται με σκοπό να συμπεριληφθεί και αυτό το κομμάτι στη μνήμη της Μακρονήσου.

Γενικά από το κοινό υπάρχει η τάση να διατηρηθεί η μνήμη της προφορικής ιστορίας και να διασωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες βιωμένες εμπειρίες τόσο από πρώην τροφίμους της Μακρονήσου, αλλά κι από συγγενείς αυτών που έμειναν πίσω. Θα μπορούσαμε να πούμε μάλιστα ότι κάποιες φορές είναι

σα να μην υπάρχει τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για το τι ακριβώς εργασίες έχουν γίνει αλλά μεγαλύτερη ανάγκη να καταγραφεί το μέγεθος της θηριωδίας και να μάθουν οι νεότερες γενιές τι ήταν πράγματι το Σχολείο της Μακρονήσου.

Στο πλαίσιο αυτό γίνεται αντιληπτή μια εμπάθεια για τους τωρινούς μόνιμους κατοίκους του νησιού οι οποίοι είναι κυρίως κτηνοτρόφοι και διατηρούν τα κοπάδια τους εκεί. Το μεγάλο πρόβλημα είναι ότι η παρουσία τους, κατά τα λεγόμενα, ενισχύει τη φθορά των κτιρίων αλλά και δυσχεραίνει το έργο των μηχανικών στο νησί σχετικά με τη διατήρηση των κτισμάτων. Σε πολλά σημεία γίνεται αυτό αντιληπτό, ωστόσο οι κατηγορίες πέφτουν στο κενό από τη στιγμή που κανείς εκ των κτηνοτρόφων δε λαμβάνει μέρος στη διημερίδα με σκοπό έστω να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Μάλιστα ο εκπρόσωπος του νησιού και δήμαρχος Κέας σπεύδει να καταδικάσει αυτές τις συμπεριφορές και να πάρει σαφή αντίθετη θέση^[88], λέγοντας ότι τα περιστατικά που ξεφεύγουν των ελέγχων γίνονται εν αγνοία του δήμου που στέκει αρωγός αυτής της προσπάθειας.

Πέραν όμως της φθοράς των κτιρίων οι πρώην κρατούμενοι ανησυχούν και για τη φθορά που επιφέρει σε εκείνους ο χρόνος εκφράζοντας την επιθυμία να σπεύσει η διαδικασία όσο είναι ζωντανοί, και μαζί με αυτούς και οι ιστορίες. Γίνεται δε πρόταση για παράλληλη δημιουργία ομάδας που θα ασχολείται με την προφορική ιστορία της Μακρονήσου και την καταγραφή των εμπειριών των κρατουμένων γιατί τα κτίρια χωρίς αυτές δεν έχουν καμία αξία. Η ανησυχία βέβαια αυτή αφορμάται του γεγονότος της μειωμένης προσέλευσης νεολαίας στη διημερίδα σαν ένας δείκτης ότι η Μακρόνησος δε θα διασωθεί από τη λήθη χωρίς τις δικές τους προσπάθειες. Ωστόσο αυτό φαίνεται να πέφτει σαν πιο βαριά υποχρέωση στους δικούς τους ώμους ώστε να μείνει η μνήμη της Μακρονήσου άσβεστη.

Οι παρεμβάσεις των πρώην τροφίμων της Μακρονήσου δεν είναι σημαντικές μόνο από ιστορικής άποψης. Προφανώς και πρόκειται για ανθρώπους που βίωσαν την ιστορία στο πετσί τους. Παρόλα αυτά η συζήτηση δεν ανοίγει με όρους μνημόνευσης και απόδοσης τιμών σε αυτούς/ές και τους αγώνες που έδωσαν, αλλά πολύ περισσότερο διότι ως άλλες Κασσάνδρες βλέπουν τον κίνδυνο που ελοχεύει η λήθη της Μακρονήσου. Είναι σαν αυτοί οι άνθρωποι να γνωρίζουν εμπειρικά τους τρόπους και τα εργαλεία που χρησιμοποιεί η εξουσία για τη διατήρησή της ενώ στέκονται κριτικά απέναντι στον πειρασμό της ίδιας να καταφύγει οποιαδήποτε στιγμή στις ίδιες σκληρές μεθόδους. Οι άνθρωποι αυτού γνωρίζουν πάρα πολύ καλά ότι απλά και μόνο η αγόρευση της Μακρονήσου ως ιστορικό τόπο δε φτάνει για να φρενάρι τη βία της εξουσίας, αλλά η λήθη της είναι πολύ πιο εύκολο να εξασφαλίσει τη βία και την εξαίρεση ως μόνιμη κατάσταση.

Η διημερίδα φτάνει στο τέλος της και μόλις τότε είναι που μπαίνει και η αρχαιολογική παράμετρος στη διαχείριση των υλικών δομών του νησιού καθώς φαίνεται να έχει παραλειφθεί από το κοινό η ύπαρξη κι άλλων σημαντικών ιστορικών φάσεων του. Με βάση αυτό το στοιχείο προκύπτει ένας φόβος από

πλευράς ΠΕΚΑΜ σχετικά με τις εργασίες πάνω στο νησί^[89]. Παρόλα αυτά οι ομιλίες κλείνουν με το πρόταγμα όλα όσα ειπώθηκαν να υλοποιηθούν και με την υπόσχεση μιας νέας συνάντησης για την πορεία του όλου εγχειρήματος.

Δυστυχώς η συνάντηση αυτή δε θα έρθει ποτέ, τουλάχιστον με αυτή τη σύσταση κι αυτό το σκοπό. Το όλο εγχείρημα θάβεται κάπως από πλευρά της πολιτείας και οι διαφωνίες περνούν στην ιστορία. Θα προσπαθήσουμε να κοιτάξουμε λίγο πιο βαθιά σε σημεία που μπορεί να στάθηκαν κομβικά για το μέλλον της διαχείρισης της Μακρονήσου κι έχουν να κάνουν με τις διαφωνίες των ομάδων που έλαβαν μέρος στη συνάντηση αυτή. Αλλά για να γίνει αυτό χρειαζόμαστε ένα βοηθητικό εργαλείο.

3.3// η ερμηνεία (δια μέσω) του “contact zone”

Επιχειρώντας να μεταφράσω την έννοια του contact zone, θα επέλεγα να την αποδώσω όχι ως ζώνη επαφής, αλλά ως επαφική ζώνη. Με τον όρο contact zone δεν εννοούμε μόνο τη διαδικασία της επαφής και της επικοινωνίας, αλλά όλες εκείνες τις διεργασίες που η επικοινωνία δια μέσω της επαφής πυροδοτούν. Αυτό που καθορίζει την επαφική ζώνη είναι ότι πρόκειται για την περιοχή όπου λόγω της επαφής ενεργοποιείται μια λειτουργία, μια διαδικασία. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται για την επαφή ως πρωταγωνίστρια, αλλά ως αφορμή και προϋπόθεση για την πορεία της συνάντησης αυτών των ομάδων. Μας ενδιαφέρει, δηλαδή, η συνάντηση σαν διαδικασία κατά την οποία θα προκύψει ένα αποτέλεσμα.

Η M.L. Pratt, γλωσσολόγος που ασχολείται με τη λογοτεχνία και τις συσχετίσεις γραπτών και προφορικών αφηγήσεων, εισάγει πρώτη την έννοια του contact zone για να μπορέσει να περιγράψει τον κοινό χώρο όπου διαφορετικές κουλτούρες συναντώνται και συγκρούονται σε μια μάχη μεταξύ τους με φόντο τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας των ανθρώπων που εμπλέκονται^[90]. Στο πλαίσιο που η ίδια εξετάζει θέτει ως αντικείμενο έρευνας τις γλωσσολογικές και πολιτισμικές συγκρούσεις σε ένα πλαίσιο σχέσεων που υπαγορεύονται από θεσμούς όπως η αποικιοκρατία, η δουλεία ή τα επακόλουθά τους ως προς την προσπάθεια αποδόμησης τέτοιου είδους ιεραρχικών δομών. Η Pratt, μέσω της στοιχειοθεσίας αυτού του όρου, προβαίνει στη σχηματοποίηση ενός πεδίου μάχης ως προς την παραγωγή γνώσης. Οι όροι με τους οποίους διεξάγεται αυτή η “μάχη” είναι οι σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν ή προκύπτουν ανάμεσα στις ομάδες συζήτησης.

Στον ορισμό αυτό κρύβεται ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που μπορεί να εξηγήσει τη μετάφραση του όρου ως επαφική ζώνη κι όχι ως ζώνη επαφής. Για την Pratt το σημαντικό δεν είναι απλά η επαφή γιατί δε θεωρεί ότι αυτή είναι η αναγκαία κι επαρκής συνθήκη προς την παραγωγή γνώσης. Η στιγμή της επαφής όμως είναι εκείνη που ενεργοποιεί τη συζήτηση, την ανταλλαγή ακόμη και τη σύγκρουση μεταξύ των ομάδων. Άρα ελλοχεύει μια αίσθηση χρονικότητας όπου η επαφή είναι απλά η στιγμή της έναρξης για ό,τι επακολουθήσει. Αυτό ακριβώς σηματοδοτεί και η επαφική ζώνη: μια περιοχή όπου κυρίαρχη σημασία δεν έχει η συνάντηση αλλά η διαδικασία που θα συντελεστεί μέσω της συνάντησης. Πρόκειται για κάτι δυναμικό που διαμορφώνεται και διαμορφώνει, όσο συμβαίνει, κι έχει διάρκεια.

Αυτό, λοιπόν, που καθιστά εφικτή κι επιτακτική τη μελέτη της διημερίδας για τη Μακρόνησο ως επαφική ζώνη είναι ο κοινός χαρακτήρας αυτών των δύο προς τη συγκρότηση ενός αποτελέσματος, ενός σχεδίου προς υλοποίηση, που ωστόσο δεν είναι εύκολο να συμβεί. Αν κοιτάξουμε πιο προσεκτικά στα τεκταινόμενα της επιστημονικής συνάντησης και παράλληλα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας επαφικής ζώνης θα μπορούσαμε να διεξάγουμε ενδιαφέροντα συμπεράσματα που μπορεί να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα για το μέλλον.

3.4// η Μακρόνησος ως επαφική ζώνη

Από τη διοργάνωση και διεξαγωγή της διημερίδας μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι πρόκειται για μια περίπτωση επαφικής ζώνης. Ομάδες με -σχετικά- διαφορετική προέλευση, απεύθυνση και σκοπό, συγκεντρώνομαι και συγκροτούν το “τραπέζι” μιας συζήτησης: αυτής για το μέλλον της Μακρονήσου. Μπορούμε να διακρίνουμε σε αυτές διαφορετικά χαρακτηριστικά αλλά και ομοιότητες, όπως επίσης διαφορετικές διαβαθμίσεις ως προς την εξουσία που κατέχουν και συνεπώς το μέγεθος της πίεσης που μπορούν να ασκήσουν. Φτάνει όμως αυτό για να ιδωθεί το εν λόγω εγχείρημα ως μια τέτοια ζώνη;

Την απάντηση μας τη δίνει ο James Clifford ο οποίος υποστηρίζει πως οι επαφικές ζώνες δεν είναι κατ’ ανάγκη ένα μοντέλο ανάλυσης αποικιοκρατικών σχέσεων ή σχέσεων μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές γεωγραφικές και ιστορικές αναφορές. Μπορούν επίσης να χρησιμεύσουν για την ανάλυση σχέσεων που διαμορφώνονται πάνω σε άλλου τύπου κοινωνικές διαφορές ενώ ταυτόχρονα ενδέχεται να περιοριστούν σε ομάδες που βρίσκονται σε στενότερο γεωγραφικό κύκλο όπως για παράδειγμα ακόμη κι εντός της ίδιας πόλης^[91]. Αυτή η παραδοχή είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα για την περίπτωση της Μακρονήσου, καθώς βλέπουμε διαφορετικές ομάδες, με πολιτικές και κοινωνικές διαφορές, να σκύβουν πάνω από το θέμα με πολλή προσοχή, χωρίς να συγκλίνουν απαραίτητα στον τελικό σκοπό.

Αν πάμε ένα βήμα πίσω, θα δούμε το πολύ ενδιαφέρον που συντελέστηκε σε αυτή τη διημερίδα και δεν είναι άλλο από τις απίστευτες ιστορίες που ακούστηκαν σχετικά με τις βιωμένες εμπειρίες των ανθρώπων που έζησαν

τη Μακρόνησο. Στην ουσία αυτό το οποίο επιτυγχάνεται εδώ από τους Μακρονησιώτες είναι μια αυτοπαρουσίαση χωρίς ωστόσο να είναι εκείνοι που καθορίζουν την πορεία της συζήτησης, μιας και διοργανωτής είναι η διυπουργική ομάδα μελέτης. Η Pratt και ο Miller βρίσκουν αυτό το στοιχείο από τα πλέον σημαντικά σε μια επαφική ζώνη καθώς έχει, κατά τη γνώμη τους, διττό ρόλο: αφενός η ομάδα που δεν ελέγχει τη διαδικασία έχει την ελευθερία να μοιραστεί ενδιαφέρουσες πληροφορίες και στοιχεία με το κοινό της, αφετέρου η κυρίαρχη ομάδα δύναται να δώσει με έναν τρόπο αυθεντικό αυτό που θέλει να παρουσιάσει, προβάλλοντας παράλληλα και τη διαδικασία με την οποία επετεύχθη^[92]. Κάτι τέτοιο βέβαια ενέχει τον κίνδυνο η συζήτηση να περιοριστεί σε όσα η αυτοπαρουσιαζόμενη ομάδα θεωρεί σημαντικά, περιορίζοντας το εύρος ενδιαφέροντος της συζήτησης. Αυτό όντως συμβαίνει ως ένα βαθμό στην περίπτωση της Μακρονήσου, καθώς το ζήτημα ανοίγεται περισσότερο ως προς την ιστορικοπολιτική του σημασία, αγνοώντας το οικολογικό, αρχαιολογικό, τοπογραφικό, γεωγραφικό ή γεωλογικό ενδιαφέρον που μπορεί να έχει.

Παρόλα αυτά, είναι εμφανής η ανταλλαγή πληροφοριών και στοιχείων που ορίζουν με έναν τρόπο τον ιστορικό χαρακτήρα της Μακρονήσου. Το γεγονός ότι δεν πρόκειται απλά και μόνο για μια τοποθέτηση από πλευράς Μακρονησιωτών σχετικά με τις ιστορίες του Εθνικού Αναμορφωτηρίου, αλλά υπάρχει αλληλεπίδραση με τις ομάδες εργασίας και τους φορείς εξουσίας, δημιουργεί αυτόματα άλλες ποιότητες σχέσεων^[93]. Θα μπορούσαμε ακόμη να πούμε πως οι πολλές διαστάσεις και τα πεδία εργασίας για τη Μακρόνησο αποτελούν ισχυρό κίνητρο να ξεδιπλωθούν ακόμη περισσότερες ιστορίες σχετικά με τη ζωή των κρατουμένων έτσι ώστε να τονίσουν τη σημασία επιβίωσης αυτής της μνήμης. Με άλλα λόγια μέσω της ανταλλαγής στοιχείων χρήσιμων για το χαρακτήρα τη Μακρονήσου από όλες τις πλευρές, πέραν της σφαιρικής αντιμετώπισης, οι σχέσεις εξουσίας που προϋπήρχαν, ρηγματώνονται. Η επαφική ζώνη αποτελεί πλέον το χώρο συνεργασίας κι όχι μόνο σύγκρουσης ή απλώς συζήτησης όπου η ομάδα με τη λιγότερη -φαινομενικά- εξουσία μπορεί να αποκομίσει οφέλη ως προς τη συλλογική της μνήμη στην προκείμενη περίπτωση.

3.5// μικρές παγίδες...

Κατά την εξιστόρηση και την αυτοπαρουσίαση της προσκεκλημένης ομάδας υπάρχει ένας αρκετά μεγάλος κίνδυνος κατά τους Robin Boast και J. Clifford: ο κίνδυνος του ετεροπροσδιορισμού στο βωμό ενός ηγεμονικού παιχνιδιού ταυτότητας^[94]. Ιδίως η Boast υποστηρίζει ότι το υποκείμενο της εξιστόρησης που τείνει να έχει τη λιγότερη εξουσία κι επιρροή, κινδυνεύει να κατασκευάσει το είδωλό του σύμφωνα με το πώς το βλέπουν οι άλλοι. Σε αυτή την περίπτωση το τελικό αποτέλεσμα κινείται στα όρια της ανακατασκευή της εικόνας αυτής με βάση την οπτική γωνία της υψηλότερα ιστάμενης ομάδας ώστε να προκύψει ένα αποτέλεσμα ευρέως αποδεκτό κι αρεστό^[95].

Κάτι τέτοιο βέβαια, φαίνεται να μην επιτυγχάνεται στην περίπτωση της Μακρονήσου. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε πως από πλευράς ΠΕΚΑΜ λειτουργεί ενστικτωδώς σχεδόν η εμμονή στην ταυτότητα της Μακρονήσου ως ένα βαθιά πολιτικό ζήτημα μνήμης, τείνοντας να παραμείνει καθαρά και μόνο σε αυτό. Ιδιαίτερα σε αυτή την περίπτωση ίσως πρόκειται για μια βουβή νίκη από πλευράς Μακρονησιωτών καθώς καταφέρνουν παρά το αφήγημα περί της εθνικής συμφιλίωσης, να μην υποκύψουν σε μια δήθεν θεραπευτική λήθη και να αναδείξουν το στρατόπεδο της Μακρονήσου ως αυτό που ήταν χωρίς πολλές περιστροφές. Το σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να κρατήσουμε εδώ είναι ότι παρά τις πιέσεις που η ΠΕΚΑΜ δέχεται, καταφέρνει μέσω των αφηγήσεών της να αποκαλύψει τη βαθιά πολιτική διάσταση που έχει η γυμνή ζωή ξεφεύγοντας από μια γενική κι αόριστη καταδίκη του ανθρώπινου πόνου, πράγμα που επιχειρείται ακόμη ακόμη από τη διακήρυξη της Μακρονήσου ως ιστορικό τόπο από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Το γεγονός όμως που αγνοεί η ΠΕΚΑΜ σε αυτή την περίπτωση είναι ότι εντός του αμφιθεάτρου δεν έχει τον έλεγχο της διαδικασίας ούτε και του αποτελέσματός της. Αν κοιτάξουμε ξανά στον τρόπο που λειτουργεί μια επαφική ζώνη αλλά και στους άτυπους κανόνες που τη διέπουν, θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει μια ομάδα -εκείνη με τη μεγαλύτερη εξουσία- που μπορεί να εμφανίσει τάσεις συγκεντρωτισμού ως προς τον έλεγχο της γνώσης κατά την παραγωγή και τη διακίνησή της^[96]. Ο διοργανωτής έχει την ευκαιρία να ελέγχει τη διαδικασία κατά την πορεία της αλλά και να συγκεντρώνει όλες τις πληροφορίες έχοντας τόσο πρόσβαση όσο και έλεγχο πάνω σε αυτές, χρησιμοποιώντας τη δικαιολογία της εργασίας και συνεργασίας ως υπεκφυγή. Όλη αυτή η προσπάθεια εν τέλει μπορεί να αποσιωπήσει με αρκετά έντεχνο τρόπο τα μελανά σημεία της ιστορίας, αμβλύνοντας τις αντιθέσεις και τις αιχμές που είτε υπάρχουν είτε μπορεί να προκύψουν.

Στην προκείμενη περίπτωση η ομάδα που “ελέγχει” κατά κάποιο τρόπο τη συζήτηση είναι η ομάδα εργασίας, η οποία κάνει συστάσεις με σκοπό η συζήτηση να κινηθεί και σε πιο πρακτικά ζητήματα γιατί το επίδικο είναι ένα: να λειτουργήσει η Μακρόνησος όπως την οραματιστήκαν. Ωστόσο δεν υπάρχει ιδιαίτερη σύγκλιση στο πώς την οραματίζεται η κάθε ομάδα που μετέχει στη συζήτηση. Κατά τη γνώμη της το ζήτημα πρέπει να ανοίξει και προς άλλα επιστημονικά πεδία που μπορούν να εντοπίσουν ενδιαφέρον στη Μακρόνησο. Είναι άλλωστε κι ένας εναλλακτικός τρόπος να βρεθούν οικονομικοί πόροι.

Αυτό είναι ίσως και το σοβαρότερο ζήτημα που έχει προκύψει μέσα από τη συζήτηση της διημερίδας κι έχει αποτελέσει το κυριότερο πεδίο αντιπαράθεσης. Αν κοιτάξουμε την άποψη του Clifford^[97] για τον καθορισμό των σχέσεων εντός των επαφικών ζωνών από τον οικονομικό σχεδιασμό του ζητήματος προς διαπραγμάτευση κάθε φορά, είναι εύκολο να βρεθεί εκείνη η ομάδα με την περισσότερη εξουσία στα χέρια της. Το οικονομικό σκέλος και λειτουργία του όλου εγχειρήματος αποτελεί το μήλο της Έριδος ανάμεσα κυρίως στην ΠΕΚΑΜ και στο ΥΠΕΧΩΔΕ ως ο κύριος χρηματοδότης. Η πρόταση του υπουργείου για τη δημιουργία της ΑΕ συναντά έναν ορθωμένο τοίχο από πλευράς ΠΕΚΑΜ η οποία προσπαθεί να πιέσει προς την επιβίωση του ιδρύματος. Ωστόσο ο ίδιος ο υπουργός προειδοποιεί ότι αν δεν προχωρήσουν σε μια πιο ευέλικτη μορφή οικονομικής διαχείρισης, η όλη υπόθεση κινδυνεύει να καταλήξει σε κάποιο κλειστό συρτάρι. Αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε για αυτή την αντιμετώπιση είναι ότι και από τις δυο πλευρές η στάση είναι αμείλικτη -πρόκειται για μια διαφωνία που κρατά ήδη από το 1993 (πρώτη διημερίδα). Από πλευράς εξουσίας, το υπουργείο είναι αυτό που υπερτερεί λόγω της άμεσης πρόσβασης στην κυβέρνηση και κατά συνέπεια στον έλεγχο των οικονομικών πόρων μέσω του οικονομικού προϋπολογισμού και είναι ουσιαστικά, σε εκείνη τη χρονική στιγμή, ο κύριος χρηματοδότης. Γνωρίζοντάς το αυτό δεν υπεισέρχεται στην εύρεση λύσης που θα ικανοποιεί και τις δύο πλευρές και τείνει ακόμη και να εκβιάζει τη λήψη απόφασης σχετικά με αυτό το ζήτημα που προφανώς έχει να κάνει με

το γενικότερο πολιτικό μήνυμα της Μακρονήσου, το οποίο και προσπαθεί να καταστήσει απόλυτα ελέγξιμο. Από την άλλη μεριά, τα περιθώρια της ΠΕΚΑΜ για άσκηση πιέσεων είναι περιορισμένα, ενώ δεν επιχειρεί καν να χτίσει τους όρους με τους οποίους θα δημιουργηθεί και θα λειτουργήσει η ΑΕ, έχοντας παρόλα αυτά ισχυρές και λογικές αμφιβολίες για το τι μπορεί να σημαίνει ένα τέτοιο μοντέλο οικονομικής διαχείρισης για ολόκληρο το εγχείρημα της Μακρονήσου, ασκώντας ουσιαστικά ένα είδους βέτο σε ιδεολογικό επίπεδο που καθρεφτίζεται και στο πρακτικό.

Σε συνέχεια με τον προηγούμενο λόγο, το ζήτημα της αντιμετώπισης της Μακρονήσου έχει να κάνει και με την πολιτική στροφή που έκανε η κυβέρνηση εκείνη την περίοδο σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία. Αυτό που υπαινίσσομαι σε αυτό το σημείο είναι ότι από τη στιγμή που δεν υπήρχε σαφές πλαίσιο, και δη οικονομικό, που να δεσμεύει τους κυβερνώντες στο τι να πράξουν με τη Μακρόνησο, το ζήτημα περνούσε στη διακριτή τους ευχέρεια. Στα τέλη της δεκαετίας του '90, με τους Ολυμπιακούς Αγώνες να προετοιμάζονται σε μια χώρα με λίγες ακόμη υποδομές, είναι κάπως φυσικό τα φώτα να στραφούν στην ανάπτυξη και τα οικονομικά κονδύλια να προσανατολίζονται σε νέες υποδομές που δε θα δίνουν τόση έμφαση στο τραυματικό παρελθόν, αλλά στην εθνική συμφιλίωση. Σε αυτή την κατεύθυνση είναι που κινείται και η τότε κυβέρνηση παρότι εξακολουθεί να προέρχεται από τον ίδιο ιδεολογικό χώρο. Η εποχή του εκσυγχρονισμού έρχεται με κάτι παραπάνω από γοργούς ρυθμούς, θέτοντας το ζήτημα της Μακρονήσου στο περιθώριο ως δευτερεύον και έρμαιο της οικονομικής του εξάρτησης.

Η οικονομική εξάρτηση από τον κρατικό προϋπολογισμό, καθώς και η προσκόλληση του ζητήματος γύρω από τον ιστορικοπολιτικό και μόνο χαρακτήρα της Μακρονήσου δημιούργησε μια αδιέξοδη κατάσταση. Ως προς την παραγωγή γνώσης όμως και την ανάδειξη αγνωστων πτυχών της καθημερινότητας των τροφίμων της Μακρονήσου για την περίοδο λειτουργίας της ως Εθνικό Αναμορφωτήριο, έγιναν σημαντικά βήματα που ενδεχομένως κρίνονται άνω των προσδοκιών. Ωστόσο, η συζήτηση δε ανοίχτηκε επαρκώς και προς άλλες επιστημονικές περιοχές που θα μπορούσαν να παρέχουν τεχνογνωσία και οικονομική στήριξη ώστε να τεθεί το οικονομικό καθεστώς σε άλλη βάση για να προκύψουν διαφορετικοί συσχετισμοί ελέγχου κι εξουσίας εντός του αμφιθεάτρου.

ιστορίας, βρίσκοντας ανάχωμα στους πρώην κρατούμενους. Παράλληλα, όλες αυτές οι ιστορίες δημιουργούν ένα αρχείο τεράστιο που τείνει να γίνει επώδυνο στη διαχείρισή του, αλλά και εξαιρετικά δύσκολο στην οργάνωση και παρουσίασή του, όπως υποστηρίζεται από την ομάδα εργασίας.

Αυτό που εντοπίζεται σε αυτό το σημείο είναι ίσως το σημαντικότερο στοιχείο όλων των παραπάνω γιατί βλέπουμε τους πραγματικούς όρους και συνθήκες κατά τους οποίους αποκρυσταλλώνεται η σύγκρουση εντός του αμφιθεάτρου. Μια σύγκρουση ικανή να φέρει τη ρήξη. Από την πλευρά της ΠΕΚΑΜ αυτό που επιχειρείται είναι η στοιχειοθέτηση μιας πολιτικής ταυτότητας μέσω τους ζητήματος της Μακρονήσου και της μνήμης αυτού. Οι ίδιοι μάλιστα πηγαίνουν τη συζήτηση προς τα εκεί μέσω αφηγήσεων βιωμένης εμπειρίας, την κατευθύνουν κι ελέγχουν με αυτό τον τρόπο το τι θα σημαίνει η Μακρόνησος μετά από τη διημερίδα. Άλλωστε αυτός είναι ο σκοπός της συζήτησης. Δεν υπαινίσσομαι ότι κάτι τέτοιο γίνεται με υστεροβουλία, ούτε φυσικά ότι δεν είναι δόκιμο ή θεμιτό να γίνεται. Ωστόσο αυτό δε σημαίνει ότι δεν έρχεται σε σύγκρουση με τη βούληση της εξουσίας -εκφράζεται μέσω της κυβέρνησης- ώστε το ζήτημα να γίνει πιο ευρύ ή τουλάχιστον να μην είναι το περιεχόμενο τόσο βαθιά πολιτικό. Είναι αυτό που πολύ έντεχνα θέτει ο Clifford, ότι δηλαδή τα σημεία της ανταλλαγής -εδώ έχουμε τις βιωμένες εμπειρίες της Μακρονήσου- έτσι όπως ενέχουν ανθρώπους και ομάδες, άλλο τόσο εξαιρούν κάποιες άλλες^[98]. Το γεγονός μάλιστα ότι από τη διυπουργική ομάδα γίνεται συνεχής αναφορά στο πολύπλευρο ζήτημα της Μακρονήσου που άπτεται κι άλλων παραγόντων πέραν της μνήμης του εγκλεισμού να είναι μια προσπάθεια άμβλυνσης του μηνύματος που θα προκύψει εν γένει. Επιστημονικά είναι όντως η πλέον δόκιμη οδός αυτή που ακολουθεί η διυπουργική ομάδα, αλλά στην περίπτωση αυτή μιλάμε για μια ιδιότυπη κατάσταση που επηρέασε τη σύγχρονη ιστορία του τόπου αλλά και τη ζωή κάθε τροφίμου μεμονωμένα.

Σε αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να αναφερθούμε συνολικά στην ακόμη πιο ενδελεχή γνώση σχετικά με τη ζωή στη Μακρόνησο που προσέφερε η διημερίδα αυτή. Σίγουρα δεν αποτελεί το μοναδικό εγχείρημα που αναφέρετε στο στρατόπεδο της Μακρονήσου ή εξετάζει ζητήματα σχετικά με αυτό, αλλά αποτέλεσε ένα ακόμη πεδίο διεύρυνσης του συνόλου των πληροφοριών που έχουμε για αυτό το θέμα. Η όλη συζήτηση ξεδιπλώνεται με αφορμή αλλά και αιτία τα στοιχεία που παρουσιάζονται και τα οποία αποτελούν τεκμήρια γνώσης. Το γυναικείο ζήτημα στη Μακρόνησο, ο τρόπος διάρθρωσης της εξουσίας εντός της, οι ιστορίες και τα ρεπορτάζ από ανθρώπους του εξωτερικού κατά τη διάρκεια λειτουργίας της, η λογοτεχνία για τη Μακρόνησο, η εμπειρία του εγκλεισμού αλλά και το νομικό καθεστώς που θεωρούμε εύκολα ότι δεν υπήρχε, είναι μερικά από τα πεδία που η διημερίδα ανέδειξε κι αποτέλεσαν έναυσμα της συζήτησης για την αξιοποίηση της Μακρονήσου. Εντός της επαφικής ζώνης και παρά τις συγκρούσεις που μπορεί να υπάρξουν, ένα πράγμα δεν τίθεται εύκολα υπό αμφισβήτηση: η παραγωγή γνώσης και η

3.6// μία ακόμη (πιο προσεκτική) ματιά

Εξετάζοντας τη συζήτηση για τη Μακρόνησο ως μια επαφική ζώνη, θα δούμε πως υπάρχει μια ομάδα η οποία κατέχει το ρόλο του διοργανωτή με τη μεγαλύτερη εξουσία και ελέγχει την πορεία της συζήτησης και το αποτέλεσμα. Αυτή είναι το κράτος που εκπροσωπείται από την κυβέρνηση μέσω των υπουργών ΥΠΕΧΩΔΕ, Πολιτισμού αλλά και Αιγαίου. Ακόμη και οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούμε να πούμε πως υπόκεινται κατά κάποιο τρόπο στον έλεγχο της κυβέρνησης καθώς υπάρχει συνεννόηση λόγω του τρόπου οργάνωσης και διάρθρωσης της κεντρικής εξουσίας. Κατά κάποιο τρόπο, οι εκπρόσωποι των ΟΤΑ παίζουν το ρόλο υποομάδας που όμως ιεραρχικά είναι χαμηλότερα από την κυρίαρχη αλλά ταυτόχρονα συντάσσεται μαζί της. Η δε διυπουργική ομάδα, θα μπορούσαμε να πούμε πως παίζει το ρόλο του συντονιστή κρατώντας μια πιο ουδέτερη στάση.

Από την άλλη πλευρά στέκονται η ΠΕΚΑΜ με τους Μακρονησιώτες, που συμμετέχουν ως άτομα αλλά νιώθουν να εκπροσωπούνται από αυτή, οι οποίοι και εμμένουν στο πολιτικό στίγμα της Μακρονήσου. Φυσικά κάτι τέτοιο είναι σεβαστό και κατανοητό λόγω των πολύ ισχυρών βιωμένων εμπειριών τους κι εν τέλει αυτή είναι η αγωνία τους σχετικά με την επιβίωση της μνήμης της Μακρονήσου. Μπορεί να απευθύνονται σε μια κυβέρνηση που πολιτικά δηλώνει προσκείμενη σε αυτά τα ιδεώδη που εκπροσωπούν, αλλά αποτελεί πλέον ένα ευρύ κόμμα το οποίο θέλει κι επιδιώκει να έχει απεύθυνση και σε κοινωνικές ομάδες που δε βλέπουν με την ίδια ζέση το ζήτημα της Μακρονήσου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να προσπαθεί η οργανώτρια αρχή να αμβλύνει αυτές τις αντιθέσεις και να παρουσιάσει μια πιο ήπια εκδοχή της

απόδοση νοήματος στις βιωμένες εμπειρίες της Μακρονήσου. Στην περίπτωση αυτή η γνώση χρησιμεύει προς την αποφυγή της λήθης και την ανέγερση του μνημονικού οικοδομήματος της Μακρονήσου. Το αν μπορεί αυτή η γνώση να χρησιμοποιηθεί και ως τεχνογνωσία για την κατασκευή νέων τέτοιων τόπων είναι ένα ερώτημα που τέθηκε εξ αρχής και θα απαντηθεί ίσως στη συνέχεια.

Παρόλα αυτά το σίγουρο είναι πως κανένας ποτέ δεν μπόρεσε να ξεφύγει από το χρόνο. Έτσι λοιπόν και η Μακρόνησος μαζί με τους πρώην τροφίμους της δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στη φθορά τους. Εν μέρει συνέβη αυτό που πολλοί καταδείκνυαν ως κίνδυνο: να αρχίσει η γενιά της Μακρονήσου να γερνάει και μαζί με αυτή και το ενδιαφέρον για τη Μακρόνησο...

4// πόσο απέχει

η Μακρόνησος από τη Λέβιθα

Τα χρόνια που ακολούθησαν τόσο από το κλείσιμο της Μακρονήσου όσο και από την τελευταία αυτή μεγάλη προσπάθεια ανάδειξής της αποτέλεσαν συμπυκνωμένο ιστορικό χρόνο με πολλές αλλαγές. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και των χωρών του Ανατολικού Μπλοκ, καθώς και ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία δημιούργησαν εκτός από κρίση στην περιοχή μας και στρατιές προσφύγων και οικονομικών μεταναστών. Ακολούθησαν τα χρόνια της ταχείας ανάπτυξης και αμέσως μετά τα χρόνια της βαθιάς κρίσης. Είδαμε τις πόλεις μας να αλλάζουν όπως και τις ζωές μας ενώ σήμερα φτάνουμε ξανά στο κατώφλι μιας νέας κρίσης, οικονομικής και κοινωνικής. Πολύ λίγα πράγματα έχουν γίνει προκειμένου να διασωθεί η μνήμη της Μακρονήσου μέσω του χτισμένου της περιβάλλοντος. Η τελευταία ενέργεια που καταγράφεται είναι η ανακοίνωση διαγωνισμού από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας σχετικά με την κατεδάφιση αυθαιρέτων κτισμάτων στο νησί⁽⁹⁹⁾ που απειλούν τον ιστορικό του χαρακτήρα, μόλις το 2019.

Λίγους μήνες μετά την αλλαγή κυβέρνησης μέσω εκλογών, στις αρχές του 2020 παρακολουθούμε με απορία την ανακοίνωση ενός σχεδίου εγκατάστασης προσφύγων και μεταναστών σε ξερονήσια. Το σχέδιο της Λέβιθα μοιάζει σε πολλά σημεία με κάποια αντίστοιχο της Μακρονήσου. Υπάρχουν αναμφισβήτητα χωρικές ομοιότητες που ήδη αναλύθηκαν εκτενώς παραπάνω. Ευτυχώς το σχέδιο αυτό δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη και η Λέβιθα δεν κατοικήθηκε με αυτό τον τρόπο ώστε να προχωρήσουμε σε ακόμη πιο ολοκληρωμένα συμπεράσματα ως προς τη ζωή στον εν λόγω τόπο. Τα συμπεράσματά μας είναι προφανώς υποθέσεις διαβάζοντας μέσα από το χώρο ο οποίος όμως υποδηλώνει ένα περιβάλλον εξαίρεσης που αντικείμενο

της καθημερινότητάς του είναι η γυμνή ζωή. Τα χωρικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται και στις δύο περιπτώσεις παρουσιάζουν μια ανατριχιαστική ομοιότητα που όμως δεν μπορούμε να συμπεράνουμε με σιγουριά ότι είναι ικανή κι επαρκής συνθήκη για να μπορέσουμε να βρούμε τη σύνδεση μεταξύ τους.

Είναι πράγματι πιθανό η εξουσία προκειμένου να κατασκευάσει και να κρατήσει την “απειλή” των προσφύγων εκτός του κοινωνικού ιστού να χρησιμοποιεί μια κοινή γλώσσα ως προς το σχεδιασμό και την υλοποίηση του σχεδίου της Λέβιθα με εκείνη του σχεδιασμού της Μακρονήσου όπως ήδη αναλύθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αν όμως λάβουμε υπόψιν την ιστορική συνέχεια των στρατοπέδων εν γένει και τον τρόπο αντιμετώπισης της ετερότητας θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε ομοιότητες όχι μόνο με τη Μακρόνησο αλλά με οποιαδήποτε Μακρόνησο έχει προκύψει μέσα στον 20ό αιώνα. Ο ισχυρισμός αυτός θα μπορούσε μάλιστα να οδηγήσει και σε έναν εντελώς διαφορετικό συλλογισμό εν είδη αντιλόγου, δηλώνοντας πως δεν είναι δόκιμο να συγκρίνουμε ένα στρατόπεδο πολιτικών κρατούμενων κατά τη διάρκεια ενός εμφυλίου πολέμου με ένα χώρο κράτησης προσφύγων στο σήμερα καθώς υπάρχει μεγάλη διαφορά ως προς την ταυτότητα των υποκειμένων του εγκλεισμού στην κάθε περίπτωση.

Κρίνω και τις δύο αυτές υποθέσεις υπερβολικές ως προς τη δομή των επιχειρημάτων τους, αλλά όχι εντελώς λανθασμένες. Πράγματι οι ομοιότητες της Λέβιθα με τη Μακρόνησο είναι ορατές και αρκετές, αλλά αυτό αφορά το περιβάλλον που διαμορφώνεται από την άρθρωση των χώρων εντός τους. Η βασική τους διαφορά είναι όντως το εκάστοτε υποκείμενο του εγκλεισμού που στη μία περίπτωση είναι οι πρόσφυγες ενώ στην άλλη οι αριστεροί αγωνιστές. Ωστόσο η διαφορά δεν εντοπίζεται λόγω της ταυτότητας αυτών των υποκειμένων, αλλά στη φύση του κάθε στρατοπέδου λόγω αυτής της ταυτότητας. Με άλλα λόγια στην περίπτωση της Μακρονήσου έχουμε ένα στρατόπεδο όπου η βία είναι σε τεράστιο βαθμό σωματική, ενεργητική από πρόθεση και αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινότητας, ενώ στην περίπτωση της Λέβιθα η βία είναι ψυχική, παθητική και μπορεί να βαφτίζεται ως “τυχαίο περιστατικό”.

Το στοιχείο όμως που πραγματικά είναι το κλειδί της σύνδεσης Μακρονήσου και Λέβιθα δε βρίσκεται τόσο στα στοιχεία της λειτουργία της Μακρονήσου, αλλά πολύ περισσότερο στον τρόπο που εκείνη διασώθηκε μέσω της συλλογικής μνήμης και η παρακαταθήκη που αυτή άφησε όσο αφορά χώρους που προκύπτουν από μια κατάσταση εξαίρεσης. Και φυσικά σε αυτό το σημείο δεν υπονοείται απλά η μη καταδίκη της εμπειρίας της Μακρονήσου στη λήθη, αλλά πολύ περισσότερο η διαδικασία με την οποία οι πρώην τρόφιμοί της ανέδειξαν τη μνήμη της στο σήμερα ως προς τη σημασία και τη μεθερμηνεία της στο σήμερα. Η διημερίδα για την ανάδειξη της Μακρονήσου ως ιστορικό τόπο επιτυγχάνει όχι μόνο να εμπλέξει τους πραγματικούς πρωταγωνιστές της ιστορίας στη διαχείριση και διάσωση αυτής της μνήμης, αλλά γίνεται το

πεδίο σύγκρουσης της άποψης περί του τι σημαίνει η Μακρόνησος. Μέσω του εργαλείου της επαφικής ζώνης παράγεται γνώση για το ζήτημα της σημασίας και της διάσωσης του ιστορικού αυτού τόπου, αλλά πολύ περισσότερο αναδεικνύεται από τους Μακρονησιώτες η βαθιά πολιτική διάσταση του ζητήματος πέρα από τη γενική κι αόριστη καταδίκη του πόνου ως μια πράξη ανθρωπιστική. Η επιμονή των ανθρώπων αυτών σώζει ουσιαστικά τη μνήμη της Μακρονήσου από την ενσωμάτωσή της στο κυρίαρχο αφήγημα της εξουσίας περί ενότητας ενώ αναδεικνύει την πολιτική διάσταση της γυμνής ζωής που δύναται να υπάρξει μέσα στην κατάσταση εξαίρεσης.

Αυτή η παρακαταθήκη ήταν ο βασικός λόγος που μόλις το σχέδιο της Λέβιθα ήρθε στη δημοσιότητα προκάλεσε τόσες αντιδράσεις ώστε να εξαφανιστεί την αμέσως επόμενη μέρα. Δεν είναι μόνο η μνήμη της Μακρονήσου που εμποδίζει Λέβιθες να οικοδομηθούν, αλλά η σημασία τη μνήμης της Μακρονήσου που στάθηκε όρθια όπως όρθιοι στάθηκαν οι επιζώντες της. Στη Μακρόνησο δεν έχει χτιστεί κανένα μεγάλο και σπουδαίο μνημείο όπως αυτά που συνηθίζεται να βλέπουμε στο δημόσιο χώρο^[100]. Αυτό ενδεχομένως ήταν το τίμημα που έπρεπε η μνήμη των Μακρονησιωτών να πληρώσει προκειμένου να αντισταθεί στην αφήγηση που η εξουσία ήθελα να της αποδώσει. Το σημαντικό που επιτυγχάνεται μέσω της διημερίδας και άλλων αντίστοιχων εγχειρημάτων είναι μέσω της σύγκρουσης της επαφικής ζώνης οι πρωταγωνιστές να αναδείξουν αυτό το ζήτημα με τρόπο τέτοιο ώστε ακόμη και σήμερα η συζήτηση περί υποκειμένων εγκλεισμού, κατάστασης εξαίρεσης και του ποιος είναι ή θα έπρεπε να είναι φορέας της γυμνής ζωής να προκαλεί αντιπαραθέσεις στο δημόσιο λόγο, αφήνοντας το ζήτημα ανοιχτό στο σήμερα.

Η ανάγκη της μνήμης να μένει ζωντανή δεν έχει να κάνει μόνο με τα γεγονότα του παρελθόντος, αλλά πολύ περισσότερο με τα γεγονότα του παρόντος και του μέλλοντος. Η Λέβιθα θα μπορούσε ήδη να έχει χτιστεί και να υποδέχεται πρόσφυγες και μετανάστες σε μια νέα δομή υψίστης ασφαλείας όπως συμβαίνει και σε άλλα μέρη του κόσμου. Αυτό όμως δε συνέβη -τουλάχιστον ακόμη- γιατί κάποτε, κάπου, 120 ναυτικά μίλια από τη Λέβιθα χτίστηκε μία Μακρόνησος. Πολύ περισσότερο όμως η Λέβιθα δε χτίστηκε γιατί όσοι και όσες έζησαν τη Μακρόνησο φρόντισαν να γνωρίζουμε τι ακριβώς σημαίνει η Μακρόνησος.

5// ένα εφαρμοσμένο παράδειγμα
το μοντέλο της Αυστραλίας

Προκειμένου να φτάσουμε σε ασφαλέστερα συμπεράσματα κρίνω αναγκαίο να μελετήσω τον τρόπο που άλλα κράτη προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το προσφυγικό ζήτημα και να εξετάσω πιο στοχευμένα τις υλοποιημένες λύσεις. Συγκεκριμένα θα εξετάσω ένα παράδειγμα αρκετά μακριά από το γεωγραφικό πλάτος και μήκος της Ελλάδας, αλλά και της Ευρώπης καθώς η πολιτική που ασκείται εντός της ΕΕ έχει τρόπο τινά κοινό παρονομαστή, φυσικά με τις κατά τόπους διακυμάνσεις της ως προς την ανοχή της για το “άλλο” και εκείνους που το εκπροσωπούν.

Ο λόγος γίνεται για την προσφυγική κρίση στην Αυστραλία και τον τρόπο που επέλεξε η αντίστοιχη πολιτική ηγεσία να αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση, προχωρώντας σε μια λύση η οποία θα ήταν στενά -αν όχι άρρηκτα- συνδεδεμένη με το σταμάτημα των ροών και όχι με την παροχή ασύλου στους αιτούντες. Η αναφορά στην εν λόγω κατάσταση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς πρόκειται για ένα σχέδιο που υλοποιείται και μετασχηματίζεται κατά την τελευταία εικοσαετία, καθώς άπτεται της κοινής γνώμης αλλά και των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών χειρισμών της εκάστοτε εξουσίας προς τη διατήρηση μιας ισορροπίας για την επικράτηση και αναπαραγωγή της. Ταυτόχρονα επικαλείται από αρκετούς βουλευτές της ελληνικής κυβέρνησης ως πρότυπο και μοναδική αποτελεσματική λύση ως προς την εγχώρια προσφυγική κρίση, γεγονός που αποτελεί από μόνο του εξαιρετικά ενδιαφέρον στοιχείο πως ένα πολιτικό σχέδιο μιας χώρας τόσο μακριά -χωρικά και πολιτισμικά- συζητιέται στην ελληνική δημόσια ζωή.

Στο εν λόγω κεφάλαιο θα προχωρήσω σε μια ψηλάφηση της χωρικής λύσης που ενέκρινε και υλοποίησε η Αυστραλιανή κυβέρνηση η οποία αποτέλεσε

μέρος ενός συνολικότερου πολιτικού σχεδίου που έλαβε χώρα. Μέσω της ανάλυσης των χωρικών παραδειγμάτων στρατοπέδων για πρόσφυγες και μετανάστες θα προσπαθήσουμε να βρούμε τυχόν συνδέσεις με την περίπτωση των επικείμενων κλειστών προσφυγικών δομών της ελληνικής επικράτειας ώστε να κατανοήσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα την προέλευση αυτών των χώρων.

Αντικείμενο εξέτασης θα αποτελέσει αρχικά η επιλογή των εκάστοτε τόπων ώστε να παραλάβουν τη χρήση ενός στρατοπέδου εγκλεισμού, αφού γίνει πρώτα αναφορά στο γενικό πολιτικό σχέδιο επιλογής αυτών των τόπων. Θα εισέλθουμε στο εσωτερικό αυτών των χώρων εξετάζοντας τόσο τον τρόπο παραγωγής τους όσο και τον τρόπο λειτουργίας τους. Στην ουσία θα εξετάσουμε την αρχιτεκτονική της εξαίρεσης αλλά και την καθημερινή ζωή που προκύπτει μέσω αυτής. Σκοπός είναι μέσω αυτής της ανάλυσης να δούμε τις πιθανές ομοιότητες που έχουν αυτοί οι τόποι με τους αντίστοιχους στην Ελλάδα ώστε να προκύψει ένα πιο ασφαλές συμπέρασμα ως προς την προέλευση και την κατεύθυνση του παραδείγματος της Λέβιθα. Με άλλα λόγια, αν υπάρχει κοινή φαρέτρα εργαλείων για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος εξαίρεσης, θα επιχειρήσω να την ανακαλύψω προκειμένου να διαπιστώσω αν πράγματι υπάρχει μια κοινή γλώσσα στην αντιμετώπιση του “άλλου” και δε μιλάμε απλά για μια διαχειριστική μικροπολιτική στα στενά όρια της ελληνικής πολιτικής ζωής.

Για την ανάλυση του αυστραλιανού σχεδίου ως προς την αντιμετώπιση του προσφυγικού, θα εξετάσουμε αρχικά τι σημαίνει το συνολικό σχέδιο της κυβέρνησης γνωστό ως Pacific Solution τόσο ως προς το πολιτικό του κομμάτι, όσο και ως προς τη χωρική του αποτύπωση. Στη συνέχεια για να εμβαθύνουμε θα αναλύσουμε πιο συγκεκριμένα παραδείγματα στρατοπέδων στο Νησί των Χριστουγέννων αλλά και στις νήσους Ναούρου και Μανούς. Θα δούμε τι είδους χωρικές σχέσεις παράγονται και πώς αυτές επηρεάζουν την κατοίκηση της εξαίρεσης αλλά και πώς εξυπηρετούν το λόγο κατασκευής τους.

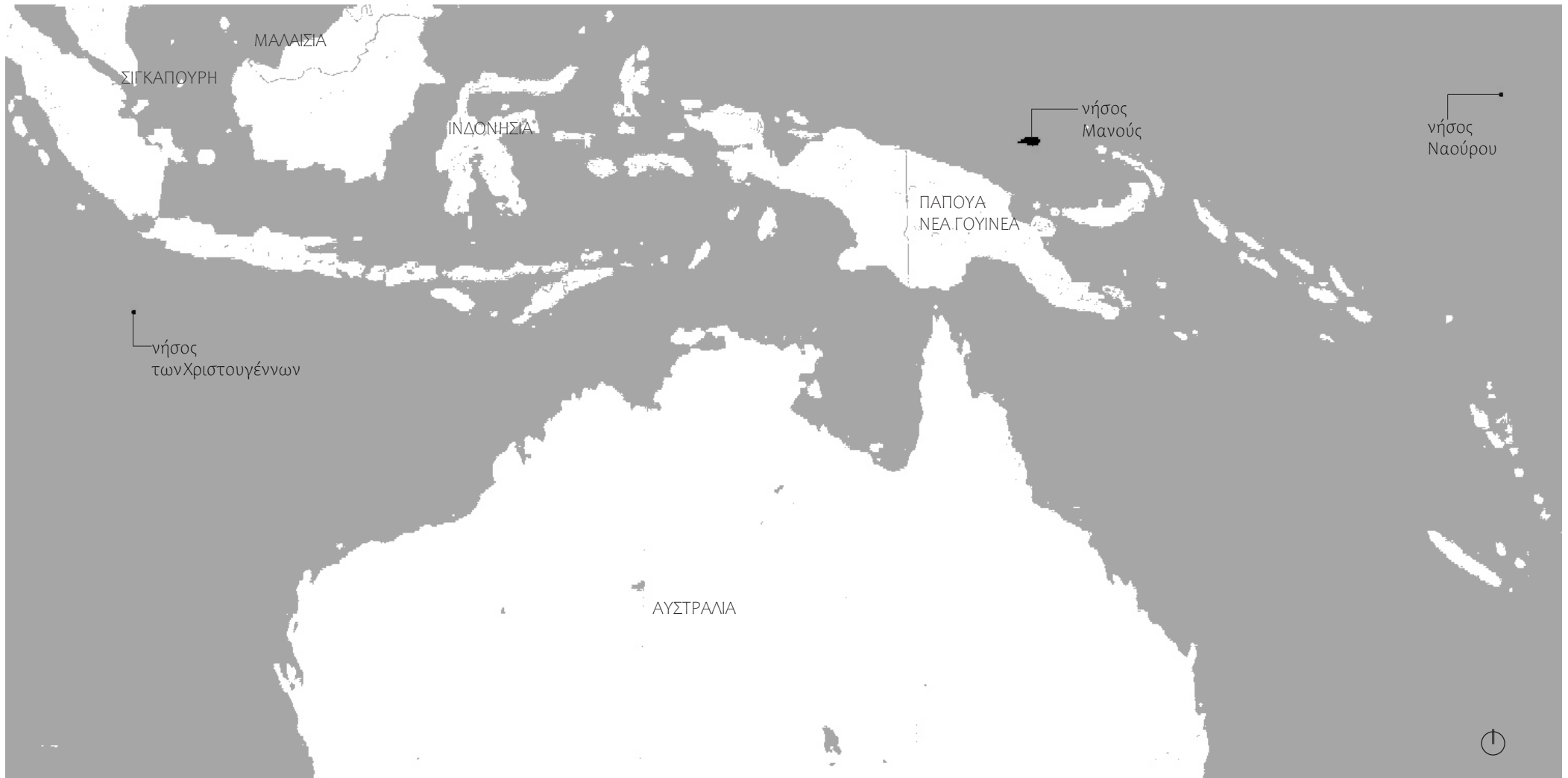
Με άλλα λόγια, η ανάλυση αυτού του παραδείγματος θα μας βοηθήσει να διαπιστώσουμε αν πράγματι η Λέβιθα δανείζεται στοιχεία από τη Μακρόνησο ή αν είναι ένα ακόμη χωρικό μοντέλο φτιαγμένο στα μέτρα των υφιστάμενων τόπων εξαίρεσης που συνεχίζουν να παράγονται στις μέρες μας.

5.1// ο Ειρηνικός Ωκεανός δίνει “ειρηνικές” λύσεις

Το καλοκαίρι του 2001 συμβαίνει ένα αξιοσημείωτο γεγονός στα ανοιχτά των δυτικών ακτών της Αυστραλίας. Ένα νορβηγικό πλοίο που μεταφέρει πρόσφυγες που έχουν διασωθεί από τις εμπόλεμες ζώνες του Αφγανιστάν ζητά βοήθεια και άσυλο από την αυστραλιανή κυβέρνηση η οποία αρνείται. Στο πλοίο επιβαίνουν και μέλη του πληρώματος οι οποίοι είναι Νορβηγοί πολίτες και συνεπώς δεν παρέχεται ούτε σε αυτούς βοήθεια από την αυστραλιανή κυβέρνηση.

Όπως ήταν αναμενόμενο δημιουργείται μια διπλωματική κρίση ανάμεσα στα δύο κράτη με τη Νορβηγία να κατηγορεί την Αυστραλία ότι παραβιάζει το διεθνές δίκαιο περί παροχής βοήθειας σε ναυτικούς που βρίσκονται σε κίνδυνο. Αυτό το ζήτημα εξωτερικής πολιτικής γρήγορα μετατρέπεται σε εσωτερικό πρόβλημα που οδηγεί σε πολιτική αντιπαράθεση εντός της Αυστραλιανής πολιτικής σκηνής. Προκειμένου λοιπόν να καλύψει το νομικό αυτό έλλειμμα η τότε κυβέρνηση της Αυστραλίας προχωρά στη διαμόρφωση -και κατ'επέκταση εφαρμογή- ενός νομικού πλαισίου που θα παρέχει δικαιοδοσία στις αυστραλιανές αρχές να αποφασίζουν ποιος μπορεί να εισέρχεται και να διαμένει στην εδαφική επικράτειά της.

Ολόκληρο αυτό το στρατηγικό πλαίσιο γίνεται γνωστό ως Pacific Solution και το ενδιαφέρον που παρουσιάζει είναι ότι, πέρα από το νομικό πλαίσιο που διαμορφώνει, αποκτά συγκεκριμένη χωρική υπόσταση (εικ.14) προκειμένου να δοθεί μια πιο μόνιμη λύση η οποία θα εκτονώσει την επικείμενη προσφυγική κρίση αλλά θα εξυπηρετήσει την ατζέντα του εθνικο-φιλελεύθερου κόμματος που βρίσκεται τη δεδομένη χρονική στιγμή στη διακυβέρνηση της χώρας.

εικ.14 // Χάρτης περιοχής ΝΑ Ασίας και Αυστραλίας // Με μαύρο σημειώνονται τα νησιά της Ειρηνικής Λύσης: νήσος των Χριστουγέννων, νήσος Μανούς και νήσος Ναούρου όπως φαίνονται με μαύρο χρώμα, πηγή: <https://www.google.com/maps/>

Στόχος είναι αφενός να ανακοπούν οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές αλλά και ταυτόχρονα να αποφευχθεί μια παρόμοια μελλοντική κρίση που θα εξέθετε τις διεθνείς σχέσεις του Αυστραλιανού Κράτους, γεγονός που μαρτυρά η επιλογή του ονόματος του εν λόγω νόμου. Πράγματι η λύση θα δοθεί μέσω δημιουργίας μιας ζώνης αναμονής σε νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού για όσους και όσες εισέρχονται στην αυστραλιανή επικράτεια αιτούντες άσυλο και χωρίς να έχουν τα απαραίτητα αποδεικτικά για να αιτιολογήσουν το εν λόγω αίτημα. Παράλληλα θα πρόκειται για μια “ειρηνική” λύση καθώς θα εξειδικεύει το διεθνές δίκαιο ώστε να μην προκύψουν τέτοιου είδους διπλωματικά επεισόδια ή εσωτερικές πολιτικές συγκρούσεις.

Με βάση όλα τα παραπάνω θα επιλέξω να μεταφράσω το σχέδιο Pacific Solution ως Ειρηνική Λύση λόγω της χρήσης επικρατειών του Ειρηνικού Ωκεανού ως χωρική αποτύπωση του σχεδίου αλλά και επειδή στόχευσή του είναι να αποφευχθούν παρόμοιες εντάσεις στο μέλλον. Επιπλέον θα προσπαθήσω να εξετάσω κατά πόσο η ονομασία του ανταποκρίνεται πράγματι στο περιεχόμενό του. Με άλλα λόγια, θα επιχειρήσω να απαντήσω στο ερώτημα κατά πόσο η Ειρηνική Λύση είναι πράγματι ειρηνική, αλλά και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της ώστε να διεισδύσουμε στον τρόπο και σκοπό λειτουργίας τέτοιων χώρων εξαίρεσης στο σήμερα.

Σύμφωνα λοιπόν με το πλαίσιο που θέτει η Ειρηνική Λύση, όσοι και όσες εισέρχονται στην αυστραλιανή επικράτεια με αίτημα την παροχή ασύλου, δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στην ενδοχώρα, παρά εκτοπίζονται σε υπεράκτιες δομές κράτησης^[101]. Συγκεκριμένα, η Ειρηνική Λύση ορίζει μια περιφερειακή μεταβατική ζώνη που περιλαμβάνει κάποια νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού στα οποία χτίζονται ειδικές δομές κράτησης για τους αιτούντες άσυλο εν είδη δομών αναμονής. Πρόκειται για κέντρα κράτησης με κυριότερα αυτά στις νήσους Ναούρου, Μανούς και Παπούα Νέα Γουινέα, ενώ από την πλευρά των δυτικών ακτών το Νησί των Χριστουγέννων φιλοξενεί δομή υποδοχής των ανθρώπων αυτών που στη συνέχεια θα οδηγηθούν στα παραπάνω νησιά μέχρι να εξετασθεί το αίτημά τους.

Το σχέδιο αυτό εξυπηρετεί τον εκτοπισμό αυτών των ομάδων μακριά από την αυστραλιανή ενδοχώρα σε συνδυασμό με τη μηδαμινή δυνατότητα πρόσβασής τους σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Ταυτόχρονα, πρόσφυγες και μετανάστες παραμένουν μακριά από το δημόσιο βλέμμα^[102] καθιστώντας του παντελώς αόρατους, ανθρώπους χωρίς υπόσταση. Όπως ήδη έχει αναφερθεί και σε προηγούμενα κεφάλαια, τα νησιά και η θάλασσα δημιουργούν ένα ισχυρό φυσικό όριο που εντείνει μια χωρική ασυνέχεια εν είδη προστασίας της κοινωνική συνοχής από τον “κίνδυνο” της ετερότητας της οποίας οι μετανάστες και πρόσφυγες είναι φορείς.

Συνεπώς είναι εύκολο να καταλάβουμε ότι η επιλογή αυτών των νησιών δεν είναι καθόλου τυχαία, και ιδίως στα πλαίσια της Ειρηνικής Λύσης. Αντιθέτως, είναι κάτι παραπάνω από στοχευμένη καθώς δε μιλάμε μόνο για νησιά αποκομμένα από την ενδοχώρα. Πρόκειται για τόπους που επιλέχθηκαν πολύ

προσεκτικά από τους φορείς της εξουσίας γιατί μιλάμε για νησιά που λόγω του μεγέθους τους δεν περιλαμβάνονται πολλές φορές ούτε σε παγκόσμιους γεωγραφικούς άτλαντες^[103]. Λόγω αυτής της συνθήκης είναι δύσκολο ακόμη και να καταγραφούν ακριβώς οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε καθένα από αυτά. Αν συνυπολογιστεί και η δυσκολία πρόσβασης σε αυτά λόγω της απόστασής τους, το συμπέρασμα ως προς τη μηδενική δυνατότητα φυγής είναι παραπάνω από αυτονόητο.

Ένα στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο είναι πως κάποια από αυτά τα νησιά ήταν πλούσια σε κοιτάσματα φωσφόρου. Συγκεκριμένα η νήσος Ναούρου κατείχε μεγάλα αποθέματα φωσφόρου που εκμεταλλεύονταν οι Γερμανοί αποικιοκράτες κατά το 19ο αιώνα. Όταν αυτά εξαντλήθηκαν το νησί αφέθηκε στη μοίρα του χωρίς ποτέ να βρεθεί βιώσιμη περιβαλλοντική και οικονομική λύση με αποτέλεσμα να καταδικαστεί σε οικονομική εξάρτηση^[104] από κάποια Μεγάλη Δύναμη. Ήταν πλέον ένα νησί-σκουπίδι που δεν είχε κάποια χρησιμότητα. Η Αυστραλία τότε ξεκίνησε να μισθώνει την κυβέρνηση του Ναούρου προκειμένου να “φιλοξενεί” όσους δε θα ήθελε να εισέρχονται στην εδαφική της επικράτεια. Συνεπώς το Ναούρου αφού το ίδιο αποτελεί ένα άχρηστο πια νησί, γίνεται μια χωματερή ανθρώπινων απορριμάτων πέρα από την καθαρότητα και τάξη της αυστραλιανής επικρατείας.

Αν κοιτάξουμε όμως πίσω από τα αυτονόητα μπορούμε να εξάγουμε κάποια πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με το χαρακτήρα των χώρων αυτών. Οι Ferng και Anderson ασχολούμενοι χρόνια σε ερευνητικό επίπεδο με την αρχιτεκτονική των εν λόγω τόπων κράτησης υποστηρίζουν ότι οι χώροι αυτοί εκτός από το να εκτοπίζουν τους αιτούντες άσυλο μακριά από την ενδοχώρα, μαρτυρούν τη στάση της εξουσίας απέναντί τους που δεν είναι κάτι παραπάνω από μια οριακή ανοχή διαμονής των ανθρώπων αυτών η οποία παίρνει χωρικές διαστάσεις κι εκφράζεται ως μια ζώνη στα όρια του Ειρηνικού Ωκεανού^[105]. Συγκεκριμένα, οι ίδιοι αναφέρονται σε αυτή ως μια ζώνη επαφής^[106] που είναι θολή κι απρόβλεπτη στην οποία η έννοια του ορίου ξεφεύγει από την συνηθισμένη αποτύπωσή της ως μια απλά διαχωριστική γραμμή. Η συνοριογραμμή μετατρέπεται σε μια γκριζα ζώνη, σαν μια παραμεθόριος περιοχή που είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τι συμβαίνει εντός της, αλλά και ό,τι συμβαίνει εντός της δε γίνεται να το γνωρίζουμε.

Δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή των εν λόγω τοποθεσιών καθώς ενσωματώνουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που αναλύθηκαν ήδη από το πρώτο κεφάλαιο. Το σαφές όριο που προσφέρει η θάλασσα γίνεται το βασικό πλεονέκτημα προς την ίδρυση τόπων εξαίρεσης. Το ζήτημα στο εν λόγω παράδειγμα είναι ότι δε μιλάμε για ένα μεμονωμένο νησί αλλά για μια ολόκληρη περιοχή. Με την είσοδο λοιπόν στη ζώνη αυτή, παύει να υφίσταται ο νόμος στο όνομα του νόμου, όπως γίνεται σαφές ήδη από την ίδρυση αυτών των τόπων. Ωστόσο η ισχυρή αντίφαση που χαρακτηρίζει τις εν λόγω περιοχές δεν κρύβεται μόνο στον ορισμό του Agamben σχετικά με την κατάσταση εξαίρεσης, αλλά στο γεγονός ότι σκοπός είναι οι πρόσφυγες και μετανάστες να

κρατηθούν εκτός μια ορισμένης επικράτειας, ενώ εντός της ίδιας καταλήγουν να βρίσκονται κρατούμενοι υπό ένα καθεστώς αυστηρών πειθαρχικών περιορισμών^[107]. Για αυτό κι έχει εξαιρετική σημασία να εξετάσουμε τις συνθήκες εγκλεισμού που διαμορφώνονται μέσω του ίδιου του χώρου.

5.2// καλώς ορίσατε στη “limbo land”^[108]!

Η Ειρηνική Λύση είναι ένα καλά οργανωμένο σχέδιο με συγκεκριμένα και καλά σχεδιασμένα στάδια. Σύμφωνα με αυτό, όποιος φτάνει παράνομα στην αυστραλιανή επικράτεια οδηγείται στο πρώτο σημείο διαλογής, τη Νήσο των Χριστουγέννων. Εκεί είναι το πρώτο στάδιο, κάτι σαν τη λίμπε του ωκεανού, στο οποίο αιτούντες άσυλο φτάνουν αρχικά λόγω της γεωγραφική τους εγγύτητας με τη νοτιοανατολική Ασία, ώστε να οδηγηθούν -έπειτα από κάποιου είδους διαλογή- στα νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού που περιλαμβάνουν δομές.

Μέχρι το 2001 φυσικά δεν υπάρχουν κατάλληλες εγκαταστάσεις ώστε να τεθεί το εν λόγω σχέδιο σε εφαρμογή. Για το λόγο αυτό η αυστραλιανή κυβέρνηση και το αντίστοιχο εκεί υπουργείο μετανάστευσης προκηρύσσουν ανοιχτό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό^[109] με σκοπό να δημιουργηθεί ένα κέντρο υψίστης ασφαλείας στο οποίο θα παρέχονται οι κατάλληλες υπηρεσίες στους αιτούντες άσυλο. Ο λόγος για τον οποίο προκύπτει ένας τέτοιος διαγωνισμός -πέραν των λόγων διαφάνειας- έχει σα στόχο έναν πιο “ανθρώπινο” σχεδιασμό για τους εν λόγω χώρους. Ωστόσο κάτι τέτοιο είναι οξύμωρο αφού ο σκοπός της εγκατάστασης ενός στρατοπέδου κράτησης είναι να δράσει αποτρεπτικά ως προς την προσπάθεια των προσφύγων και μεταναστών να εισέλθουν στην αυστραλιανή επικράτεια χωρίς τα απαραίτητα χαρτιά και δικαιολογητικά. Αν μάλιστα αναφερόμαστε στο συγκεκριμένο χώρο οι έννοιες “κέντρο κράτησης”, “ύψιστη ασφάλεια” και “ανθρώπινος σχεδιασμός” είναι παραπάνω από περίεργες ως προς τη σύνθεση και το συνδυασμό τους. Μιλάμε για ένα χώρο που σκοπό έχει να λειτουργήσει σαν ένα χώρος-φόβητρο^[110] για όσους προσεγγίζουν την Αυστραλία χωρίς τη λεγόμενη βίζα.

εικ.15 // Άποψη του κέντρου κράτησης στη νήσο των Χριστουγέννων, πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Christmas_Island_Detention_Centre

εικ.16 // Είσοδος του κέντρου κράτησης στη νήσο των Χριστουγέννων, πηγή: <https://online.ucpress.edu/jsah/article/73/4/469/58639/The-Detention-Industrial-Complex-in-Australia>

εικ.17 // Το κέντρο κράτησης στη νήσο των Χριστουγέννων, πηγή: <https://www.abc.net.au/news/2015-11-09/timeline-incidents-of-protesting-rioting-on-christmas-island/6923318?nw=0>

Ο διαγωνισμός πραγματοποιείται και έπειτα από λίγο καιρό το έργο ανατίθεται στη νικήτρια ομάδα, το οποίο και ολοκληρώνεται το 2004. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία από τη διαδικασία αυτή είναι ότι διενεργήθηκε ένας τόσο διφορούμενος διαγωνισμός που είχε ως αντικείμενο ένα αρκετά ιδιαίτερο θέμα. Φυσικά από όλη αυτή τη διαδικασία είναι εύλογο να εγερθούν ερωτήματα κι ενστάσεις ως προς το ρόλο των αρχιτεκτόνων στη δημιουργία χώρων εγκλεισμού. Το πρώτο πράγμα που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε είναι ότι υπήρξαν -όπως όλα αποδεικνύουν- αρχιτέκτονες που ανέλαβαν να σχεδιάσουν μια “ανθρώπινη” φυλακή κι έναν χώρο εγκλεισμού με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν. Αφενός μπαίνουν στη διαδικασία αυτή, αφετέρου γίνονται συνένοχοι^[111] -αν όχι θερμοί υποστηρικτές- σε ένα πολιτικό σχέδιο που στρέφεται ενάντια σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα κι εν τέλει στο ίδιο το ελεύθερο δικαίωμα του κάθε ανθρώπου στη ζωή και στην ελεύθερη μετακίνηση. Δε γίνεται να πιστέψουμε ότι έτρεφαν την ψευδαίσθηση πως θα προέκυπτε ένας “ανθρώπινος” χώρος. Γιατί πολύ απλά δε θα μπορούσε να προκύψει όπως και δεν προέκυψε ποτέ κάτι τέτοιο.

Αν κοιτάξουμε από λίγο πιο κοντά τη δομή κράτησης αιτούντων άσυλο στη Νήσο των Χριστουγέννων (εικ.15) θα δούμε ότι πρόκειται για μια δομή αποκομμένη και κρυμμένη πλήρως ακόμη κι από τους ελάχιστους μόνιμους κατοίκους του νησιού. Βρίσκεται κυριολεκτικά μέσα στο μικρό τροπικό δάσος στο κέντρο του νησιού, ενώ εξυπηρετείται αποκλειστικά και μόνο από λιμάνι που έχει κατασκευαστεί για αυτό το σκοπό. Αν είσαι τρόφιμος στο κέντρο κράτησης της Νήσου των Χριστουγέννων δεν υπάρχει περίπτωση να έρθεις ποτέ σε επαφή με κανέναν άλλο πέραν των εργαζομένων στη δομή και των συντρόφων σου.

Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον το πόσο δύσκολη είναι η αναζήτηση και ακόμη περισσότερο η ανεύρεση σχεδίων των εν λόγω χώρων. Κατόψεις, ακόμη κι αεροφωτογραφίες είναι κάτι παραπάνω από δυσεύρετα στο διαδίκτυο, γεγονός που παραπέμπει πράγματι σε χώρους υψίστης ασφαλείας (εικ.16&17). Συνεπώς είναι παραπάνω από δύσκολη η συνολική εσοπτεία του χώρου, παρά μόνο μέσω δορυφορικών εικόνων που δίνουν κάποιες βασικές πληροφορίες. Για αυτό και θα εστιάσουμε στις δραστηριότητες και στις χρήσεις που περιλαμβάνουν αυτοί οι τόποι εξαίρεσης και όχι τόσο στη μεταξύ τους διάρθρωση, λόγω αντικειμενικών συνθηκών.

Από την περιγραφή που κάνουν οι Anderson και Ferng^[112] για το κέντρο κράτησης στη Νήσο των Χριστουγέννων, το πρώτο πράγμα που διαπιστώνουν είναι ο σαφής διαχωρισμός των κτιριακών δομών που απευθύνονται στους τροφίμους σε σχέση με τις αντίστοιχες των εργαζομένων στη δομή. Τα όρια μεταξύ των δύο αυτών περιοχών είναι ισχυρά κι απροσπέλαστα λόγω υψηλών, παράλληλων φρακτών που αναπτύσσονται σε πολλές σειρές. Εντός της περιοχής που ορίζεται για τους πρόσφυγες και μετανάστες η οργάνωση γίνεται σε δύο μέρη: η περιοχή των χώρων κατοικίας οργανώνεται ξεχωριστά από την περιοχή που περιλαμβάνει τις δραστηριότητες διήμευσης.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ακόμη και οι διαφορετικοί κτιριακοί όγκοι που φιλοξενούν τα δωμάτια είναι τρεις και χωρίζονται μεταξύ τους με συρματένιους φράχτες ώστε να ελαχιστοποιείται η επαφή μεταξύ των τροφίμων ακόμη κι εντός της δομής. Ως προς τις υπόλοιπες χρήσεις, υπάρχει πρόβλεψη για χώρο αναψυχής, εκπαίδευσης και παροχής ιατρικής βοήθειας. Όλες αυτές οι δραστηριότητες εξυπηρετούνται σε οριακό βαθμό καθώς η μόνη πρόσβαση των τροφίμων σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, παιδεία και ψυχαγωγία είναι αυστηρά και μόνο εντός των στενών ορίων του στρατοπέδου. Οι διοικητικές υπηρεσίες είναι σαφέστατα αποκομμένες από το συνολικό χώρο διημέρευσης των εγκλειστών και η πρόσβαση σε αυτές γίνεται κατόπιν αιτήματος κι αυστηρού ελέγχου κίνησης.

Εντός τους στρατοπέδου εντείνεται ακόμη περισσότερο η χωρική ασυνέχεια, καθώς εντοπίζεται χώρος εγκλεισμού κι απομόνωσης για τους πιο “βίαιους” τροφίμους. Πρόκειται για μια φυλακή μέσα στη φυλακή, όπου καταλήγουν άνθρωποι με δύσκολη συμπεριφορά, χωρίς φυσικά να περάσουν δίκη και χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν η τυχόν βεβαρημένη ψυχική τους κατάσταση. Πέραν όμως του στοιχείου αυτού, ο Grincerí^[113] μας πληροφορεί ότι σε κάθε εγκατάσταση υπάρχουν κελιά απομόνωσης για τον ίδιο σκοπό. Υπάρχει πρόβλεψη για επιπλέον εγκλεισμό μέσω του οποίου οι τρόφιμοι είναι ακόμη πιο επιρρεπείς κι εκτεθειμένοι σε διάφορες μορφές -κυρίως ψυχολογικής- βίας, αλλά δυστυχώς καμία μέρισμα για παροχή βοήθειας.

Συνολικά η όλη εγκατάσταση μοιάζει περισσότερο με φυλακή υψίστης ασφάλειας, παρά με δομή φιλοξενίας. Ολόκληρη η δομή χαρακτηρίζεται από αυστηρή εσωστρέφεια, ενώ είναι περιτριγυρισμένη με ηλεκτροφόρα σύρματα και ψηλούς φράχτες. Η αίσθηση εγκλεισμού σε συνθήκες κράτησης ενισχύεται από το γεγονός πως ειδικό κλειστό κύκλωμα παρακολουθεί όλους τους επιμέρους χώρους της δομής, μην αφήνοντας κανένα περιθώριο ιδιωτικότητας στους τροφίμους. Αποκορύφωμα όλου αυτού του σχεδίου είναι η έλλειψη ανοιχτών χώρων εντός της δομής, καθώς ακόμη κι αν προβλέπεται προαύλιο, στην ουσία πρόκειται για άδειους χώρους χωρίς ούτε τον υποτυπώδη εξοπλισμό.

Πέρα από την αίσθηση του εγκλεισμού που εντείνεται ακόμη και στο εσωτερικό της εν λόγω δομής, ο συνολικός προσανατολισμός του σχεδιασμού κινείται στην εξυπηρέτηση μιας οριακής ζωής. Η καθημερινότητα των τροφίμων είναι τόσο φτωχή όσο και η φαντασία της εξουσίας. Οι εγκαταστάσεις καλύπτουν μόνο κάποιες βασικές ανάγκες προκειμένου οι άνθρωποι αυτοί να διατηρηθούν στη ζωή, χωρίς καμία ποιότητα, στερούμενοι ακόμη και θεμελιώδη δικαιώματά τους. Είναι σαν ο σχεδιασμός αυτός να βασίζεται στο κριτήριο του πώς μπορούν να ζήσουν κι όχι όπως θα έπρεπε να ζήσουν^[114], προσφέροντας ένα συνονθύλευμα εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν την συντήρηση της γυμνής ζωής. Βέβαια κάτι τέτοιο δεν είναι τόσο παράλογο καθώς τα εν λόγω κέντρα κράτησης έχουν σα σκοπό να προσφέρουν ένα βασανιστικό περιβάλλον που θα δράσει αποτρεπτικά ως

προς την προσπάθεια εισόδου των ομάδων αυτών σε έδαφος της Αυστραλίας. Η εξουσία από τη μεριά της έχει κάνει το καθήκον της αφού τους προσφέρει τα βασικά ενώ ταυτόχρονα τους μεταχειρίζεται ως εγκληματίες χωρίς δίκη, απλά και μόνο με την είσοδό τους στη χώρα.

Η Ειρηνική Λύση είναι ένα συνολικότερο πολιτικό σχέδιο που εκπονήθηκε, ωστόσο έχει αξιοσημείωτη χωρική αποτύπωση. Με βάση όλα αυτά προκύπτουν ερωτήματα ως προς το ρόλο της αρχιτεκτονικής στην υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου. Είναι προφανές ότι για να βγάλουμε συμπεράσματα θα πρέπει να κοιτάξουμε αφενός στα στατιστικά στοιχεία που προκύπτουν κι αφετέρου στους χώρους που δημιουργούνται αλλά και στις συνθήκες διαβίωσης. Πράγματι, αν λάβουμε υπόψιν όλα όσα αναλύθηκαν φαίνεται ξεκάθαρα ότι η αρχιτεκτονική -συνεπώς και οι αρχιτέκτονες- παίζουν το ρόλο του συννεόχου ως προς τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης. Η δικαιολογία της άγνοιας και της καλής πρόθεσης δεν ευσταθούν. Είναι σα να πιστεύουμε ότι οι αρχιτέκτονες των ναζιστικών στρατοπέδων δεν ήξεραν τι ήταν αυτό που κατασκεύαζαν^[115]. Ακόμη και στην περίπτωση του να γίνει η διαβίωση των ανθρώπων αυτών ανεκτή στα νησιά της λίμπε, η συζήτηση αυτή παραμένει εμμονικά στη διαχείριση μιας ενδιάμεσης κατάστασης που ωστόσο δεν αφήνει καμία από τις δύο πλευρές ευχαριστημένη και σίγουρα δε λύνει το πρόβλημα. Η αρχιτεκτονική δεν εξυπηρετεί τη ζωή στην περίπτωση αυτή. Γίνεται απλά η εφήμερη λύση ενός προβλήματος με βαθιές ρίζες και μέρος των εργαλείων ενός σχεδίου πόνου. Γίνεται εν τέλει ο κατασκευαστής ενός τεχνητού περιβάλλοντος που ως τεκμήριο μαρτυρά τα όσα συμβαίνουν^[116].

5.3// σε Ειρηνική αναμονή

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει η Νήσος των Χριστουγέννων είναι στην ουσία ο προθάλαμος της αυστραλιανής γης. Η δομή εκεί λειτουργεί ως ένα κέντρο διανομής του εισερχόμενου πληθυσμού προς την ενδοχώρα της Αυστραλίας. Για την εξουσία όμως η ενδοχώρα δεν είναι άλλη παρά κάποια απομονωμένα νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού όπου οι αιτούντες άσυλο θα μεταφερθούν ώστε να μπούν σε περαιτέρω αναμονή προκειμένου να ακολουθηθεί η νόμιμη οδός για την είσοδό τους στη χώρα. Αυτή είναι η επίφαση από την πλευρά της αυστραλιανής κυβέρνησης που ωστόσο καταρρέει σαν ένας πύργος από τραπουλόχαρτα καθώς πρόθεσή της δεν ήταν και δεν είναι οι άνθρωποι αυτοί να εισέλθουν ποτέ στην ενδοχώρα.

Κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι το γεγονός ότι η Ειρηνική Λύση δε στοχεύει απλά στη δημιουργία μιας δομής που ουσιαστικά θα κατανέμει όσους εισέρχονται σε αυστραλιανό έδαφος με βάση τη δική τους επιλογή. Αυτό άλλωστε θα είχε επιτευχθεί ήδη με τη δημιουργία του κέντρου υποδοχής στη Νήσο των Χριστουγέννων. Αντίθετα μέρος του εν λόγω πολιτικού σχεδίου είναι η δημιουργία δομών αναμονής σε απομακρυσμένα νησιά του Ειρηνικού Ωκεανού με γνωστότερες τις νήσους Ναούρου και Μανούς. Πρόκειται για κέντρα κράτησης αιτούντων ασύλου που εισήλθαν διά θαλάσσης στη χώρα και που δεν ακολούθησαν τη νόμιμη διαδικασία. Με τη μεταφορά τους στα νησιά αυτά εξασφαλίζεται(;) η τήρηση της προβλεπόμενης διαδικασίας προκειμένου να εκδοθεί η άδεια παραμονής τους στη χώρα. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες αιτούντες άσυλο επιλέγουν οι ίδιοι να μεταφερθούν στα εν λόγω νησιά θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό θα διευκολυνθεί η κατάστασή

τους^[117].

Πέρα όμως όλων αυτών των γραφειοκρατικών ζητημάτων έχει σημασία να κοιτάξουμε εντός αυτών των χώρων για να εξετάσουμε πώς λειτουργούν, καθώς μιλάμε για δομές που δημιουργήθηκαν εξ αρχής για αυτό το σκοπό. Μιλάμε ξεκάθαρα για δομές που προέκυψαν ώστε να φιλοξενήσουν τη γυμνή ζωή μακριά από τα φώτα της πόλης και πλήρως αποκομμένη από τον κοινωνικό ιστό. Η πρώτη αντιμετώπιση των προσφύγων-μεταναστών από το αυστραλιανό κράτος αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής της πολιτικής: με την άφιξη και την ταυτοποίηση των ανθρώπων αυτών στη Νήσο των Χριστουγέννων ακολουθεί ο εκτοπισμός τους στις νήσους Ναούρου και Μανούς. Στην ουσία βαφτίζονται εγκληματίες με την είσοδό τους στη χώρα και θα πρέπει να φυλακιστούν αφού πρώτα εκτοπιστούν. Πρόκειται για ένα είδος αυτόματης εξορίας χωρίς να έχει προηγηθεί δίκη, ενώ παράλληλα επιδίδονται σε ένα σισύφειο αγώνα σχετικά με την απόκτηση άδειας παραμονής.

Πράγματι τα νησιά Ναούρου και Μανούς λόγω της γεωγραφικής τους θέσης αποτελούν ιδανική λύση για τόπους εξορίας. Μακριά από την ενδοχώρα, στην τροπική ζώνη του Ειρηνικού Ωκεανού, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για απόδραση. Ακόμη και η τοποθεσία τους στον τροπικό κύκλο δημιουργεί κακές συνθήκες διαβίωσης λόγω της ζέστης και της αυξημένης υγρασίας, δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ότι οι ζωές αυτών των ανθρώπων δε χρήζουν προσοχής παρά εγκαταλείπονται σε έναν αφιλόξενο τόπο χωρίς ιδιαίτερη σκέψη. Ταυτόχρονα οι ίδιες αυτές συνθήκες εξυπηρετούν έναν από τους στόχους των τόπων αυτών που είναι ένα είδος τιμωρητικής διαβίωσης.

Εκτός όμως των φυσικών τους χαρακτηριστικών έχει ενδιαφέρον και το χτισμένο περιβάλλον που προέκυψε ώστε να επιτελέσουν τα νησιά αυτά το ρόλο τους στην Ειρηνική Λύση. Για τη νήσο Ναούρου (εικ.18) παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι χωρικές σχέσεις που προκύπτουν από τη δημιουργία δομής κράτησης αιτούντων άσυλο. Σε αυτό το σημείο θα ήταν αναγκαίο να αναφέρουμε ότι πρόκειται για ένα νησί που είναι εθνικά ανεξάρτητο αλλά βρίσκεται σε πλήρη οικονομική εξάρτηση από την Αυστραλία, η οποία και το “μισθώνει” ως μέρος της Ειρηνικής Λύσης. Αυτό συμβαίνει καθώς τα αποθέματα φωσφόρου του νησιού έχουν εξαντληθεί στο μεγαλύτερο βαθμό τους, συνεπώς τα έσοδα από την εξορυκτική διεργασία είναι αμελητέα έως ανύπαρκτα. Αφού λοιπόν το νησί δε χρησιμεύει πλέον ως πηγή φωσφόρου, μετατρέπεται σε μια χωματερή ψυχών για τους πρόσφυγες και μετανάστες που επιχειρούν να εισέλθουν στην Αυστραλία (εικ.19).

Η δομή που λειτουργεί στη νήσο Ναούρου είναι εντελώς αποκομμένη από τον ελάχιστο γηγενή πληθυσμό και την τοπική οργανωμένη κοινότητα. Βρίσκεται στο κέντρο του νησιού, μέσα σε ένα μικρό τροπικό δάσος και ακριβώς πάνω στο χώρο των ορυχείων φωσφόρου. Η τοποθεσία αυτή δηλώνει εμμέσως πλην σαφώς ότι οι ζωές των ανθρώπων που πρόκειται να μείνουν στη δομή δεν έχουν καμία απολύτως σημασία καθώς η παραμονή τους σε ένα φωσφορούχο οροπέδιο είναι παραπάνω από επιβλαβής για την υγεία τους

εικ.18 // Αεροφωτογραφία της νήσου Ναούρου // Με κόκκινο σημειώνονται τα σημεία όπου βρίσκονται οι εγκαταστάσεις της δομής // Πρόκειται για διάσπαρτη δομή, πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B1%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BF%CF%8D#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Nauru_satellite.jpg

εικ.19 // Φωτογραφία από το εσωτερικό της δομής στη νήσο Ναούρου // Εκτός από τις συνθήκες “φιλοξενείας” είναι ολοφάνερη η εγγύτητα των πρώην ορυχείων φωσφόρου, ίχνη των σποίων αποτελούν οι βράχοι στο κάτω μέρος της φωτογραφίας, πηγή: <https://www.bbc.com/news/world-australia-47107179>

εικ.20 // Σκηνές όπου διαμένουν οικογένειες που φιλοξενούνται στη δομή της νήσου Ναούρου, πηγή: [https://en.wikipedia.org/wiki/Nauru_Regional_Processing_Centre#/media/File:Nauru_regional_processing_facility_\(7983320399\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Nauru_Regional_Processing_Centre#/media/File:Nauru_regional_processing_facility_(7983320399).jpg)

λόγω των αυξημένων επιπέδων σκόνης που εισπνέουν^[118]. Η συνθήκη ωστόσο της χωρικής ασυνέχειας δε σταματά εκεί.

Η δομή που φιλοξενείται στη νήσο Ναούρου χωρίζεται σε τρία επιμέρους κομμάτια κατακερματίζοντας τις λειτουργίες που περιλαμβάνει (εικ.18). Το κεντρικό κτιριακό συγκρότημα βρίσκεται στο νότιο κομμάτι του νησιού, στο οποίο τοποθετούνται οι διοικητικές λειτουργίες της δομής και ένα πρώτο σημείο υποδοχής των αιτούντων άσυλο. Προς το βόρειο τμήμα του νησιού εντοπίζονται δύο ξεχωριστοί τόποι όπου ανατολικά υπάρχουν εγκαταστάσεις όπου φιλοξενούνται ενήλικοι άνδρες τρόφιμοι της δομής, ενώ προς το δυτικό κομμάτι υπάρχει αντίστοιχος χώρος για τις οικογένειες και τις γυναίκες. Η απορία που δημιουργείται από την τοποθεσία αυτών των λειτουργιών είναι κατά πόσο είναι εύκολη η πρόσβαση των αιτούντων άσυλο στις αναγκαίες υπηρεσίες προκειμένου να τους δοθεί άδεια παραμονής καθώς η μετακίνηση από το ένα κτιριακό συγκρότημα στο άλλο γίνεται με εξαιρετική δυσκολία, ενώ τα μέτρα που λαμβάνονται ως προς την κράτηση των ανθρώπων αυτών είναι δρακόντεια.

Η ένταση της ασυνέχειας του χώρου ακόμη κι εντός του κέντρου κράτησης δημιουργεί μια συνθήκη εγκλεισμού που δύσκολα μπορεί να διαρραγεί. Η αίσθηση αυτή μετατρέπεται σε τιμωρητική καθημερινότητα όταν και οι συνθήκες διαβίωσης είναι οριακές ώστε να μη δύναται να χαρακτηριστούν ως ζωή, αλλά ως επιβίωση. Από το 2012 που η δομή επαναλειτούργησε -μετά από ένα διάστημα παύσης λόγω κοινωνικής δυσαρέσκειας- αλλά όχι με καλύτερες συνθήκες, το ρόλο καταλυμάτων παίζουν σε μεγάλο βαθμό σκηνές από ευτελή υλικά και χωρίς αντοχή στις έντονες καιρικές συνθήκες^[119] που επικρατούν στο νησί. Ακόμη κι όταν το 2013 χτίζονται εγκαταστάσεις με πιο μόνιμο χαρακτήρα, προορίζονται για τους εργαζόμενους στη δομή και ελάχιστες για όσους και όσες φιλοξενούνται εκεί. Σαν επιστέγασμα των συνθηκών αυτών λειτουργεί η μειωμένη έως ανύπαρκτη ιδιωτικότητα που προσφέρεται σε αυτές τις συνθήκες διαβίωσης (εικ.20). Μαζί με τα ανθρώπινα δικαιώματα που παραβιάζονται λόγω αυτής της κατάστασης φιλοξενίας είναι και η προσωπική ασφάλεια τόσο λόγω της αίσθησης ότι δεν υπάρχει πουθενά ιδιωτικός χώρος όσος και λόγω της υπαρκτής συνθήκης έλλειψης -ζωτικού πολλές φορές- χώρου^[120]. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τι ακριβώς σημαίνει αυτό, υπάρχουν καταγγελίες που αναφέρονται στην τοποθέτηση τεσσάρων οικογενειών σε μία μόλις σκηνή.

Και στην περίπτωση του Ναούρου υπάρχει έντονη δυσφορία ως προς την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Οι σοβαρές υποδομές υγείας απουσιάζουν από τη δομή τόσο για παιδιά όσο και για ενήλικες. Παράλληλα το περιβάλλον στο οποίο εξαναγκάζονται να κατοικήσουν οι αιτούντες άσυλο είναι επιβαρυντικό για την υγεία τους -έχουν αναφερθεί μια σειρά από λόγων παραπάνω- ενώ πολλές φορές χαρακτηρίζεται ακόμη κι επικίνδυνο για τη σωματική τους ασφάλεια. Οι άνθρωποι αυτοί εναποτίθενται στον τόπο αυτό χωρίς καμία φροντίδα και καμία έννοια για το μέλλον και την επιβίωσή

τους. Είναι πράγματι τιμωρητικές οι συνθήκες στις οποίες εξαναγκάζονται να ζήσουν κι όχι απλά συνθήκες παραμέλησης.

Η κατάσταση δεν είναι πολύ διαφορετική και στη νήσο Μανούς, ένα μικρό νησί της Παπούα Νέα Γουινέα το οποίο φιλοξενούσε κατά τον ΒΠΠ μια αμερικανική στρατιωτική βάση^[121]. Στην τοποθεσία αυτή κι εκμεταλλευόμενη τα κτιριακά υπολείμματα της βάσης εγκαταστάθηκε το κέντρο κράτησης των αιτούντων άσυλο της Μανούς (εικ.21). Η πορεία του είναι σχεδόν ίδια με του αντίστοιχου στη νήσο Ναούρου, καθώς αποτελούν μαζί τις ακρογωνιαίους λίθους της Ειρηνικής Λύσης. Και σε αυτή την περίπτωση ισχύει αντίστοιχα η ίδια χωρική ανάλυση σχετικά με την επιλογή της τοποθεσίας του, η οποία όμως ενισχύεται από το γεγονός ότι και μόνο η επιλογή μια πρώην στρατιωτικής βάσης δηλώνει ότι προτεραιότητα της δομής είναι η απομόνωσή της από τις τοπικές κοινότητες, η ανάπτυξη της μακριά από το βλέμμα των κατοίκων της περιοχής και η εξοστράκιση των προσφύγων και μεταναστών μακριά από την αληθινή ζωή (εικ.22).

Η χρήση των πρώην στρατώνων ως κατοικίες για αιτούντες άσυλο, ανάμεσα στους οποίους είναι παραπάνω από πιθανό να βρίσκονται οικογένειες και παιδιά, δηλώνει την αδιαφορία σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων (εικ.23). Επιπλέον προσφέρει χωρίς ιδιαίτερο σχεδιαστικό κόπο, ένα περιβάλλον εγκλεισμού με σαφή κι αδιαπέραστα όρια που ενισχύει το αφήγημα περί ασφάλειας των γηγενών, περιορίζοντας με βίαιο τρόπο τους τροφίμους. Το αποκορύφωμα μάλιστα αυτού του αφηγήματος είναι η ύπαρξη λιμναζόντων νερών στα οποία κατοικούν κροκόδειλοι ακριβώς δίπλα από το κέντρο κράτησης του Μανούς. Δεν πρόκειται για επιτηδευμένη ενέργεια, αλλά αναδεικνύει μια χωρική σχέση που δηλώνει όχι τόσο τα επίπεδα ασφάλειας του εν λόγω κέντρου κράτησης αλλά περισσότερο τη μηδενική σημασία της ζωής αυτών των ανθρώπων, τη γυμνή ζωή που αναγιγνώσκει η εξουσία στα σώματα αυτών των ανθρώπων αδιαφορώντας ακόμη και για πιθανή έκθεσή τους σε κίνδυνο. Ή αν θεωρήσουμε ότι πρόκειται για ένα ειρωνικό σχόλιο της εξουσίας προς τους πρόσφυγες και μετανάστες που κατοικούν στη δομή, τότε είναι η επιβεβαίωση ότι η απόδρασή τους -όντας σώοι κι αβλαβείς- θα είναι ακατόρθωτη.

Κατά τις υπόλοιπες συνθήκες διαβίωσης δυστυχώς δεν υπάρχουν πολλές διαφορές. Η κατοίκηση κι εδώ γίνεται σε πολύ μεγάλο βαθμό σε σκηνές κακής ποιότητας με πλήρη έλλειψη στοιχειωδών συνθηκών υγιεινής αλλά και ιδιωτικότητας. Στην ουσία πρόκειται για ένα καταυλισμό που όμως έχει μόνιμο χαρακτήρα γιατί λειτουργεί για χρόνια άρα δε μιλάμε απλά για μια λύση ανάγκης αλλά για επιτηδευμένο σχεδιασμό. Και ο κύριος λόγος για αυτούς τους χειρισμούς είναι ότι σκοπός της δομής δεν είναι να φιλοξενήσει αυτούς τους ανθρώπους, ούτε να τους παρέχει άσυλο. Σκοπός αλλά και στόχος είναι η κράτηση αυτών των ανθρώπων με όρους φυλάκισης, ίσως ακόμη και τρομοκρατίας γιατί δεν υπάρχει νομική κάλυψη ή συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο σχετικά για τη λειτουργία αυτών των χώρων ενώ η βία έχει

Εικ.21 // Αεροφωτογραφία της δομής στη νήσο Μανούς // Τυχόν σχέδια δεν είναι διαθέσιμα στο ευρύ κοινό, πηγή: <https://www.abc.net.au/news/2014-04-29/manus-island-regional-processing-centre-aerial-interactive-image/5415560?nw=0>

Εικ.22 // Σκηνές όπου διαμένουν αιτούντες άσυλο στη δομή της νήσου Μανούς // Χαρακτηριστικός ο φράκτης που ορίζει τα στενά όρια του χώρου διαβίωσης, πηγή: <https://architectureau.com/articles/the-architecture-of-detention-why-design-matters/>

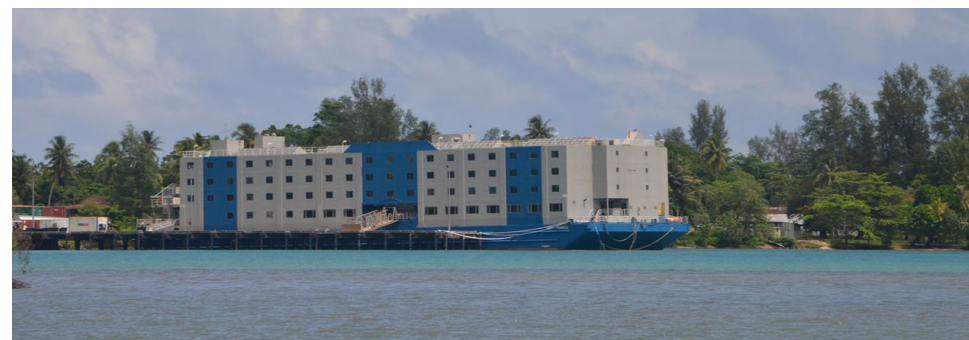

Εικ.23 // Χώρος διαβίωσης στη δομή της νήσου Μανούς, πηγή: <https://online.ucpress.edu/jsah/article/73/4/469/58639/The-Detention-Industrial-Complex-in-Australia>

υποκαταστήσει την εξουσία. Συνεπώς το μόνο δίκαιο που επικρατεί είναι το δίκαιο ενός αστυνομικού κράτους^[122].

Απόδειξη του παραπάνω ισχυρισμού αποτελεί το γεγονός της έντονης αντίθεσης μεταξύ των κατοικιών και των κτιρίων που φιλοξενούν τους εργαζόμενους στη δομή, τα οποία είναι πολυτελείς κατασκευές^[123] ακριβώς λίγα μέτρα παραπέρα από το κέντρο κράτησης (εικ.24). Το ζήτημα εδώ δεν έχει να κάνει μόνο με τις κατοικίες, αλλά γενικότερα με τις δραστηριότητες που είναι διαθέσιμες για τους τροφίμους σε σχέση με τους εργαζόμενους οι οποίοι είτε είναι Αυστραλοί πολίτες είτε γηγενείς. Οι κτιριακές δομές των εργαζομένων περιλαμβάνουν πολλές και ποιοτικές δραστηριότητες προκειμένου ο ελεύθερος χρόνος τους -ο χρόνος που τους περισσεύει μεταξύ της εργασίας και της ξεκούρασης- να είναι δημιουργικός και ψυχαγωγικός, κάτι που δεν ισχύει σε καμία περίπτωση για τους τροφίμους.

Προφανώς και ο παραπάνω ισχυρισμός δεν έχει να κάνει με το δικαίωμα των εργαζομένων σε ψυχαγωγία κι ελεύθερο χρόνο, αλλά περισσότερο στην αντίθεση που προκύπτει ως προς τις ζωές των αιτούντων άσυλο που δεν έχουν ούτε αυτό το δικαίωμα. Στην περίπτωση τους είναι η ατέρμονη αχρηστία στην οποία υποκύπτει η ζωή τους, καθώς δεν υπάρχει ούτε υποτυπώδη πρόβλεψη για χώρους που θα παραλαμβάνουν κάποιες άλλες δραστηριότητες πέραν της εξυπηρέτησης μιας οριακής ζωής. Πρόκειται για ανθρώπους παρατημένους στο έλεός τους, αναγκασμένους να βιώνουν τον ατελείωτο χρόνο της εξορίας μην έχοντας ούτε ακόμη κι επαφή με τον έξω κόσμο καθώς ως και οι υποδομές επικοινωνίας δεν αρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες της δομής.

Εικ.24 // Το κτιριακό συγκρότημα διαμονής των εργαζομένων στη δομή Μανούς // Πρόκειται για πολυτελή νεόδμητη κατασκευή, πηγή: https://online.ucpress.edu/view-large/figure/212967/jsah_2014_73_4_469-f05.jpeg

5.4// πόσο δόκιμη είναι μια “ειρηνική” λύση

Είναι ίσως παραπάνω από σαφές ότι οι χώροι σε αυτά τα νησιά φιλοξενούν τη γυμνή ζωή. Η εξουσία δε δείχνει τη διάθεσή τη να προσφέρει οποιαδήποτε βοήθεια σε αυτούς τους ανθρώπους, ούτε φυσικά η παροχή ασύλου ή καταφυγίου είναι στις προτεραιότητές της. Βασική της επιδίωξη είναι η κράτηση των αιτούντων άσυλο σε “ασφαλή” κέντρα όχι για εκείνους, όχι για όσους είναι “μέσα” σε αυτά, αλλά για όσους βρίσκονται “έξω”. Οι χώροι αυτοί δε χτίστηκαν άλλωστε για να αποτελέσουν άσυλο αλλά κατασκευάστηκαν εξ αρχής ως στρατιωτικοποιημένες ζώνες ελέγχου^[124] όπου το μόνο δίκαιο που ισχύει εντός τους είναι η ωμή βία, σωματική και ψυχική.

Έχει ήδη αναφερθεί το αμφιλεγόμενο του ρόλου της αρχιτεκτονικής κατά τη διαδικασία αυτή. Το ζήτημα επανέρχεται εφόσον πλέον έχουμε εξετάσει ενδελεχώς τους χώρους αυτούς^[125] διαπιστώνοντας ότι η εργαλειοποίησή τους από της εξουσία τους καθιστά μηχανές πόνου ή καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η Αυστραλιανή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αφιερώνει στις αντίστοιχες εκθέσεις της για τις δομές στη Νήσο των Χριστουγέννων και στη νήσο Ναούρου ολόκληρα κεφάλαια προκειμένου να περιγράψει τη συμβολή των εγκαταστάσεων και του χτισμένου περιβάλλοντος στην ανυπόφορη ζωή που εξαναγκάζονται να ζουν οι άνθρωποι αυτοί.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον όπως και βοηθητικό να σταθούμε σε κάποιες από τις συστάσεις αυτών των εκθέσεων ως προς τους χώρους των κέντρων κράτησης αιτούντων ασύλου προκειμένου να διεξάγουμε κάποια συμπεράσματα. Ως κύρια παρατήρηση της επιτροπής τοποθετείται παραβίαση

θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το σύνολο του αυστραλιανού δικτύου κράτησης κι εγκλεισμού προσφύγων και μεταναστών. Αφενός αυτό έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με νομικά δικαιώματα και γενικότερα στη δυνατότητα πρόσβασης των ανθρώπων αυτών στις αντίστοιχες υπηρεσίες, αφετέρου επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το χτισμένο περιβάλλον και την αίσθηση που δημιουργεί στην καθημερινότητα των τροφίμων. Το επιχείρημα αυτό συνδέεται άρρηκτα με το γεγονός και μόνο του ορισμού αυτών των νησιών ως τόπους φιλοξενίας τόσων ανθρώπων για αυτό το σκοπό. Ειδικότερα για τη Νήσο των Χριστουγέννων η επιτροπή εντοπίζει ότι ήδη η επιλογή του εν λόγω νησιού είναι προβληματική λόγω της περιορισμένης έκτασής του και των ελάχιστων υποδομών^[126] που αδυνατούν να εξυπηρετήσουν ντόπιους και αφιχθέντες, γεγονός που ενισχύεται από τη μεγάλη του απόσταση από την ενδοχώρα.

Εντός της δομής οι παρατηρήσεις -ως προς το χτισμένο περιβάλλον- έχουν να κάνουν με το γεγονός ότι οι κατασκευαστικές επιλογές έχουν οδηγήσει το κέντρο να μοιάζει με καλοστημένη φυλακή που αδυνατεί να διαμορφώσει ακόμη και στο ελάχιστο στοιχειώδεις συνθήκες φιλοξενίας^[127]. Η ελευθερία της κίνησης^[128] είναι κάτι που εκλείπει παντελώς τόσο μεταξύ της δομής και του εξωτερικού περιβάλλοντος, όσο και εντός της. Ως εκ τούτου η ανησυχία που εκφράζεται αφορά τόσο τη σωματική όσο και την ψυχική υγεία των τροφίμων, γεγονός που δε δείχνει να επηρεάζει την πολιτική της αυστραλιανής κυβέρνησης.

Αν συμπυκνώσουμε τις συστάσεις αυτές της επιτροπής θα συμπεράνουμε το εξής απλό: τα προβλήματα που προκύπτουν έχουν να κάνουν σε μεγάλο βαθμό με την επιλογή ενός εξ ορισμού ακατάλληλου τόπου για τη φιλοξενία αυτών των ανθρώπων ενώ ενισχύεται από ένα ολοκληρωτικά αφιλόξενο χτισμένο περιβάλλον. Σε πολλές περιπτώσεις δε μιλάμε καν για “χτισμένο” καθώς η κατοίκηση σε σκηνές αποτελεί άλλον ένα κανόνα της επικείμενης κατάστασης εξαίρεσης. Συνεπώς είναι ηλίου φαινότορο ότι η εν λόγω φιλοξενία έχει βασικό της σκοπό να δράσει όχι μόνο αποτρεπτικά αλλά και τιμωρητικά για όσες και όσους επιχειρούν να εισέλθουν σε αυστραλιανό έδαφος χωρίς να έχουν πρώτα ακολουθήσει την προβλεπόμενη διαδικασία, η οποία με τη σειρά της αποτελεί ακόμη ένα τείχος προς την είσοδό τους στην ενδοχώρα. Η υπόθεση αυτή καθιστά απολύτως κατανοητή τη σύσταση της εν λόγω επιτροπής για άμεσο κλείσιμο των δομών αυτών ενώ ακόμη και στην περίπτωση ύπαρξης αντίστοιχων, αυτές οφείλουν να βρίσκονται όχι απλά στην ενδοχώρα αλλά και εντός μητροπολιτικού κέντρου^[129] με τη δυνατότητα ελεύθερης κυκλοφορίας των τροφίμων από και προς αυτό.

Πράγματι μέχρι το 2019 ο αριθμός των τροφίμων στις δομές των νήσων Ναούρου και Μανούς φτάνουν ως και σε μονοψήφιο αριθμό, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται και το οριστικό τους κλείσιμο. Ωστόσο δεν είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε με σιγουριά τι ακριβώς οδήγησε σε αυτή την εξέλιξη καθώς το ζήτημα είναι πολύπλευρο και έχει να κάνει συνολικά με τη δομή της

αυστραλιανής κοινωνίας, πράγμα που δεν μπορεί να αναλυθεί στην εν λόγω εργασία καθώς θα μπορούσε να αποτελεί αυτούσια διπλωματική. Η μελέτη αυτών των παραδειγμάτων μας αποδεικνύει ότι η Λέβιθα δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση παγκόσμια πρωτοτυπία. Ανάλογα μοντέλα γεννιούνται ανά τον κόσμο από τη μηδενική ανοχή των εκάστοτε κοινωνιών και, πολύ περισσότερο, της εξουσίας στην ετερότητα.

Από ό,τι φαίνεται το “πετυχημένο” παράδειγμα της Αυστραλίας δεν είναι και τόσο πετυχημένο. Ωστόσο αποτελεί ένα χωρικό μοντέλο το οποίο στέκεται ως υπόδειγμα σύμφωνα με τους υποστηρικτές της εγχώριας πολιτικής για το προσφυγικό. Πολλοί είναι οι βουλευτές -από την πλευρά της κυβέρνησης και γενικότερα του συντηρητικού χώρου- που όχι μόνο ζητάνε να πραγματοποιηθεί ένα σχέδιο όπως η Ειρηνική Λύση στον ελλαδικό χώρο αλλά το θεωρούν ως τη μόνη εφαρμόσιμη κι αποτελεσματική λύση^[130]. Στα πρότυπα του αυστραλιανού μοντέλου καλείται να χτιστεί η Λέβιθα μαζί με ένα ολόκληρο δίκτυο νησιών, που όμως σκοντάφτει όχι τόσο στην αποτυχία της Ειρηνικής Λύσης αλλά στην παρακαταθήκη των τόπων εξορίας.

Αν κοιτάξουμε τη σύσταση των δομών που ήδη αναλύσαμε στην Αυστραλία ενδεχομένως να εντοπίσουμε περισσότερες ομοιότητες ως προς τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται σε αυτές και στην αντίστοιχη δομή που ενδέχεται να χτιστεί στη Λέβιθα. Πρόκειται όμως για επιφανειακές ομοιότητες, για σχέσεις χώρου που λίγο πολύ θα μπορούσαν να εντοπιστούν σε ανάλογες δομές οπουδήποτε. Η κράτηση σε έναν τόπο από τον οποίο δεν μπορείς να δραπετεύσεις εύκολα λόγω τόσο των τεχνητών όσο και των φυσικών του χαρακτηριστικό, είναι αναμφισβήτητα κοινός τόπος ανάμεσα στη Λέβιθα και στα νησιά της Ειρηνικής Λύσης. Αυτό το στοιχείο όμως από μόνο του δεν είναι ικανό και επαρκές για να μας αποδείξει ότι τα αυστραλιανά κέντρα κράτησης προσφύγων και μεταναστών είναι απαραίτητα και μια εικόνα από το μέλλον της Λέβιθα.

Σίγουρα πρωταρχικός σκοπός και στόχος των αυστραλιανών κέντρων κράτησης είναι ο περιορισμός των αιτούντων ασύλου πέρα και μακριά από την ενδοχώρα, όπως άλλωστε και της Λέβιθα. Η ευκολία όμως με την οποία υλοποιήθηκε η Ειρηνική Λύση και η αντίσταση κι επιβίωση της σε ένα διάστημα σχεδόν είκοσι χρόνων φανερώνει και τη μέγιστη αντίθεσή της με την περίπτωση της νήσου Λέβιθα. Για την Αυστραλία οι χώροι αυτοί είναι ζώνες επαφής^[131], που προσπαθούν ωστόσο να αποτρέψουν την επαφή, σαν εκτεταμένες παραμεθόριες περιοχές που καθιστούν το σύνορο κάτι παραπάνω από μια απλή νοητή γραμμή. Σύμφωνα με τους Anderson και Ferng^[132] οι περιοχές αυτές, και συνεπώς οι χώροι εντός τους, διαμορφώνονται με εξαιρετική ευκολία σε τόπους κράτησης κι εγκλεισμού ως άμεσο επόμενο μιας πολιτικής με μηδενική ανοχή στο “άλλο”.

Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που η Λέβιθα δεν μπορεί να καταστεί απόλυτα συγκρίσιμη με τα νησιά της Ειρηνικής Λύσης, ενώ ο -πολιτικός κυρίως- παραλληλισμός των δύο αυτών τόπων είναι τουλάχιστον αδόκιμος,

προκειμένου να δικαιολογήσει την ύπαρξη -πόσο μάλλον την αναμενόμενη επιτυχή εφαρμογή- της πρώτης. Μπορεί η πρόθεση σχεδιασμού και οι επικείμενες χωρικές σχέσεις των δύο παραδειγμάτων να μοιάζουν απελπιστικά όμως η αντίθεση που εκφράστηκε εξ αρχής για την περίπτωση της Λέβιθα δείχνει πως έχουμε να κάνουμε μια εντελώς ανόμοια ιστορική παρακαταθήκη που η απουσία της στην περίπτωση της Αυστραλίας ενδεχομένως επέτρεψε την πραγματοποίηση του εν λόγω σχεδίου. Αντίθετα είναι αξιόλογο το γεγονός ότι η Ειρηνική Λύση όχι απλά υλοποιήθηκε, αλλά δομές της περάσανε από τη διαδικασία ανοιχτού αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, λαμβάνοντας υπόψιν βέβαια τη μυστικότητα που ενέχουν στην πορεία της λειτουργίας τους. Ωστόσο εξ αρχής φαίνεται ως μια διαδικασία που δε έδειξε να αποτελεί τεράστιο ταμπού για την αυστραλιανή κοινωνία.

Στην αντίπερα όχθη, η μνήμη μιας αντίστοιχης εμπειρίας στάθηκε ικανή να εμποδίσει τη Λέβιθα ακόμη και να συζητηθεί ανοιχτά στο δημόσιο διάλογο, γεγονός που εκ πρώτης όψεως δεν εντοπίζεται στην περίπτωση των αυστραλιανών κέντρων κράτησης. Όση τεχνογνωσία κι αν προσφέρεται συνεπώς για τέτοιου είδους χωρικές πολιτικές, η τοποθέτηση των εκάστοτε χώρων στο “δικό” τους ιστορικό συνεχές μπορεί να σταθεί ικανή κι επαρκής συνθήκη τόσο για το άνοιγμα όσο και για το κλείσιμό τους, αρκεί να έχουν διεκδικήσει τη θέση τους σε αυτή τη χρονική γραμμή. Και αυτό θέλει τόση προσπάθεια όση θέλει να κλείσει μια υφιστάμενη δομή.

αντί επιλόγου

Η διαλεκτική σχέση εξουσίας και βίας είναι ίσως η μήτρα των πολιτικών εκείνων που μπορεί να προκύψουν ως κατάσταση εξαίρεσης η οποία έχει ως αντικείμενο τη γυμνή ζωή και τους χώρους όπου αυτή κατοικεί. Την περίοδο που διανύουμε λαμβάνει χώρα μια τέτοιου είδους πολιτική εν ονόματι της ασφάλειας και της προστασίας από μια υγειονομική απειλή που δεν προσωποποιείται με τις -μέχρι τώρα- γνωστές μεθόδους. Η απειλή μιας πανδημίας ήταν η αφορμή να υπαχθούμε όλες και όλοι ανεξαιρέτως σε μια καθολική κατάσταση εξαίρεσης, χωρίς να πρόκειται αποκλειστικά και μόνο για ζήτημα ταυτότητας. Είδαμε την καθημερινότητά μας να αλλάζει, να εξαναγκαζόμαστε να μείνουμε μακριά από αγαπημένα μας πρόσωπα, να μην μπορούμε να κυκλοφορήσουμε ελεύθερα και πολλά άλλα που μέχρι τώρα πιθανό να μην τα είχαμε σκεφτεί. Σε καμία περίπτωση δεν συγκρίνω την κατάσταση που βιώσαμε αυτούς τους μήνες που γράφονταν αυτές οι γραμμές με την κατάσταση των κάποτε πολιτικών κρατούμενων ούτε φυσικά με αυτή των σημερινών προσφύγων. Ήταν όμως μια ιδιαίτερη συνθήκη που αν μη τι άλλο σίγουρα μας έβαλε σε σκέψεις όχι μόνο για την εμπειρία του εγκλεισμού αλλά πολύ περισσότερο για την εν δυνάμει υπέρβασή της.

Στην πανδημική κρίση δε γεννήθηκαν -ακόμη- χώροι για να εξυπηρετήσουν εξ αρχής την κατάσταση εξαίρεσης που διάγουμε. Ωστόσο ήταν παραπάνω από εμφανές το πώς η εξουσία μπορούσε να χαράζει εκ νέου ισχυρά κι ανυπερβλήτα όρια εν ονόματι της ασφάλειας τα οποία απέκλειαν ανθρώπους τόσο εντός τους όσο και εκτός τους. Το κάθε όριο αυτό σηματοδοτεί και μια νέα ταυτότητα, όπως εντοπίσαμε και μέσα στο κείμενο, κάθε φορά για να εξυπηρετήσει ένα σχέδιο της εξουσίας που αφορά συνήθως στην εδραίωση και

αναπαραγωγή της. Εδώ είναι που κρύβεται και η κρισιμότητα του χώρου και της συζήτησης περί αυτού. Είναι η υλική αποτύπωση μιας αέναης σύγκρουσης μεταξύ κοινωνικών ομάδων που πολλές φορές το επίδικο για κάποιους είναι ακόμη και η ίδια τους η επιβίωση. Το βάψιμα μιας κατάστασης ως έκτακτη ανάγκη είναι το εναρκτήριο σήμα για αυτή τη διαδικασία.

Στην περίπτωση της Λέβιθα το είδαμε να συμβαίνει καθώς η εξουσία εντόπισε μια έξωθεν απειλή που έπρεπε -αφού πρώτα ορίστηκε- να περιοριστεί. Στο άκουσμα του σχεδίου ενεργοποίησης των ξερονησιών η συλλογική μνήμη της κοινής γνώμης ξύπνησε θυμίζοντάς της τη χρήση και χρησιμότητα αυτών κατά τον προηγούμενο αιώνα. Τα παθήματα των ανθρώπων της εξορίας όπως αυτή της Μακρονήσου κατάφεραν να αφήσουν μια σπουδαία παρακαταθήκη η οποία στάθηκε ικανή να αναχαιτίσει -έστω και προς στιγμήν γιατί τίποτα δεν εγγυάται πως το θέμα θεωρείται λήξαν- τα όποια σχέδια για απομόνωση ανθρώπων σε ξερές βραχονησίδες του Αιγαίου.

Δυστυχώς η Λέβιθα δεν αποτελεί παγκόσμια πρωτοτυπία, καθώς αντίστοιχες μέθοδοι που αποτυπώνονται χωρικά εντοπίζονται σε κράτη όπως η Αυστραλία τα οποία ανήκουν στον “πολιτισμένο” πρώτο κόσμο. Κοινές προθέσεις, όπως φαίνεται, υπάρχουν και τα παρόμοια σχεδιαστικά μέσα που χρησιμοποιούνται είναι αρκετά, αλλά η βασική διαφορά επιμένει στην ευκολία με την οποία οι δομές αυτές προέκυψαν στη δεύτερη περίπτωση ενώ στη Λέβιθα στάθηκε αρκετά “βαρύ” για την ελληνική κοινωνία και τα πρόσφατα ιστορικά της βιώματα να φιλοξενήσει τη γυμνή ζωή στο αφιλόξενο έδαφος της υπό αυτές τις συνθήκες. Σε καμία περίπτωση δεν υπονοείται ότι τα κέντρα κράτησης αιτούντων ασύλου δε βρίσκουν ανάχωμα από αντιδράσεις της Αυστραλιανής κοινωνίας, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό από ό,τι φαίνεται ή τουλάχιστον δε στηρίζεται σε τόσο ισχυρό ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο ώστε να έρθουν σε οριζόντια σύγκριση με τη Λέβιθα.

Η δύναμη της μνήμης της Μακρονήσου στάθηκε το μεγαλύτερο εμπόδιο στην εύκολη κατασκευή αντίστοιχης δομής στη Λέβιθα. Αν μη τι άλλο σίγουρα μιλάμε στην περίπτωση της Αυστραλίας και για μια κοινωνία με εντελώς διαφορετική δομή από τη δική μας. Ωστόσο είναι εντυπωσιακό ένα σχόλιο ενός τυχαίου περιηγητή σε μια ηλεκτρονική πλατφόρμα βαθμολόγησης γεωγραφικών σημείων, στην οποία σχολιάζει για το κέντρο κράτησης στη νήσο Ναούρου ότι τέτοιες δομές αποτελούν ντροπή για το ανθρώπινο είδος και πρέπει να κλείσει (η εν λόγω δομή) εδώ και τώρα. Συνεχίζει λέγοντας ότι αυτή τη στιγμή μπορεί να μας φαίνεται εντάξει (η ύπαρξη και λειτουργία της δομής) αλλά κάποια στιγμή στο μέλλον πιθανό να κληθούμε να φτιάχνουμε μνημείο στη θέση της για τους ανθρώπους που υποφέρουν εκεί τώρα. Ίσως το σχόλιο αυτό να συμπυκνώνει με ιδιαίτερο τρόπο τι ακριβώς συνέβη με το απότομο κλείσιμο της υπόθεσης της Λέβιθα, αφού στη δική μας κοινωνία, δυστυχώς υπάρχουν τέτοια μνημεία ακόμη κι αν δεν είναι υλικά.

Σήμερα το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει, ενώ οι λύσεις που δίνονται κινούνται στο ίδιο μήκος κύματος με τη Λέβιθα καθώς τα σχέδια για το

προσφυγικό προσανατολίζονται στη δημιουργία κλειστών δομών στην ηπειρωτική Ελλάδα αυτή τη φορά. Η πολιτική του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη καθώς υπήρξαν καταγγελίες από παγκόσμιους οργανισμούς σχετικά με τη μη τήρηση της προβλεπόμενης διαδικασίας παροχής ασύλου σε δικαιούχους. Ταυτόχρονα, υπάρχουν φωνές εντός της κυβέρνησης οι οποίες υποστηρίζουν πως η λύση της εγκατάστασης αντίστοιχων δομών σε ξερονήσια δεν έχει φύγει από το τραπέζι.

Πράγματι το προηγούμενο διάστημα λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που προκάλεσε η πανδημική κρίση ήταν εύκολη η εφαρμογή συνθηκών δομών κλειστού τύπου ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν ανήκαν σε αυτή την κατηγορία. Το γεγονός αυτό αποτελεί την απτή απόδειξη της δύναμης της εξουσίας μέσω της επιβολής κατάστασης έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο ας μην παραβλέπουμε την ιδιαίτερα σημαντική κι ελπιδοφόρα έκβαση του σχεδίου Λέβιθα, το οποίο κι εξαφανίστηκε από το δημόσιο διάλογο με την ίδια ταχύτητα που εμφανίστηκε. Σε καμία περίπτωση κάτι τέτοιο δε σημαίνει πως η συζήτηση έχει κλείσει και ο κίνδυνος να γίνουν τα ξερονήσια χωματερές ψυχών δεν έχει εξαλειφθεί παντελώς, γιατί εν τέλει οι χώροι αυτοί δεν αποτελούν παρά την υλική αποτύπωση μιας πολιτικής διαχωρισμών κι εξαιρέσεων. Δεν αποτελούν παρά τις αποθήκες της γυμνής ζωής.

Αν κάτι μπορεί να μας διδάξει το γεγονός αυτό είναι σίγουρα η συζήτηση που -πρέπει να- γίνεται αλλά και ότι έχουν εξίσου σημασία οι όροι με τους οποίους αυτή συντελείται. Όπως όλα δείχνουν οι χώροι αυτοί δε θα σταματήσουν να παράγονται ως διά μαγείας κι εφόσον οι κοινωνίες τείνουν να οικοδομούνται πάνω στο μίσος για το “άλλο”, σίγουρα δεν μπορούμε να είμαστε ήσυχες και ήσυχοι. Έχει όμως ιδιαίτερη σημασία να προσπαθούμε να βρούμε κάθε φορά τους όρους με τους οποίους αυτοί οι χώροι παράγονται και να αναζητούμε την κοινωνικοπολιτική τους θέση στην πορεία του χρόνου. Είναι κρίσιμο να μπορούμε ανά πάσα στιγμή να τους διακρίνουμε ακόμη κι εν τη γενέσει τους. Η εξουσία πάντα θα μας προσφέρει μια σισύφεια βεβαιότητα προσπαθώντας να μας πείσει ότι οι χώροι αυτοί θα είναι κάθε φορά διαφορετικοί, ότι θα γίνουν κάποια στιγμή “ανθρώπινοι”. Ευτυχώς εμείς κρατάμε και οφείλουμε να κρατάμε τις επικυλάξεις μας...

αναφορές

1. Arendt, 2020 [1971] : 30
2. Arendt, 2020 [1969] : 247
3. ό.π., 2020 [1969] : 103
4. ό.π., 2020 [1969] : 94-95
5. ό.π., 2020 [1969] : 90
6. Arendt, 2020 [1971] : 157 όπου η συγγραφέας περιγράφει τις ταραχές εντός του εδάφους των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία 1960-1970 ως παράδειγμα της εφαρμογής βίας ακόμη κι εντός των πλαισίων αστικών δημοκρατιών από πλευράς και προς όφελος της εξουσίας, είτε φανερά είτε με λανθάνοντα τρόπο
7. Arendt, 2020 [1969] : 99
8. ό.π., 2020 [1969] : 86
9. ό.π., 2020 [1969] : 93
10. ό.π., 2020 [1969] : 70-74 όπου η συγγραφέας επιχειρεί μια εκτενή ανάλυση περί του αφηγήματος της συνεχούς προόδου αναλύοντας τη διαλεκτική σχέση τεχνολογική και κοινωνικής προόδου. Προχωρά σε μια ξεκάθαρη κριτική περί απεριόριστης προόδου, ενώ ταυτόχρονα αποδομεί τη σχέση που -σύμφωνα με τα λεγόμενά της- ο Μαρξ οικοδομεί προς τη σχέση παρελθόντος και μέλλοντος στηριζόμενη κυρίως στα επιτεύγματα της τεχνολογικής προόδου του 20ού αιώνα τα οποία -πολλές φορές- έφεραν την ανθρωπότητα κοντά στο τέλος της.
11. Hobsbawm, 1972 : 10
12. Arendt, 2020 [1969] : 55 και 73
- 13α. Arendt, 2020 [1971] : 215-216
- 13β. Rancière, 2009 [2005] : 156
- 13γ. Hobsbawm, 2008 [1973] : 236
14. ό.π., 2020 [1971] : 126-128
15. Arendt, 2020 [1969] : 99, αλλά και στο Arendt, 2020 [1971] : 127 και 153-154, όπου αναλύεται εκτενώς η διαδικασία αναγωγής της δράσης μιας συλλογικότητας -άρα μιλάμε για μια πράξη ευρείας αποδοχής- στη δράση ενός μεμονωμένου ατόμου ώστε να καταστεί ανίσχυρο μπροστά στα όργανα και τους θεσμούς της εξουσίας
16. Γίνεται εκτενής αναφορά στο Foucault M., ΤΟ ΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Θεσσαλονίκη, ΒΑΝΙΑΣ/ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, 2008 στο κεφάλαιο “Το μάτι της εξουσίας” όπου ανοίγει από τον ίδιο το ζήτημα του ρόλου της αρχιτεκτονικής πάνω στην εν λόγω θεματική στις σελ. 117-147
17. Klein, 2010 [2007] : 126-128, όπου αναλύοντας τον τρόπο που δρούσε η αστυνομία στην Αργεντινή κατά την περίοδο της δικτατορίας Βιντέλα περιγράφει τη διαδικασία αυτή με εξαιρετική ακρίβεια, της οποίας σκοπός ήταν η καλλιέργεια κλίματος φόβου και ανασφάλειας στους πολίτες
18. Agamben, 2018 [1995] : 257 αλλά και στο Traverso, 2013 [2002] : 43-49 όπου γίνεται εκτενής αναφορά της ιστορική πορείας
19. Traverso, 2013 [2002] : 46 αλλά και γενικότερα στο έργο Foucault M., ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ: η Γέννηση της Φυλακής, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Αθήνα,

ΠΛΕΘΡΟΝ, 2011 και ιδιαίτερα στην υποενότητα για τον πανοπτισμό, σελ. 223-258

20. Traverso, 2016 [2011] : 232 αλλά και στο Agamben, 2018 [1995] : 263 και 276

21. Traverso, 2013 [2002] : 196

22. Agamben, 2018 [1995] : 260-262 όπου γίνεται εκτενής περιγραφή των εν λόγω χωρικών και μη-μετασηματισμών

23. Agamben, 2018 [2003] : 12 και 16-17

24. ό.π., 2018 [2003] : 45-46 όπου περιγράφεται ακριβώς η χωροποίηση αυτής της κατάστασης που είναι σχεδόν αυτόματη, όπως υποστηρίζεται από το συγγραφέα. Συγκεκριμένα η ίδια η διαμάχη για την κατάσταση εξαίρεσης παρουσιάζεται ως αντιδικία για το "locus" που της αναλογεί.

25. Παντελίδου, 2010 : 135

26. Σταυρίδης, 2010 : 21-22

27. Παντελίδου, 2010 : 164-165

28. Agamben, 2018 [1995] : 257

29. ό.π., 2018 [1995] : 267-268, όπου περιγράφεται εκτενώς η διαδικασία γέννησης τέτοιων χώρων σε περιόδους κρίσης του νεωτερικού έθνους-κράτους χωρίς απαραίτητα αυτές να κλιμακώνονται σε πολεμικές συρράξεις

30. Traverso, 2017 [1999] : 54 και 122-123. Για επιπλέον μελέτη ως προς τη δομή και την οργάνωση των ναζιστικών στρατοπέδων βλ. Traverso E., ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ Ο μαρξισμός μετά το Άουσβιτς, Δεσποινιάδης Κ., Σάζο Σ. (μτφρ.), Τρίκαλα, Εκδόσεις Επέκεινα, 2017 στο κεφάλαιο "Επιτήρηση, τιμωρία και θανάτωση" σελ. 52-65

31. Παναγιωτόπουλος στα πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, 2000 [1998] : 291-295, σύμφωνα με τον οποίο το στρατόπεδο συγκέντρωσης αναλύεται ως μια μηχανή, παρομοίωση που δανείζεται μεθοδολογικά εργαλεία από τη μηχανή σύμφωνα με τους Deleuze-Guattari

32. Πατσάκης, 2018 : 288-293 στο επίμετρο του Agamben G., HOMO SACER Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, Τσιαμούρας Π. (μτφρ.), Πατσάκης Φ. (επίμετρο), Αθήνα, εκδόσεις έρμα, 2018

33. Traverso, 2017 [1999] : 170

34. Arendt, 2015 : 12

35. Agamben 2018 [1995] : 218 και 245-246

36. Πρόκειται για τον ορισμό της γυμνής ζωής κατά τον Agamben 2018 [1995] : 111 όπου προχωρά σε διαχωρισμό των όρων ζωή, βίος και σώμα έτσι όπως τείνουν να αντιμετωπίζονται από την εξουσία την εκάστοτε χρονική στιγμή. Συγκεκριμένα θέτει τη γυμνή ζωή ως το φορέα δεσμού μεταξύ βίας και δικαίου καθώς εντοπίζει ότι κατά τη διάρκεια θέσπισης μιας νομοθεσίας, σκοπός της οποίας είναι να εδραιωθεί ως δίκαιο, η βία είναι το μέσο, και ασκείται στο όνομα της εξουσίας.

37. Γίνεται αναφορά στο Foucault M., ΤΟ ΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Θεσσαλονίκη, ΒΑΝΙΑΣ/ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, 2008 στο κεφάλαιο "Εξουσία και Σώμα" σελ. 71-83

38. Traverso, 2015 : 88

39. Agamben, 2018 [1995] : 166

40. Agamben, 2015 : 44-45 αλλά και στο Agamben, 2018 [1995] : 201-202

41. Agamben, 2018 [1995] : 197

42. Agamben, 2018 [1995] : 200, όπου προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο πρόσφυγας θα έπρεπε να είναι κατεξοχήν η φιγούρα που ενσαρκώνει αυτά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ωστόσο αντ' αυτού, σηματοδοτεί τη ριζική κρίση αυτής της έννοιας.

43. Agamben, 2018 [1995] : 201-206, γίνεται εκτενής αναφορά και περιγραφή αυτής της αντίφασης

44. Agamben, 2015 : 42 σύμφωνα με τον οποίο η θέση του πρόσφυγα δεν είναι παρά μια προσωρινή κατάσταση αναμονής είτε προς πολιτογράφηση είτε προς επαναπατρισμό

45. Traverso, 2013 [2002] : 13 αλλά και Traverso 2017 [1999] : 13 και 108 όπου υποστηρίζει πως τα στρατόπεδα συγκέντρωσης όπως τα ναζιστικά είχαν ως σκοπό την αναμόρφωση της ανθρωπότητας με βάση ποιες ζωές δεν ήταν άξιες να βιωθούν.

46. Traverso, 2017 [1999] : 114-115 όπου επιχειρεί διαχωρισμό ανάμεσα στα στρατόπεδα εξόντωσης και στην τρομοκρατία μέσω της -απειλής- στρατοπέδων εξορίας

47. Arendt, 2015 : 12

48. Σταυρίδης, 2010 : 142

49. Agamben, 2015 : 42

50. Βόγλης στους Δημακόπουλο & Παναγιώτου, 2009 : 96

51. Στάβερης, 2010 : 80

52α. το σχετικό βίντεο που προβλήθηκε την ίδια περίοδο υπάρχει διαθέσιμο στη σελίδα: <https://www.youtube.com/watch?v=4VIZWaGDoJc>, τελ. επίσημ: 16/6/2020

52β. Lippmann στο συλλογικό, 1989 : 139, κατά τον οποίο η επιτυχία της ακρίβειας της είδησης στηρίζεται στον καλό μηχανισμό καταγραφής

53. Debord, 2016 [1967] : 16, θέση 4

54. ό.π., 2016 [1967] : 189, θέση 219

55. Crary, 1989 : 106

56. Traverso, 2016 [2011] : 300 όπου διαχωρίζει την ιστορία από τη μνήμη, ενώ περιγράφει τις συνθήκες και προϋποθέσεις υπό τις οποίες η προφορική αφήγηση δύναται να ενσωματωθεί στην πρώτη

57. ό.π., 2016 [2011] : 333

58. Boorstin στο συλλογικό, 1989 : 160-161, όπου επιχειρεί μια εμπειριστατωμένη ανάλυση των χαρακτηριστικών που στοιχειοθετούν ένα ψευδογεγονός κι εκείνων που στοιχειοθετούν την προπαγάνδα, ενώ προχωρά και στο διαχωρισμό αυτών των δύο. Συγκεκριμένα εντοπίζει ως βασικό χαρακτηριστικό του ψευδογεγονότος ότι δεν είναι αυθόρμητο, αλλά δείχνει σκηνοθετημένο με άμεσο σκοπό να μεταδοθεί. Η σχέση του με την

πραγματικότητα της κατάστασης που περιγράφει είναι αμφιλεγόμενη, ενώ προορίζεται να αποτελέσει αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Στο ίδιο, σελ. 186-187, συνεχίζει σχετικά με την προπαγάνδα ότι υποστηρίζει το ψέμα να είναι αλήθεια με σκοπό να πείσει. Στόχος της είναι να κάνει το λαό να πιστέψει ότι η αλήθεια είναι απλούστερη άρα και πιο κατανοητή από ό,τι είναι. Σε αυτά τα χαρακτηριστικά εντοπίζει και τη διαφορά μεταξύ ψευδογεγονότος και προπαγάνδας με βασικό στοιχείο το γεγονός ότι το πρώτο αφορά μια αμφιλεγόμενη αλήθεια ενώ η δεύτερη ένα ελκυστικό ψέμα.

59. Lippmann στο συλλογικό, 1989 : 142
60. Boorstin στο συλλογικό, 1989 : 179
61. ό.π., 1989 : 187, αναφέρεται ως χαρακτηριστικό προπαγάνδας
62. ό.π., 1989 : 187
63. ό.π., 1989 : 189
64. ό.π., 1989 : 187
65. Traverso, 2016 [2011] : 303-304 όπου περιγράφεται λεπτομερώς πώς συντελείται η παραπάνω διαδικασία
66. Λαφαζάνη στο συλλογικό, 2015 : 332
67. Γιαννοπούλου στο συλλογικό, 2015 : 301 και 306
68. Σταυρίδης, 2010 : 142 όπως ονομάζει τα -ήδη υπάρχοντα- στρατόπεδα προσφύγων
69. ό.π., 2010: 141
70. Γιαννοπούλου στο συλλογικό, 2015 : 305
71. Σταυρίδης, 2010 : 145
72. ό.π., 2010 : 149
73. βλ. Foucault M., ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ: η Γέννηση της Φυλακής, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2011 στην ενότητα “3.1 Τα πειθήνια σώματα” σελ. 155-194
74. δημοσίευμα στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας ΕΘΝΟΣ, “Γεραπετρίτης: Ανοιχτό το ενδεχόμενο δομών σε ξερονήσια για πρόσφυγες και μετανάστες”, δημ.: 06.03.2020, < https://www.ethnos.gr/politiki/92347_gerapetritis-anoihto-endehomeno-domon-se-xeronisia-gia-prosphyges-kai-metanastes >, τελ. επισκ.: 9/6/2020
75. Υπουργική απόφαση με αριθμό πρωτοκόλλου ΥΠΠΟ/ΔΙ/ΑΠ/Γ/1285/24225, Αθήνα 16 Μαΐου 1989
76. International Council on Monuments and Sites
77. Πανελλήνια Ένωση Κρατούμενων Αγωνιστών Μακρονήσου
78. Τα πρακτικά της 2ης διημερίδας για τη Μακρόνησο που έγινε στην αίθουσα τελετών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου έχουν εκδοθεί σε τόμο πρακτικά επιστημονική συνάντησης, ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΥ, Αθήνα, φιλίστωρ, 2000
79. στο ίδιο, 2000:11
80. στο ίδιο, 2000:19-27
81. Προεδρικό Διάταγμα Χρήσεων Γης για τη Μακρόνησο που δημοσιεύθηκε

στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, τχ. 40, αρ. φ. 895, 1.11.95

82. Ξανθόπουλος στα πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, 2000:41
83. στο ίδιο, 2000:42
84. Λαλιώτης στο ίδιο, 2000:46-48
85. Χρηστακέας στο ίδιο, 2000:61-63
86. Διαφωνίδης στο ίδιο, 2000:63
87. Καρρά στο ίδιο, 2000:265-266
88. Λέπουρας στο ίδιο, 2000:373
89. Ζαμενοπούλου στο ίδιο 2000:384-387
90. Pratt, 1991:33
91. Clifford, 1997:194
92. Boast, 2011:64
93. Η Pratt χρησιμοποιεί τον όρο transculturation προκειμένου να περιγράψει τη διαδικασία ανταλλαγής πολιτισμικών-πολιτιστικών στοιχείων μεταξύ των ομάδων που συναντώνται με όρους contact zone. Βέβαια, εκείνη το χρησιμοποιεί για ομάδες με διαφορετικές κουλτούρες που συνήθως έχουν να κάνουν με το δίπολο γηγενή-αποικιοκράτη, 1991:34
94. Boast, 2011:60 και Clifford, 1997:200
95. Boast, 2011:60-61
96. στο ίδιο, 2011:65
97. Clifford, 1997:195
98. στο ίδιο, 1997:219
99. πρόσφατο δημοσίευμα στην ηλεκτρονική έκδοση της Εφημερίδας των Συντακτών, “Ανοιχτός διαγωνισμός για την κατεδάφιση των αυθαιρέτων κτισμάτων στη Μακρόνησο”, δημ. 11.06.2019, < <https://www.efsyn.gr/node/199333> >, τελευτ. επισκ.: 9/6/2020
100. Για τη διάσωση της μνήμης της Μακρονήσου έχει δημιουργηθεί το Ψηφιακό Μουσείο Μακρονήσου στη σελίδα του ΑΣΚΙ, η οποία είναι επισκέψιμη στο < <https://www.makronissos.org/> >, τελευτ. επισκ.: 8/6/2020. Επίσης να αναφέρουμε ότι κάθε Σεπτέμβρη πραγματοποιούνται επισκέψεις στο νησί με πρωτοβουλία του ΚΚΕ, οι οποίες είναι ανοιχτές σε όλες κι όλους κι έχουν ιστορικό και πολιτικό χαρακτήρα. Ωστόσο η επίσκεψη από ιδιώτες και μεμονωμένα άτομα στη Μακρόνησο είναι ιδιαίτερα δύσκολη λόγω θεσμικών και νομικών κωλυμάτων.
101. Grincerì, 2016 : 189
102. ό.π., 2016 : 191
103. Anderson & Ferng, 2013 : 220
104. Anderson & Ferng στον Pieris, 2019 : (δεν αναφέρεται σελίδα)
105. Anderson & Ferng, 2013 : 216 αλλά και Anderson & Ferng, 2014 : 471
106. Anderson & Ferng, 2013 : 221-223 η οποία αναφέρεται στο πρωτότυπο κείμενο ως “zone of contact”
107. ό.π., 2013 : 223

108. Grincerì, 2016 : 191, όπου ο ίδιος αναφέρεται στη Νήσο των Χριστουγέννων -συμπυκνώνοντας τα χαρακτηριστικά όλης της ζώνης χρήσης της Ειρηνικής Λύσης- ως “limbo land”, την οποίο στο υπόλοιπο κείμενο μεταφράζω κι αναφέρω ως λίμπο

109. ό.π., 2016 : 188

110. ό.π., 2016 : 191

111. Anderson & Ferng στον Pieris, 2019 : (δεν αναφέρεται σελίδα), αλλά και στο Grincerì, 2016 : 188

112. Anderson & Ferng, 2013 : 220-222

113. Grincerì, 2016 : 194-195

114. Anderson & Ferng στον Pieris, 2019 : (δεν αναφέρεται σελίδα)

115. Traverso, 2013 [2002] : 196

116. Anderson & Ferng στον Pieris, 2019 : (δεν αναφέρεται σελίδα)

117. Anderson & Ferng, 2014 : 472

118. Anderson & Ferng στον Pieris, 2019 : (δεν αναφέρεται σελίδα)

119. Australian Human Rights Commission, 2018 : 32

120. ό.π., 2018 : 34

121. Anderson & Ferng, 2014 : 469

122. ο μετασχηματισμός σε αστυνομικό κράτος κατά την υποκατάσταση της εξουσίας από τη βία περιγράφεται στην Arendt, 2020 [1969] : 103-106

123. Anderson & Ferng, 2014 : 472

124. ό.π., 2014 : 473

125. ό.π., 2014 : 473

126. Australian Human Rights Commission, 2012 : 2

127. ό.π., 2012 : 5

128. ό.π., 2012 : 14

129. ό.π., 2012 : 24

130. δημοσίευμα στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ, “Ρεύμα γαλάζιων βουλευτών υπέρ της μεταφοράς των προσφύγων στα ξερονήσια”, δημ.: 06.03.2020, < <https://www.tanea.gr/2020/03/06/politics/reyma-galazon-vouleyton-yper-tis-metaforas-ton-prosfygon-sta-kseronisia/> >, τελευτ. επισκ.: 10/6/2020

131. πρόκειται για ζώνες επαφής (zones of contact) οι οποίες σε αντίθεση με μια επαφική ζώνη (contact zone) δεν αποτελούν “ασφαλές περιβάλλον” για μια ευάλωτη ομάδα όπως οι πρόσφυγες. Θα μπορούσαμε να υπαινιχθούμε την έντονη αντίθεση που παρουσιάζεται μεταξύ αυτών των δύο όρων ώστε να αντιληφθούμε τόσο τη διαφορά όσο και τη σπουδαιότητα του contact zone, αλλά και των συνθηκών που το διαμορφώνουν. Είναι ουσιαστικά η παραδοχή του γεγονότος ότι η επαφή αυτή καθαυτή μπορεί να σημαίνει την αρχή μια συζήτησης, αλλά και την αρχή μιας σύγκρουσης, χωρίς από μόνη της να εξασφαλίζει την παραγωγή ενός αποτελέσματος που θα σέβεται την υπόσταση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ομάδων που συμμετέχουν.

132. Anderson & Ferng, 2013 : 222

βιβλιογραφία

// ελληνική_έντυπη:

Βαν Μπούσχοτεν Ρ., Βερβενιώτη Τ., Λαμπροπούλου Δ., Μούλιου Μ., Χαντζαρούλα Π. (επιμ.), **Η ΜΝΗΜΗ ΑΦΗΓΕΙΤΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΗ Προφορική ιστορία και μνήμη του αστικού χώρου**, Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2016

Δημακόπουλος Λ., Παναγιώτου Ο. (επιμ.), **ΤΟΠΟΙ ΕΞΟΡΙΑΣ ένα σημερινό βλέμμα**, Αθήνα, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2009

Δρουμπούκη Α.Μ., **ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ ίχνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα και στην Ευρώπη**, Αθήνα, ΠΟΛΙΣ, 2014

Μαντόγλου Α., **ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΝΗΜΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΗΘΗ έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης**, Αθήνα, πεδίο, σειρά: Κοινωνική Ψυχολογία, 2010

Πικρός Γ., **ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΥ “αδέρφια τους νεκρούς μην ξεχνάτε!”**, Αθήνα, 1975

Στάβερης Η., **ΓΛΑΡΟΦΩΛΙΑ Μακρονήσι 1948-1949 “Ποτέ να μη σου δώσει ο Θεός όσα μπορείς να αντέξεις”**, Αθήνα, ειδική έκδοση για την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, σειρά: Ο Εμφύλιος σε Α' Ενικό, Νο8: η Εξορία, 2010

Σταυρίδης Σ., **ΜΕΤΕΩΡΟΙ ΧΩΡΟΙ ΤΗΣ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ**, Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2010

Σταυρίδης Σ. (επιμ.), **ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ**, Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2006

Τσουκαλά Κ., Δανιήλ Μ., Παντελίδου Χ. (επιμ.), **ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΠ-ΟΨΕΙΣ**, Θεσσαλονίκη, ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, 2010

Φαλιάγκα Παπανικολάου Έ., **ΑΝ ΠΑΣ ΣΤΟ ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ παραλογές**, Αθήνα, εκδόσεις: από φωτιά κι από σίδερο, 1988

// ξένη_έντυπη:

Agamben G., **HOMO SACER Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή**, Τσιαμούρας Π. (μτφρ.), Πατσάκης Φ. (επίμετρο), Αθήνα, εκδόσεις έρμα, 2018

Agamben G., **ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ Όταν η “έκτακτη ανάγκη” μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα**, Οικονομίδου Μ. (μτφρ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ, 2018

Andermann J., **SHOWCASING DICTATORSHIP Memory and the Museum in Argentina and Chile**, Journal of Educational Media, Memory, and Society, vol. 4, iss. 2, 2012

Anderson S., Ferng J., **NO BOAT: Christmas Island and the Architecture of Detention**, Architectural Theory Review, vol. 18, No. 2, p. 212-226, 2013

Anderson S., Ferng J., **The Detention-Industrial Complex in Australia**, The Journal of the Society of Architectural Historians, vol. 73, No. 4, p. 469-474, 2014

Arendt H., Agamben G., Traverso E., **ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ τρία κείμενα**, Δεσποινιάδης Κ., Γαβριηλίδης Ά., Κούρκουλος Ν. (μτφρ.), Κούρκουλος Ν (επιμ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2015

Arendt H., **ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**, Δαμιανίδη Ά., Ψυχογιός Δ. (μτφρ.-εισαγ.), Κοτσυφού Ε. (επιμ.), Αθήνα, ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, 2020

Arendt H., **ΠΕΡΙ ΒΙΑΣ**, Δαμιανίδη Ά., Ψυχογιός Δ. (μτφρ.-εισαγ.), Κοτσυφού Ε. (επιμ.), Αθήνα, ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ, 2020

Badiou A., **Από το είναι στο συμβάν**, Βεργέτης Δ., Γιαννοπούλου Έ., Ηλιάδης Ν., Κέη Κ., Κλαμπασέα Ά., Ράπτης Χ. Ε. (μτφρ.), Βεργέτης Δ. (επιμ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ, 2016

Boast R., **NEOCOLONIAN COLLABORATION: Museum as Contact Zone Revisited**, Museum Anthropology, vol. 34, iss. 1, American Anthropological Association, 2011

Clifford J., **Museum as Contact Zone in Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century**, Cambridge, 1997, Harvard University Press

Connerton P., **How Modernity Forgets**, New York, Cambridge University Press, 2009

Crary J., **Spectacle, Attention**, Counter-Memory, October, vol. 50, p. 96-107, 1989, The MIT Press

Debord G., **Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ**, Μπαμπασάκης Γ.-Ι. (μτφρ.-επίμετρο), Αθήνα, ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2016

Foucault M., **ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ: η Γέννηση της Φυλακής**, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2011

Foucault M., **ΤΟ ΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ**, μτφρ.: Μπετζέλος Τ., Θεσσαλονίκη, ΒΑΝΙΑΣ/ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, 2008

Freud S., **Η ΔΥΣΦΟΡΙΑ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**, μτφρ.: Πατσογιάννης Β., Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2013

Freud S., **ΤΟ ΑΝΟΙΚΕΙΟ**, μτφρ.: Βαϊκούση Ε., Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2009

Freud S., **ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ**, μτφρ.: Πατσογιάννης Β., Αθήνα, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2016

Fritsch M., **THE PROMISE OF MEMORY History and Politics in Marx, Benjamin, and Derrida**, New York, STATE UNIVERSITY OF NEW YORK, 2005

Grincer D., **ARCHITECTURE AS CULTURAL AND POLITICAL DISCOURSE Case Studies of Conceptual norms and aesthetic practices**, New York, Routledge Taylor and Francis, 2016

Halbwachs M., **Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ**, μτφρ: Πλυτά Τ., Μαντόγλου Α. (επιμ.), Αθήνα, ΠΑΠΑΖΗΣΗ, σειρά: Κοινωνική σκέψη-Ιδεολογία, 2013

Hobsbawm J. E., **ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ**, Μπουρλάκης Π. (μτφρ.), Αθήνα, ΘΕΜΕΛΙΟ, 2008

Hobsbawm J. E., **ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ αντίσταση, εξέγερση και τζαζ**, Μάταλας Π. (μτφρ.), Αθήνα ΘΕΜΕΛΙΟ, 2001

Hobsbawm J. E., **The Social Function of the Past: Some Questions, Past and Present**, vol. 55, p. 3-17, 1972, Oxford University Press

Klein N., **ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΟΥ ΣΟΚ η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής**, Φιλίππας Α. (μτφρ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ, 2010

Le Goff J., **ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ**, μτφρ: Κουμπουρλής Γ., Αθήνα, ΝΕΦΕΛΗ, 1998

Pieris A. (edit), **ARCHITECTURE OF THE BORDERLINE Boundary Politics and Built Space**, New York, Routledge Taylor and Francis, 2019

Pratt M. L., **Arts of the Contact Zone**, Profession 91, New York, 1991, MLA

Ranciere J., **ΤΟ ΜΙΣΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**, Ιακώβου Β. (μτφρ.), Αθήνα, ΠΕΔΙΟ, 2009

Traverso E., **Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΜΑΧΗΣ ερμηνεύοντας τις βιαιότητες του 20ού αιώνα**, Κούρκουλος Ν. (μτφρ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2011

Traverso E., **ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ Ο μαρξισμός μετά το Αουσβιτς**, Δεσποινιάδης Κ., Σάζο Σ. (μτφρ.), Τρίκαλα, Εκδόσεις Επέκεινα, 2017

Traverso E., **ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ Μια ευρωπαϊκή γενεαλογία**, Κούρκουλος Ν. (μτφρ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, 2013

Yates A. F., **Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ**, Μπερλής Α. (μτφρ.), Αθήνα, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, 2014

// συλλογικές εκδόσεις_έντυπα:

ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ, Αθήνα, ο Πολίτης, 1994

πρακτικά επιστημονικής συνάντησης 6-7/3/1998, **ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ το παράδειγμα της Μακρονήσου**, Αθήνα, φιλίστωρ, 2000

συλλογικό, **URBAN CONFLICTS**, Θεσσαλονίκη, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, 2015

Australian Human Rights Commission, **Immigration detention on Christmas Island OBSERVATION FROM VISIT TO IMMIGRATION DETENTION FACILITIES ON**

CHRISTMAS ISLAND, Australian Human Rights Commission, 2012

Australian Human Rights Commission, **Report into the practice of the Australian Government of sending to Nauru families with young children who arrived in Australia seeking asylum**, Australian Human Rights Commission, 2018

συλλογικό, **ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ Η έκρηξη της μαζικής επικοινωνίας**, Λυκιαρδοπούλου Α. (μτφρ. από αγγλικά), Αναγνώστου Λ. (μτφρ. από γερμανικά), Λιβιεράτος Κ., Φραγκούλης Τ., (συνθ.-επιμ.), Αθήνα, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 1992

// ελληνική_ηλεκτρονική:

Βικιπαίδεια, **Αλκιβιάδης Στεφανής**, < https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B%CE%BA%CE%B9%CE%B2%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82_%CE%A3%CF%84%CE%B5%CF%86%CE%B1%CE%BD%CE%AE%CF%82 >, τελ. επίσκ.: 11/6/2020

Βικιπαίδεια, **Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου**, < https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A5%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%91%CF%83%CF%8D%CE%B%CE%BF%CF%85 >, τελ. επίσκ.: 11/6/2020

Γιαννακάκης Η., **“Μακρόνησος” 01**, < <https://www.youtube.com/watch?v=4VIZ-WaGDoJc> >, τελ. επίσκ.: 16/6/2020

Γιαννόπουλος Ν., **SOS για τουλάχιστον 2000 πρόσφυγες: Την 1η Ιουνίου μένουν εκτός δομών**, < https://www.news247.gr/koinonia/sos-gia-toylachiston-2000-prosfyges-tin-31i-maiou-menoun-ektos-domon.7645998.html?fbclid=IwAR2sS1fF89F6VHWV18oLFRbQw23bu7BujrdxyncSu_3zsbvIXRqb8UEKmFY >, τελ. επίσκ.: 9/6/2020

ιΕιδήσεις (συντακτική ομάδα), **Πρόσφυγες σε ξερονήσια: Προλείπει το έδαφος το Μαξίμου - Το παρασκήνιο**, < <https://www.ieidiseis.gr/politiki/item/37375-prosfyges-se-kseronisia-proleiainei-to-edafos-to-maksimou-to-paraskinio> >, τελ. επίσκ.: 7/6/2020

ΕΘΝΟΣ (συντακτική ομάδα), **Γεραπετρίτης: Ανοιχτό το ενδεχόμενο δομών σε ξερονήσια για πρόσφυγες και μετανάστες**, < https://www.ethnos.gr/politiki/92347_gerapetritis-anoihto-endehomeno-domon-se-xeronisia-gia-prosfyges-kai-metanastes >, τελ. επίσκ.: 9/6/2020

ΕΦΣΥΝ (συντακτική ομάδα), **Κων. Μπογδάνος: Ναι, γιατί όχι στα Λέβιθα**, < https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/220174_kon-mpogdanos-nai-giati-ohi-sta-lebitha >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

ΕΦΣΥΝ (συντακτική ομάδα), **Μυστικά κονδύλια με... δούρειο ίππο την «ευελιξία» και το «εθνικό συμφέρον»**, < https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/241925_mystika-kondylia-me-doyreio-ippo-tin-eyelixia-kai-ethniko-symferon >, *τελ. επίσκ.:* 10/6/2020

ΕΦΣΥΝ (συντακτική ομάδα), **Οι οργανώσεις ξεσπαθώνουν για το νομοσχέδιο «εκκαθάρισης» δικαιωμάτων**, < https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/241929_oi-organoseis-xespathonoun-gia-nomoshedio-ekkatharisis-dikaiomaton >, *τελ. επίσκ.:* 10/6/2020

Ιγνατιάδης Β., **Μετανάστες στο ερημονήσι Λέβιθα: Ασκήσεις επί χάρτου ή εικόνα από το μέλλον;**, < https://www.ethnos.gr/ellada/73395_metanastes-sto-erimoni-si-lebitha-askiseis-epi-hartoy-i-eikona-apo-mellon >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Μπασκάκης Γ., **Επαναφέρουν το σχέδιο «ξερονήσια»**, < https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/233271_epanaferoun-shedio-xeronisia >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Μπίτσικα Π., **Ξερονήσια για πρόσφυγες από νεοφιλελεύθερους της ΝΔ**, < <https://www.documentonews.gr/article/xeronhsia-gia-prosfyges-apo-neofilelytheroys-ths-nd> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Παρατηρητήριο της Προσφυγικής και Μεταναστευτικής Κρίσης στο Αιγαίο, < <https://refugeeobservatory.aegean.gr/el> >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

TANEA (συντακτική ομάδα), **Ρεύμα γαλάζιων βουλευτών υπέρ της μεταφοράς των προσφύγων στα ξερονήσια**, < <https://www.tanea.gr/2020/03/06/politics/reyma-galazion-vouleyton-yper-tis-metaforas-ton-prosfygon-sta-kseronisia/> >, *τελ. επίσκ.:* 10/6/2020

Τερζής Δ., **Πρόσφυγες εξόριστοι σε ξερονήσια**, < https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/219850_prosfyges-exoristoi-se-xeronisia >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Τερζής Δ., **Σιγή ιχθύος για Λέβιθα από Στεφανή**, < https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/220005_sigi-ihthyoys-gia-lebitha-apo-stefani >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

ΤοΒΗΜΑ (συντακτική ομάδα), **Προσφυγικό: Η κυβέρνηση ψάχνει λύση σε ξερονήσια και βραχονησίδες**, < <https://www.tovima.gr/2020/02/29/politics/prosfygiko-tis-vraxonisides-kai-ta-kseronisia-skeftetai-i-kyvernisi/> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Χαραλαμπίκης Μ., **Προσφυγικό : Στη Μαλακάσα η κλειστή δομή της Αττικής**

- **Στο τραπέζι τα ξερονήσια**, < <https://www.tanea.gr/2020/03/12/greece/prosfygiko-sti-malakasa-i-kleisti-domi-tis-attikis-sto-trapezi-ta-kseronisia/> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

//ξένη_ηλεκτρονική:

ABCNews (συντακτική ομάδα), **Interactive satellite image of Manus Island detention centre**, < <https://www.abc.net.au/news/2014-04-29/manus-island-regional-processing-centre-aerial-interactive-image/5415560?nw=0> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

ABCNews (συντακτική ομάδα), **Manus Island detainees' \$70m compensation settlement approved**, < <https://www.abc.net.au/news/2017-09-06/manus-island-detainees-settlement-with-commonwealth/8876934> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Bou Melhem Y. & Davidson H., **From Nauru to limbo: the anguish of Australia's last asylum seeker in Cambodia**, < <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/dec/29/from-nauru-to-limbo-the-anguish-of-australias-last-asylum-seeker-in-cambodia> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Davidson H., **Offshore detention: Australia's recent immigration history a 'human rights catastrophe'**, < <https://www.theguardian.com/australia-news/2016/nov/13/offshore-detention-nauru-immigration-history-human-rights> >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Davis M., **I was told to lie: Manus Island staffer**, < <https://www.sbs.com.au/news/i-was-told-to-lie-manus-island-staffer> >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Demos T.J., **Sites of Collective Counter-Memory**, < http://animateprojectsarchive.org/writing/essays/tj_demos >, *τελ. επίσκ.:* 9/6/2020

Doherty B., **A short history of Nauru, Australia's dumping ground for refugees**, < <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/10/a-short-history-of-nauru-australias-dumping-ground-for-refugees> >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Doherty B., **Australia's offshore detention centres 'terrible', says architect of system**, < <https://www.theguardian.com/australia-news/2017/aug/16/australias-offshore-detention-centres-terrible-says-architect-of-system> >, *τελ. επίσκ.:* 7/6/2020

Grant E., **The architecture of detention: why design matters**, < <https://architecture.com/articles/the-architecture-of-detention-why-design-matters/> >, *τελ.*

επίσκ.: 9/6/2020

Human Right Watch, **Australia/PNG: Refugees Face Unchecked Violence**, < <https://www.hrw.org/news/2017/10/25/australia/png-refugees-face-unchecked-violence> >, τελ. επίσκ.: 9/6/2020

Refugee Action Coalition Sydney, **MANUS AND NAURU Why are asylum seekers held on Manus and Nauru?**, < http://www.refugeeaction.org.au/?page_id=4528 >, τελ. επίσκ.: 9/6/2020

RT (συντακτική ομάδα), **Refugee self-immolates in detention center on Manus island**, < <https://www.rt.com/news/461537-australian-manus-island-suicide/> >, τελ. επίσκ.: 9/6/2020

Wikipedia, **Australian migration zone**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_migration_zone >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

Wikipedia, **Christmas Island Detention Centre**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Christmas_Island_Detention_Centre >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

Wikipedia, **Immigration detention in Australia**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Immigration_detention_in_Australia#Medevac_bill >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

Wikipedia, **Manus Regional Processing Centre**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Manus_Regional_Processing_Centre >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

Wikipedia, **Nauru Regional Processing Centre**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Nauru_Regional_Processing_Centre >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

Wikipedia, **Pacific Solution**, < https://en.wikipedia.org/wiki/Pacific_Solution >, τελ. επίσκ.: 12/6/2020

